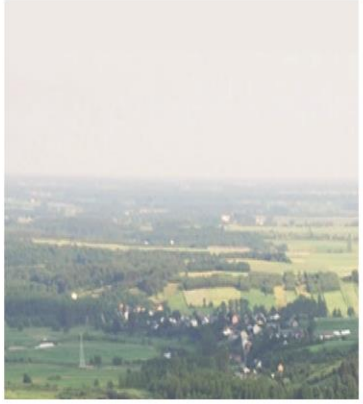
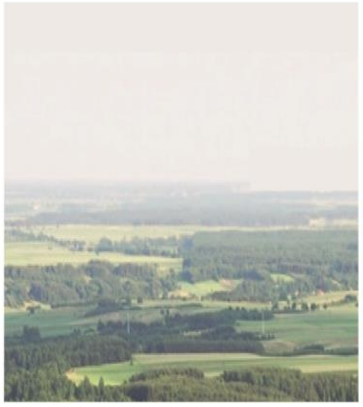
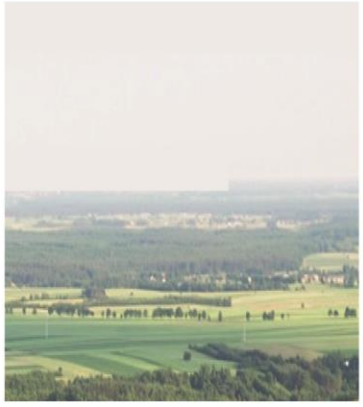

Program Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020

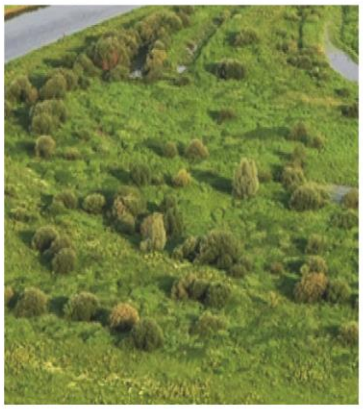

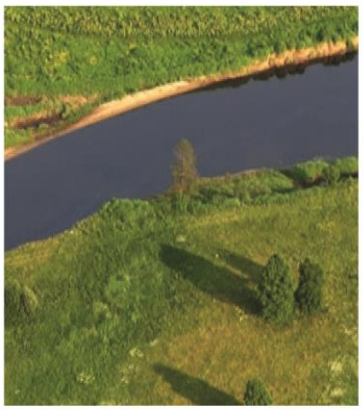

Gmina Łomża
2015

Opracowanie:

Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Gospodarczych DELTA PARTNER

Urząd Gminy Łomża

Zespół Redakcyjny:

Roman Gruszczyk, Artur Kubica, dr Bożena Sikora, Bartosz Tyrna, Mateusz Werpachowski

Gmina Łomża – Cieszyn, 2015 r.

Spis treści

Wstęp 5

1. Założenia metodologiczne 6

1.1 Sposób i metody przygotowania Programu 6

1.2 Obszar i okres realizacji Programu 8

2. Diagnoza społeczno-gospodarcza 10

2.1 Lokalizacja i podział administracyjny 10

2.2 Budżet samorządu 11

2.3 Zagospodarowanie przestrzenne i uwarunkowania przyrodnicze 16

2.4 Demografia 20

2.5 Gospodarka i rolnictwo 24

2.6 Rynek pracy 29

2.7 Infrastruktura techniczna i mieszkaniowa 30

2.8 Pomoc społeczna i ochrona zdrowia 36

2.9 Edukacja 38

2.10 Kultura i aktywność społeczna 41

2.11 Turystyka i sport 42

3. Ocena i oczekiwania mieszkańców – wyniki badań ankietowych 49

3.1 Zagadnienia metodologiczne 49

3.1.1 Charakterystyka respondentów 50

3.2 Ocena jakości życia mieszkańców Gminy Łomża 52

4. Analiza metodą SWOT i kluczowe problemy strategiczne 61

4. 1 Analiza SWOT 61

4.2 Kluczowe problemy strategiczne 63

5. Gmina Łomża 2020 – wizja rozwoju i cele strategiczne 66

5.1 Gmina Łomża 2020 – wizja rozwoju 66

5.2 Obszary planowania strategicznego 67

6. Strategiczne kierunki działania – poziom operacyjny 72

7. Zintegrowany wymiar Programu 77

8. Oddziaływanie na środowisko 80

9. System wdrażania i komunikacji Programu 81

9.1 Projektowany system wdrażania – zarządzenie Programem 81

9.2 Komunikacja społeczna Programu 83

9.3 Monitorowanie, ewaluacja i system aktualizacji 84

Spis wykresów 88

Spis tabel 88

Spis rysunków 89

Wstęp

Program Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020 jest podstawową deklaracją samorządu, w której sformułowane zostały kluczowe kierunki i założenia rozwoju gminy. Wizja rozwoju Gminy Łomża zawarta w niniejszym opracowaniu jest efektem połączenia prac warsztatowych, eksperckich oraz wyników uzyskanych w ramach badań społecznych. Przyjęty program działania jest spójny z opracowaniami szczebla regionalnego oraz krajowego. Równocześnie w ramach niniejszego Programu uwzględniono możliwości wykorzystania zewnętrznego finansowania projektów rozwojowych, w szczególności w ramach perspektywy budżetowej Unii Europejskiej na lata 2014 – 2020.

Podstawą prawną dla opracowania i wdrażania *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* jest Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r., która w artykule 18 ust. 2, pkt 6 wskazuje na kompetencje Rady Gminy w zakresie uchwalania planów gospodarczych. Ustawa pozostawia samorządom dowolność w kwestii metody i formy opracowania tego rodzaju dokumentu.

Istotą Programu jest wyznaczenie głównych, najważniejszych kierunków działań krótko i długofalowych oraz opisanie sposobu ich realizacji. Program jest zatem kompleksowym dokumentem wspomagającym zarządzanie gminą. Głównym elementem przygotowań Programu były spotkania warsztatowe, w których udział wzięli Radni, przedstawiciele Urzędu Gminy i instytucji samorządowych, przedstawiciele organizacji społecznych, przedsiębiorcy oraz mieszkańcy. Zawarte w niniejszym programie zapisy wynikają zatem wprost z postulatów i ocen sformułowanych przez liderów społeczności lokalnej Gminy Łomża, a także stanowią wyraz aspiracji i dążeń samorządu jako wspólnoty mieszkańców.

1. Założenia metodologiczne

1.1 Sposób i metody przygotowania Programu

Powszechnie przyjęte teorie planowania i zarządzania na poziomie lokalnym wskazują na cztery główne funkcje programów rozwoju:

1. Wybór priorytetów rozwoju oraz głównych metod i instrumentów lokalnej polityki gospodarczej, społecznej i przestrzennej,
2. Racjonalizację bieżących decyzji podejmowanych przez organy samorządu (podporządkowanie ich długookresowym priorytetom),
3. Przewidywanie zjawisk krytycznych i punktów zwrotnych (w sensie szans i zagrożeń),
4. Identyfikowanie i aktywizację różnorodnych potencjałów lokalnych na rzecz rozwoju (np. inwestycje publiczne i prywatne realizowane na danym terenie, wykorzystujące kapitał zewnętrzny).

Program rozwoju jest zatem podstawowym narzędziem służącym efektywnemu zarządzaniu w jednostce samorządu terytorialnego. Poniższa grafika prezentuje klasyczne elementy Programu jako instrumentu planowania i zarządzania:

Rysunek 1 Elementy Programu jako narzędzia planowania i zarządzania

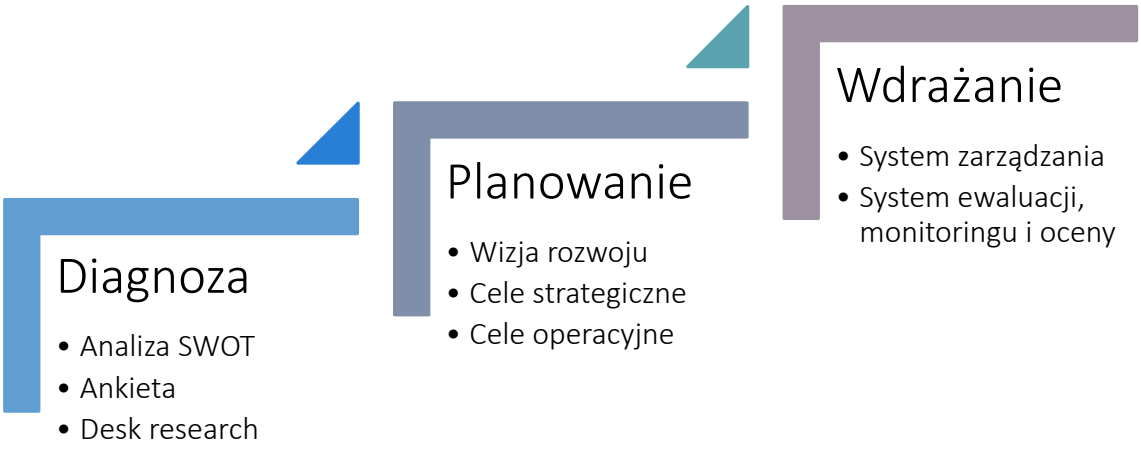

Źródło: opracowanie własne

Prezentowany dokument obejmuje zatem zbiór kompletnych informacji dotyczących założeń dla działania Gminy Łomża do 2020 roku w zakresie:

1. Wizji rozwoju – głównego założenia rozwojowego Gminy Łomża,
2. Kluczowych problemów strategicznych,
3. Celów strategicznych – kierunków aktywności samorządu,
4. Celów operacyjnych – programów działania na rzecz urzeczywistnienia wizji,
5. Systemu monitoringu i aktualizacji planów wdrożeniowych.

Pierwszym etapem podjętych prac było sprecyzowanie wizji rozwoju Gminy Łomża, która określa horyzontalny kierunek jej rozwoju. Cele oraz poszczególne zadania strategiczne stanowią narzędzia skutecznego urzeczywistniania wizji. Następnie zidentyfikowano ograniczenia i szanse rozwojowe (analiza SWOT). Opracowano je przy wykorzystaniu dokumentów i danych z lat poprzednich (zarówno na bazie statystyk publicznych, jak i danych udostępnionych przez Urząd Gminy Łomża). Analiza zawiera dane możliwie szczegółowe, a zarazem aktualne, które zostały również wstępnie uporządkowane na potrzeby ich prezentacji. Równocześnie w ramach prac diagnostycznych przeprowadzono badania społeczne metodami sondażowymi, dzięki czemu mieszkańcy gminy mogli bezpośrednio wypowiedzieć się na temat oczekiwań, identyfikowanych problemów rozwojowych, pożądanych kierunków działania samorządu. Kolejnym krokiem było określenie celów strategicznych dla Gminy Łomża, wskazujących na obszary planowania (domeny strategiczne) oraz wyznaczające ogólne ramy dla prac nad kierunkami działań. Osiągnięcie celów strategicznych stanowi podstawowy wskaźnik stopnia realizacji misji gminy. Cele te wyznaczają obszary dla formułowania planów operacyjnych i wskazywania konkretnych działań. Na etapie definiowania celów strategicznych wyodrębnia się tzw. domeny planowania strategicznego, które wyznaczają linię demarkacyjną pomiędzy poszczególnymi kierunkami rozwoju.

Precyzyjne wytyczenie kierunków rozwoju zakłada możliwie szerokie wykorzystanie potencjału gminy zarówno w sensie przestrzennym, jak i społecznym czy infrastrukturalnym. Główny nacisk położono na opracowanie planów wdrożeniowych (operacyjnych), co do których można określić termin realizacji, określenie środków, które będą wykorzystywane do realizacji danego zadania oraz podmiotu realizującego konkretny plan. Plany te zostały opracowane na warsztatach metodą „burzy mózgów" i podane do weryfikacji zespołowi SWIG DELTA PARTNER, a także pracownikom Urzędu Gminy Łomża. Strukturę planu strategicznego przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 2 Struktura planu strategicznego

Źródło: opracowanie własne

Podsumowując, *Program Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* został przygotowany z uwzględnieniem następujących, podstawowych założeń metodologicznych:

- Charakter wieloletni – planowanie w odniesieniu do prognoz i trendów, w okresie spójnym z dokumentami programowymi wyższego szczebla,
- Analiza SWOT – określenie zasobów i barier rozwojowych,
- Uczestnictwo (otwartość) – zaangażowanie w pracę nad Programem różnych środowisk, mieszkańców i zainteresowanych podmiotów,
- Praca warsztatowa – organizacja spotkań gwarantujących wypracowywanie rozwiązań w toku wymiany poglądów i opinii lokalnych liderów.

1.2 Obszar i okres realizacji Programu

Program rozwoju społeczno-gospodarczego jest podstawowym narzędziem służącym efektywnemu zarządzaniu na poziomie lokalnym. Celem działania samorządu gminnego jest w pierwszej kolejności zaspakajanie potrzeb mieszkańców, a także stymulowanie rozwoju gospodarczego i społecznego gminy. Samorząd lokalny posiada narzędzia służące realizacji tych celów (zarówno w wymiarze finansowym, jak i instytucjonalnym), napotyka też różnorodne bariery i ograniczenia (wewnętrzne i zewnętrzne), które obniżają skuteczność podejmowanych działań. Planowanie strategiczne w wymiarze wieloletnim daje możliwość optymalnego wykorzystania zasobów do realizacji najbardziej potrzebnych z punktu widzenia rozwoju lokalnego zadań.

Niniejszy Program Rozwoju obejmuje cele oraz zadania strategiczne Gminy Łomża – samorządu rozważanego jako całość, lecz przy uwzględnieniu niejednorodnego charakteru potrzeb mieszkańców. Tym samym Program będzie realizowany w granicach administracyjnych samorządu i musi uwzględniać specyfikę problemów, z którymi stykają się jej mieszkańcy. Głównymi podmiotami odpowiedzialnymi

za realizację Programu będą Wójt Gminy Łomża oraz Rada Gminy Łomża, której skład odpowiada także wewnętrznej strukturze terytorialnej gminy.

Za okres realizacji Programu Rozwoju Gminy Łomża przyjęto okres do 2020 roku. Wybór takiego przedziału czasowego pozwala na realne wdrożenie precyzyjnie zaplanowanych i określonych celów strategicznych (w tym horyzoncie czasowym możliwe jest skuteczne zarządzanie). Tym samym Program spełniać będzie inną istotną funkcję – będzie stanowić pierwotne źródło uzasadnienia w kontekście procesu pozyskiwania środków pomocowych w ramach podejmowanych projektów i zadań. Program stanowi również dokument, który ma charakter operacyjny – oznacza to, że może stanowić narzędzie wspierające systematyczne wdrażanie zaplanowanych celów i zadań. Wraz ze skutecznym systemem monitoringu Program ma służyć strukturom samorządu do efektywnego zarządzania rozwojem Gminy Łomża, w oparciu o własny potencjał i możliwości, w bezpośredniej relacji do zidentyfikowanych w toku prac diagnostycznych potrzeb mieszkańców, a także znacząco wpływać na skuteczność sięgania po dostępne środki zewnętrzne, głównie w ramach programów pomocowych Unii Europejskiej.

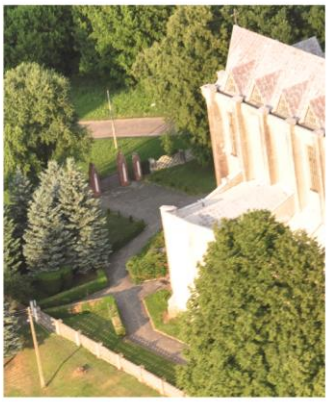
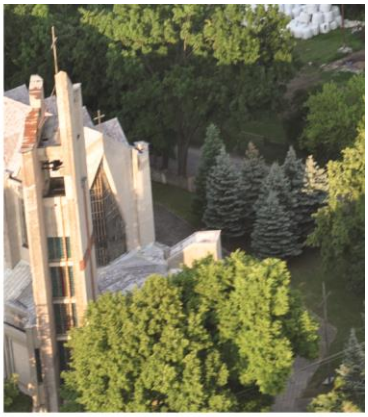
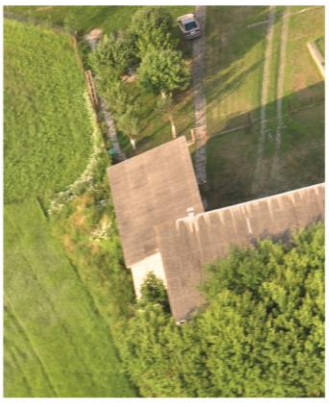
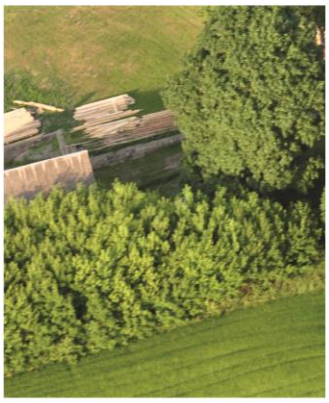
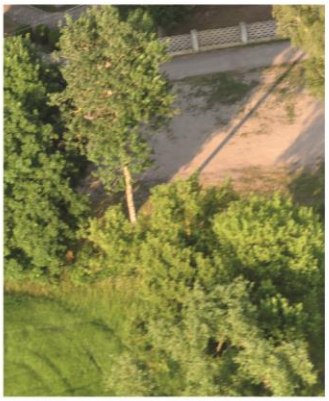

2. Diagnoza społeczno-gospodarcza

2.1 Lokalizacja i podział administracyjny

Gmina wiejska Łomża z siedzibą w Łomży położona jest w powiecie łomżyńskim, w zachodniej części województwa podlaskiego. Zajmuje powierzchnię 207 km^2 i tworzy ją 40 sołectw atrakcyjnie położonych w Dolinie Narwi i częściowo na terenie Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwii. Ponad 70% powierzchni gminy to użytki rolne, a ponad 15% użytki leśne.

Gmina zlokalizowana jest w obszarze tzw. Zielonych Płuc Polski. Jednostkami sąsiadującymi względem Gminy Łomża są: Łomża – miasto na prawach powiatu, oraz Gminy: Piątnica, Nowogród, Śniadowo, Miastkowo, Wizna, Rutki, Zambrów, Mały Płock.

Tabela 1 Sołectwa i liczba ludności w Gminie Łomża, 2013 r.

Sołectwo	Liczba ludności	Sołectwo	Liczba ludności
Andrzejki	72	Modzele - Skudosze	242
Bacze Suche	96	Modzele - Wypychy	129
Boguszyce	187	Nowe Kupiski	552
Bożenica	61	Nowe Wyrzyki	112
Chojny Młode	148	Pniewo	603
Czaplice	218	Podgórze	623
Dłużniewo	76	Puchały	98
Gać	190	Rybno	35
Giełczyn	488	Siemień Nadrzeczny	344
Grzymały Szczepankowskie	158	Siemień - Rowy	89
Janowo	215	Sierzputy Młode	94
Jarnuty	158	Stara Łomża nad Rzeką	355
Jednaczewo	535	Stara Łomża przy Szosie	407
Kisiołki	64	Stare Chojny	183
Konarzyce	1020	Stare Kupiski	1327
Koty	103	Stare Modzele	283
Lutostań	143	Stare Sierzputy	96
Łochtynowo	139	Wygoda	641
Mikołajki	138	Zawady	194
Milewo	169	Zosin	85
Gmina Łomża	10 790		

Źródło: dane Urzędu Gminy Łomża

Dla kondycji społeczno-gospodarczej Gminy Łomża kluczowe znaczenie ma sąsiedztwo głównego ośrodka gospodarczego, kulturalnego i edukacyjnego tzw. ziemi łomżyńskiej, czyli Miasta Łomży oraz przynależność do Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego, powołanego w celu wspólnych działań związanych z przemysłem, turystyką i infrastrukturą. Podłożem dla jego powstania i funkcjonowania są istniejące więzi społeczno-gospodarcze pomiędzy Miastem Łomża i Gminami: Łomża, Nowogród, Piątnica, a także wspólna specyfika środowiskowo-przyrodnicza.

Gmina Łomża położona jest bezpośrednio przy drogach o charakterze tranzytowym (międzynarodowym i międzyregionalnym) i trasie ruchu turystyczno-rekreacyjnego (drogi krajowe nr 61 i 63).

Mapa 1 Gmina wiejska Łomża

Źródło: opracowanie własne

2.2 Budżet samorządu

Organami Gminy Łomża z mocy ustawy są Wójt i Rada Gminy, a siedzibą jest Łomża. Jednostkami organizacyjnymi Gminy są:

- Biblioteka Publiczna Gminy Łomża,
- Gminny Ośrodek Kultury,
- Ośrodek Pomocy Społecznej Gminy Łomża,

- Zarząd Ekonomiczny Szkół Gminy Łomża,
- Publiczne Gimnazjum Nr 9 im. Rodziny Lutosławskich w Łomży,
- Szkoła Podstawowa im. Rodziny Jabłońskich w Pniewie,
- Szkoła Podstawowa w Puchałach,
- Szkoła Podstawowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wygodzie,
- Szkoła Podstawowa w Czaplicach,
- Szkoła Podstawowa im. Papieża Jana Pawła II w Jarnutach,
- Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Kupiskach,
- Szkoła Podstawowa im. ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Podgórzu,
- Szkoła Podstawowa im. ppor. dh. Jadwigi Dziekońskiej ps. „Jadzia" w Konarzycach.

Gmina współtworzy również partnerstwo publiczno - gospodarczo - społeczne jako członek Lokalnej Grupy Działania „Sąsiedzi”, której przedmiotem działania jest wdrażanie Osi 4 Leader Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich dla obszaru gmin: Jedwabne, Łomża, Miastkowo, Piątnica, Przytuły, Śniadowo oraz Wizna. Misją LGD jest aktywizacja społeczno-gospodarcza oraz wzrost atrakcyjności obszaru jako miejsca zamieszkania, pracy i wypoczynku.

Na poniższym wykresie zestawiono dochody Gminy Łomża w latach 2009-2013. Dochody ogółem w roku 2013 były wyższe w stosunku do roku 2008 o 32,4%. Najwyższą wartość w analizowanym okresie odnotowano w roku 2013. Obserwuje się systematyczny wzrost dochodów własnych, poza spadkiem w roku 2010. Poziom dochodów własnych w roku 2013 w stosunku do roku 2009 był wyższy o 19,7%. Niewątpliwie mają na to wpływ dochody z podatku od nieruchomości, które systematycznie wzrastają w analizowanym okresie. Od roku 2011 do 2013 wzrósł o 5,4% poziom subwencji, chociaż w stosunku do roku 2009 kształtuje się on podobnie. Wysokość dotacji ogółem dla Gminy Łomża w ostatnich pięciu latach utrzymuje się na ustabilizowanym poziomie.

Wykres 1 Dochody Gminy Łomża w l. 2009-2013

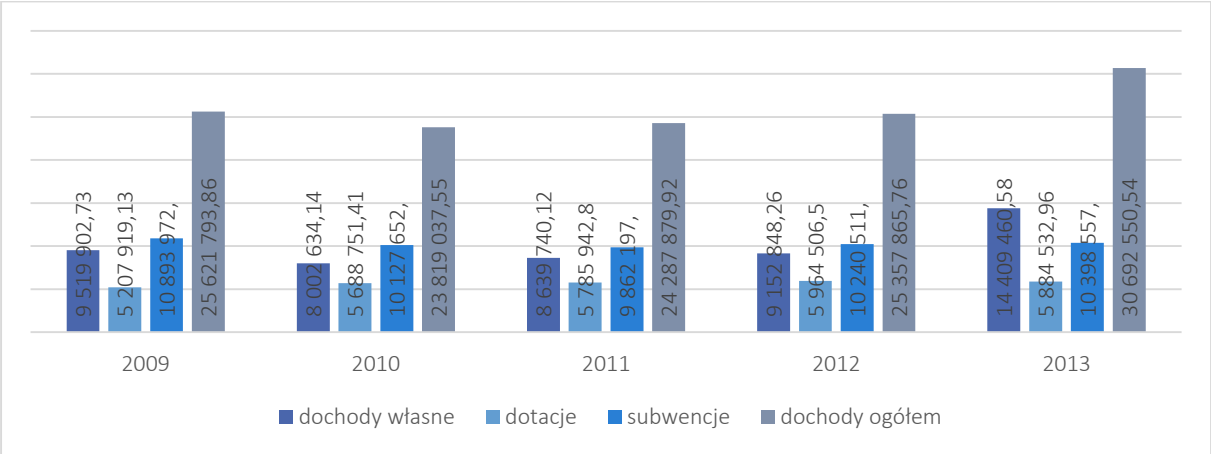

Źródło: dane GUS

Wartość dochodów *per capita* w Gminie Łomża w stosunku do roku 2009 wzrosła o 11,1%. W roku 2013 dochody na jednego mieszkańca w Gminie Łomża były jednak niższe od dochodów *per capita* w powiecie

łomżyńskim o 5,3%. Według danych GUS w gminach wiejskich powiatu łomżyńskiego w roku 2013 dochody na jednego mieszkańca wynosiły 3 028,89 zł, co oznacza, że w Gminie Łomża były one niższe o 4,3%.

Wykres 2 Dochody ogółem na jednego mieszkańca w Gminie Łomża w l. 2009-2013

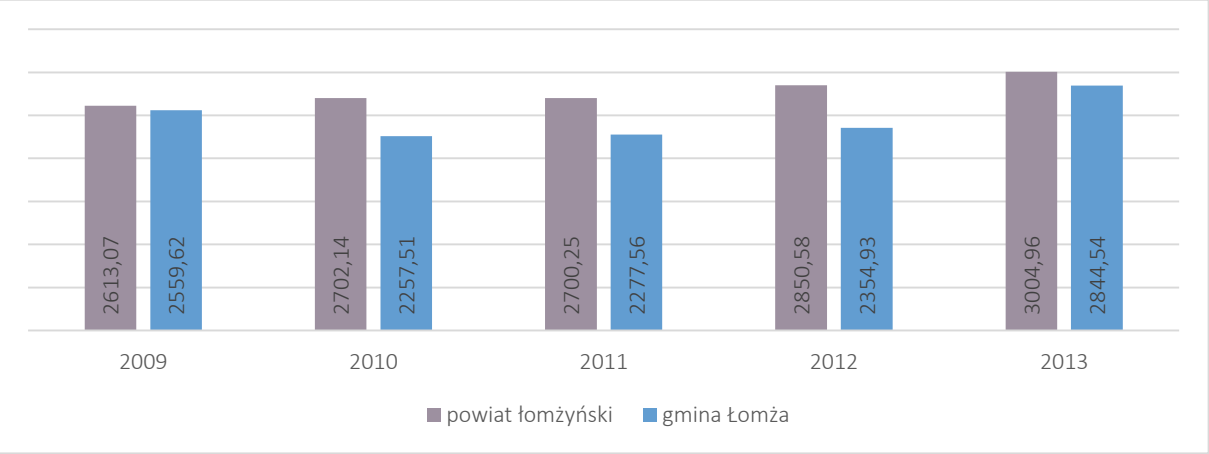

Źródło: dane GUS

Analizując wartość dochodów *per capita* należy również wziąć pod uwagę ich wysokość wyprowadzaną z dochodów własnych. Wartość dochodów własnych na 1 mieszkańca w Gminie Łomża od roku 2010 systematycznie wzrasta. Największy wzrost odnotowano w 2013 roku, kiedy wartość dochodów własnych *per capita* wzrosła o 57,1% w stosunku do roku poprzedniego. Dochody własne jakie generuje Gmina Łomża w przeliczeniu na 1 mieszkańca w roku 2013 mają wyższą wartość o 46,1% od dochodów własnych na 1 mieszkańca w tym samym roku w powiecie łomżyńskim. Natomiast według danych GUS dochody własne *per capita* w gminach wiejskich powiatu łomżyńskiego wyniosły 956,90 zł, a zatem były niższe od wartości osiągniętej przez gminę Łomża o 39,5%.

Wykres 3 Dochody własne na 1 mieszkańca w Gminie Łomża w l. 2009-2013

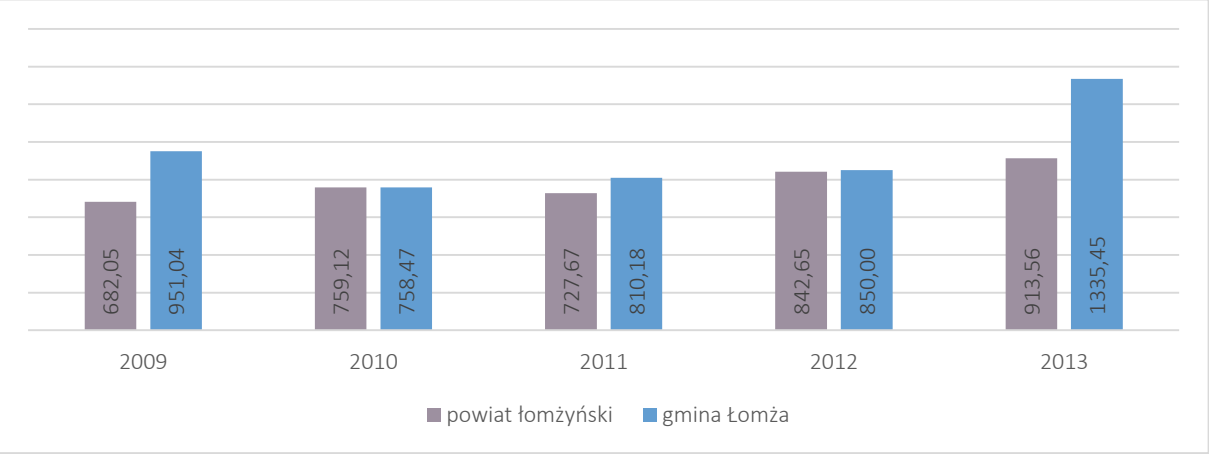

Źródło: dane GUS

Adekwatnie do uzyskanych dochodów w roku 2013 poniesiono najwięcej wydatków. Wydatki ogółem w roku 2013 wzrosły o 20,8% w stosunku do roku 2009. Wysokość wydatków bieżących w analizowanym okresie wzrosła o 27,7%.

Wartość wydatków majątkowych inwestycyjnych w analizowanym okresie była zróżnicowana. W roku 2013 wysokość tych wydatków stanowiła 14,9% wydatków ogółem, natomiast rok wcześniej stanowiła ona tylko 6,7% ogółem poniesionych wydatków i była najniższe w analizowanym okresie.

Wykres 4 Wydatki budżetowe Gminy Łomża w l. 2009-2013

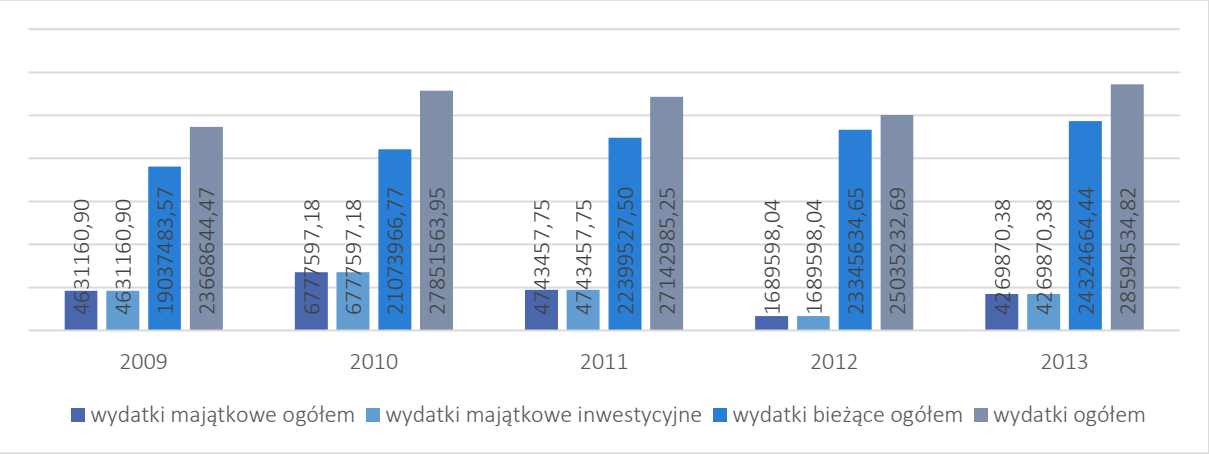

Źródło: dane GUS

Poniżej zestawiono wydatki, jakie poniosła Gmina Łomża na jednego mieszkańca w latach 2009-2013. W analizowanym okresie wydatki te były zawsze niższe od średniej dla powiatu łomżyńskiego. Zgodnie z danymi GUS, wydatki poniesione na jednego mieszkańca w gminach wiejskich powiatu łomżyńskiego w roku 2013 wynosiły 2 909,14 zł, co oznacza, że wydatki w Gminie Łomża są na niższym poziomie (wydatki niższe o 8,9%).

Wykres 5 Wydatki na jednego mieszkańca w l. 2009-2013

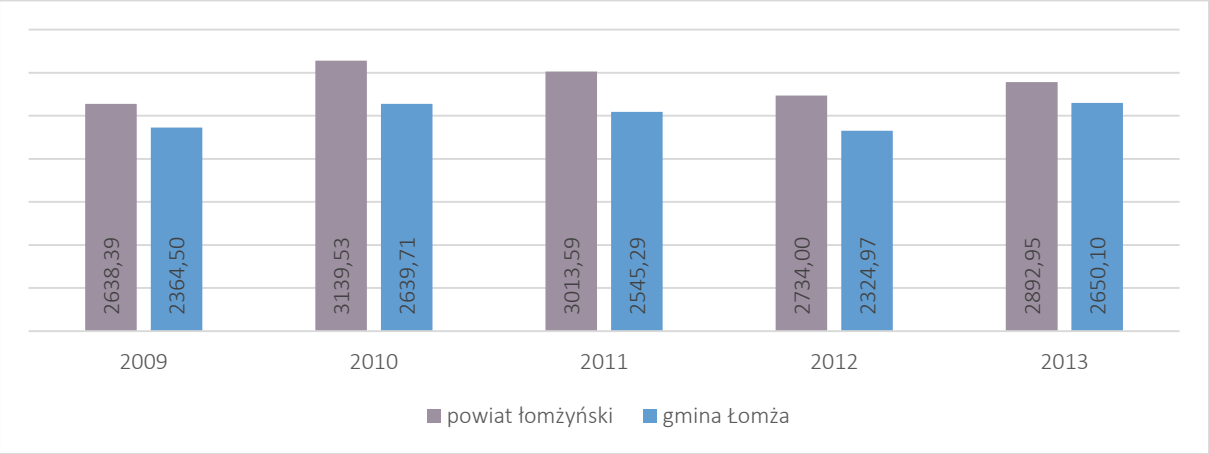

Źródło: dane GUS

W roku 2013 dochody ogółem *per capita* w Gminie Łomża przewyższyły poziom wydatków o 194,44 zł. Dochody własne na 1 mieszkańca w roku 2013 stanowiły połowę wydatków *per capita*.

W latach 2009-2011 to wydatki ponoszone na jednego mieszkańca były zawsze wyższe od uzyskanych dochodów *per capita* ogółem.

Wykres 6 Porównanie dochodów i wydatków per capita w Gminie Łomża w l. 2009-2013

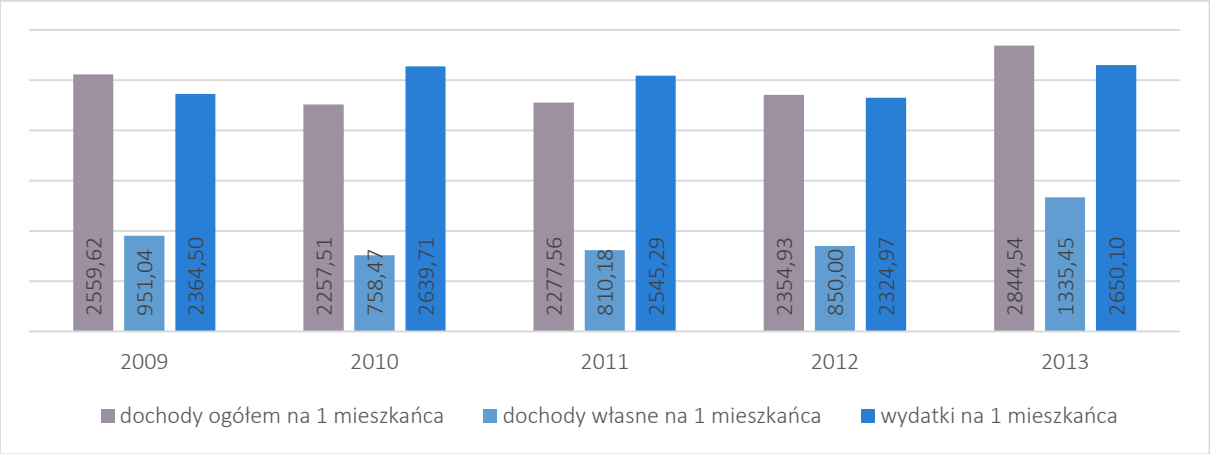

Źródło: dane GUS

Porównując dochody i wydatki budżetowe w latach 2009-2013 należy zauważyć, że w analizowanym okresie tylko w latach 2010 i 2011 wydatki ogółem przewyższyły dochody. Deficyt budżetowy odnotowany w roku 2010 był najwyższy w analizowanym okresie i wiązać się może ze spadkiem dochodów własnych w omawianym roku. W pozostałych latach wydatki były niższe niż dochody.

Wykres 7 Porównanie dochodów i wydatków budżetowych ogółem w Gminie Łomża w l. 2009-2013

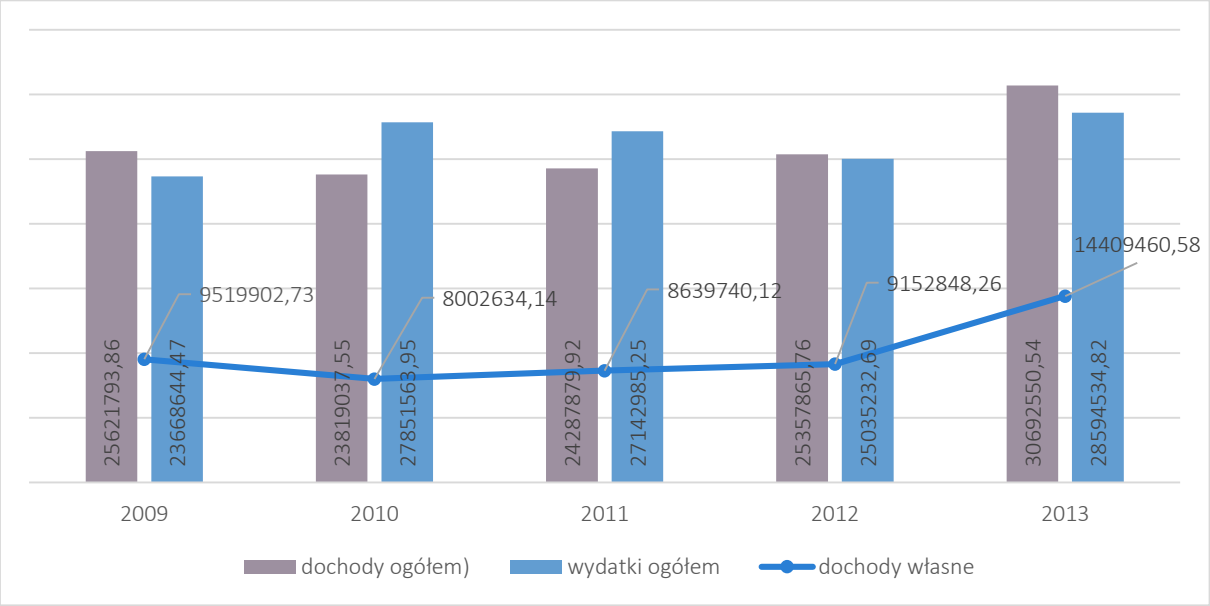

Źródło: dane GUS

2.3 Zagospodarowanie przestrzenne i uwarunkowania przyrodnicze

Podstawowym dokumentem kreującym politykę przestrzenną gminy i ukazującym gospodarcze i przestrzenne perspektywy rozwoju jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, które jest wiążące przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i służy koordynacji ustaleń tych planów.

Głównym celem rozwoju zagospodarowania przestrzennego Gminy Łomża wskazanym w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Łomża* (Uchwała Nr IV/18/02 Rady Gminy Łomża z dnia 29 maja 2002 roku zmienione Uchwałą Nr V/17/11 Rady Gminy Łomża z dnia 31 stycznia 2011 r., Uchwała Nr XXII/114/12 Rady Gminy Łomża z dnia 10 września 2012 r., Uchwała Nr XVIII/101/12 Rady Gminy Łomża z dnia 16 maja 2012 r. oraz Uchwała Nr XXIX/154/13 Rady Gminy Łomża z dnia 27 marca 2013 r.) jest poprawa jakości życia mieszkańców poprzez proekologiczny (zrównoważony) rozwój gminy przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych i gospodarczych środowiska, istniejącego majątku trwałego, potencjału infrastrukturalnego i produkcyjnego, w tym walorów rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Struktura przestrzenna gminy o charakterze typowo rolniczym zdominowana jest przez elementy środowiska przyrodniczego oraz położenie wokół miasta będącego ośrodkiem ponadregionalnym województwa podlaskiego. Z uwagi na uwarunkowania przyrodnicze gminy oraz prawnie wydzielony obszar Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi (ponad połowa jego powierzchni leży na terenie Gminy Łomża), gdzie obowiązują zasady gospodarowania określone w zatwierdzonym planie ochrony parku, nie wydzielono dodatkowo jednostek strukturalnych. Na terenie gminy występują obszary i obiekty objęte ochroną konserwatorską. Tereny związane z dolinami rzek Łomżyczki, Strugi Lepackiej i Gaci, łączące się z terenami prawnie chronionymi, tworzą korytarze ekologiczne o znaczeniu lokalnym. Walory przyrodnicze gminy wzbogaca zachowane środowisko kulturowe.

Mieszkańcy gminy korzystają z licznych usług z zakresu obsługi ludności, obsługi rolnictwa oraz zakładów produkcyjnych zlokalizowanych na terenie Miasta Łomży. Ośrodkami wspomagającymi w zakresie obsługi ludności oraz usług na rzecz rolnictwa w południowej części gminy są wsie Wygoda, Gać, Puchały. Południowo-zachodnia część gminy obsługiwana jest przez wieś Konarzyce. Funkcja usługowa występuje głównie we wsiach: Nowe Kupiski, Stare Kupiski, Chojny Młode, Konarzyce, Giełczyn, Wygoda, Pniewo, Siemień Nadrzeczny, Gać. W pozostałych wsiach występują pojedyncze usługi typu sklep, remiza, zlewnia mleka. Funkcja produkcyjno-usługowa występuje we wsiach: Nowe Kupiski, Stare Kupiski, Wygoda, Podgórze, Modzele Wypychy, Chojny, Jednaczewo, Giełczyn, Pniewo i Konarzyce. Sołectwa, w których występują obiekty zabytkowe wpisane do rejestru to: Czaplice, Chojny Młode, Gać, Giełczyn, Konarzyce, Pniewo, Puchały, Stara Łomża przy Szosie. Stanowiska archeologiczne o dużej wartości poznawczej znajdują się w Starej Łomży przy Szosie. Na terenie Gminy Łomża istnieją dwa

rezerwaty przyrody: Rezerwat Przyrody Wielki Dział (120,07 ha) i Rezerwat Przyrody Rycerski Kierz (43,52 ha).

Racjonalne gospodarowanie dobrem publicznym jakim jest przestrzeń, musi mieć pierwszeństwo nad interesem prywatnym. Dla części terenów gminy: położonych w granicach Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi i objętych obszarem chronionego krajobrazu, głównym kierunkiem zagospodarowania jest ich ochrona oraz ustalenia dotyczące możliwości wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zasady gospodarowania tą przestrzenią zawarte zostały w rozporządzeniach Wojewody i są nadrzędne w stosunku do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie Gminy Łomża planami zagospodarowania przestrzennego objętych jest łącznie 389,08 ha, co stanowi 1,8% powierzchni gminy.

Tabela 2 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w Gminie Łomża

Nazwa planu		Powierzchnia terenu [ha]
1	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Rybno	52,45
2	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Modzele – Konarzyce	15,46
3	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Siemień -Rowy	0,40
4	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	10,86
5	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Siemień Rowy, Podgórze	21,24
6	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	2,05
7	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	0,75
8	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Kisiołki	2,9
9	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Siemień Nadrzeczny	3,84
10	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	11,8
11	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stara Łomża Przy Szosie	1,8
12	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Konarzyce, Jarnuty	4,81
13	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gać, Stare Kupiski	3,32
14	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Konarzyce	1,9
15	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Konarzyce	8,9
16	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	15,27
17	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Konarzyce, Lutostań	1,12
18	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stara Łomża przy Szosie, Zosin	15,0
19	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Wygoda, Modzele Skudosze	3,40
20	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Giełczyn	3,27
21	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Zawady	3,32
22	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Giełczyn	3,6
23	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Modzele	18,52
24	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stara Łomża przy Szosie	0,5
25	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Grzymały Szczepankowskie	2,74

	Nazwa planu	Powierzchnia terenu [ha]
26	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Konarzyce	2,6
27	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	5,85
28	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	3,95
29	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Chojny Młode, Jednaczewo	2,72
30	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Nowe Kupiski, Gać, Pniewo	14,6
31	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	2,80
32	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Siemień Nadrzeczny	2,30
33.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Stare Kupiski	2,5
34	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Wygoda, Modzele Skudosze	6,10
35	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Linia Energoelektryczna 400 Kv Łomża - Ełk	44,36
36	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Linia Energoelektryczna 400 Kv Narew - Ostrołęka	92,08
	Łącznie	389,08

Źródło: dane Urzędu Gminy Łomża

W zakresie podniesienia jakości życia i funkcjonowania mieszkańców wsi w Gminie Łomża, przy zachowaniu uwarunkowań przyrodniczo-krajobrazowych zauważalna jest konieczność podjęcia inwestycji w zakresie:

- zabudowy rolniczej i usługowej,
- działalności usługowo – produkcyjnej,
- funkcji turystyczno-edukacyjno-krajoznawczej,
- zaplecza obsługi transportowej,
- rozbudowy bazy i form opieki społecznej,
- rozwoju i modernizacji budownictwa mieszkaniowego,
- poprawy warunków do rozwoju produkcji rolniczej,
- gospodarki wodno-ściekowej,
- termorenowacji budynków.

Organizacja struktury przestrzennej w Gminie Łomża uwarunkowana jest przede wszystkim środowiskiem przyrodniczym, z czego wynikają ograniczenia. Jednocześnie walory przyrodnicze stanowią o kondycji środowiskowej gminy i dlatego wymagają szczególnej dbałości.

Gmina Łomża położona jest w Dolinie Narwi i częściowo zahacza o obszar Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi (ponad połowa jego powierzchni lokuje się na terenie gminy). Położenie w obszarze „Zielonych Płuc Polski" oraz położenie północnej części obszaru gminy w zasięgu krajowej sieci ekologicznej ECONET PL oraz Obszarze Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, świadczy o dużym przyrodniczym potencjale. Z tej perspektywy konieczne jest zachowanie systemu naturalnych powiązań przyrodniczych obejmujących aktywne biologicznie ekosystemy łąkowe,

bagienne, wodne i leśne, które mają zasadniczy wpływ na utrzymanie równowagi biologicznej w całym środowisku przyrodniczym gminy i jej otoczeniu, w tym projektowanych głównych korytarzy ekologicznych: Przełomowa Dolina Narwi - Puszcza Biała (GKPn-3A) i Przełomowa Dolina Narwi (KPN-7). Północno-zachodnia część Gminy Łomża (Obszar Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi) należy do korytarza ekologicznego o znaczeniu krajowym (ESOCH). Tereny związane z dolinami rzek Łomżyczki, Strugi Lepackiej i Gaci, łączące się z terenami prawnie chronionymi, tworzą korytarze ekologiczne o znaczeniu lokalnym.

Na obszarze gminy znajdują się dwa rezerwaty przyrody: Rezerwat Wielki Dział (założony w 1990 r., położony nieopodal wsi Pniewo, zajmuje powierzchnię 120,07 ha i powstał w celu ścisłej ochrony największego w dolinie Narwi fragmentu kompleksu lasów łęgowych o naturalnym charakterze (łęg jesionowo - olszowy). Dodatkową jego atrakcją jest duża ilość drzew pomnikowych i pozostałości bazy partyzantów AK z okresu II wojny światowej) i Rezerwat Rycerski Kierz (założony w 1989 r., zajmuje powierzchnię 43,52 ha, obejmuje niewielki fragment lasu charakterystyczny dla doliny Narwi, powstał w celu zachowania ginących zbiorowisk grądu częściowego oraz fragmentu dąbrowy świetlistej). Rezerwaty te posiadają opracowane plany ochrony zawierające szczegółowe ustalenia dotyczące zasad ich ochrony.

Przestrzenie, które zostały zachowane w stanie naturalnym bądź bardzo do niego zbliżonym stanowią o bogactwie przyrodniczym obszaru, o jego roli w ochronie i zachowaniu bioróżnorodności gatunkowej roślin i zwierząt w Polsce. Stawia to przed samorządem i wszystkimi mieszkańcami obowiązek szczególnej dbałości i troski o zachowanie tych walorów.

2.4 Demografia

Według danych GUS w 2013 r. Gminę Łomża zamieszkiwało 10 753 osoby, w tym 5 318 kobiet i 5 435 mężczyzn. Mieszkańcy gminy stanowią 20,7% ludności powiatu łomżyńskiego (51 860 osób w roku 2013).

Wykres 8 Liczba ludności w Gminie Łomża w l. 2004-2013

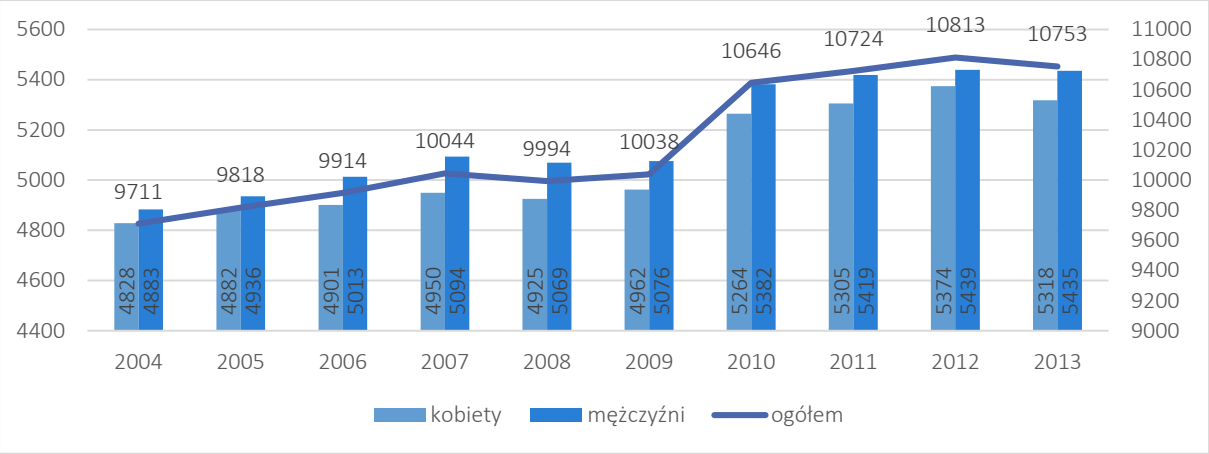

Źródło: dane GUS

W ostatniej dekadzie liczba ludności systematycznie wzrasta (o 10,7% w stosunku do roku 2004), poza nieznacznym spadkiem w roku 2013. Gwałtowny wzrost liczby ludności nastąpił pomiędzy rokiem 2009 a 2010, co związane jest ze zjawiskiem suburbanizacji zaobserwowanej w Mieście Łomża w tamtym okresie.

Konsekwentny przyrost ludności ma duże znaczenie dla potencjału demograficznego gminy i warunkuje dobre perspektywy dla jej rozwoju. Można wnioskować, że w ocenie społecznej zamieszkiwanie na terenie Gminy Łomża jest korzystne. Napływ ludności z miasta podkreśla atrakcyjność osiedleńczą terenu, a wśród społeczności zamieszkującej obszar gminy od pokoleń determinuje to postawy społeczne, takie jak przywiązanie do miejsca zamieszkania, więzi społeczne, poczucie stabilności i chęć angażowania się w działania wpływające na rozwój społeczno-gospodarczy. W strukturze demograficznej gminy widoczna jest nieznaczna przewaga liczby mężczyzn nad liczbą kobiet, utrzymująca się na zbliżonym poziomie w ostatnich dziesięciu latach. Taka nieznaczna przewaga nie stanowi jednak zagrożenia dla zachowania równowagi w proporcji pomiędzy liczbą kobiet a liczbą mężczyzn na tym terenie.

Tabela 3 Wskaźnik gęstości zaludnienia w l. 2004-2013

Jednostka terytorialna	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
pow. łomżyński	38	38	38	38	38	38	39	39	39	38
Gmina Łomża	47	47	48	49	48	49	51	52	52	52

Źródło: dane GUS

Wskaźnik gęstości zaludnienia dla Gminy Łomża systematycznie wzrasta i wynosi 52 os./km^2 i jest on wyższy w odniesieniu do średniej dla powiatu łomżyńskiego, która wynosi 38 os./km^2 oraz zdecydowanie

wyższy w porównaniu ze wskaźnikiem dla gmin wiejskich w województwie podlaskim (25 os./km2). Natomiast pozostaje nieco niższy od wartości dla województwa podlaskiego (59 os/km^2).

Zaludnienie poszczególnych sołectw jest zróżnicowane. Najwięcej osób zamieszkuje sołectwa: Stare Kupiski i Konarzyce, najmniej liczne są wsie Rybno, Bożenica, Kisiołki.

Przyrost naturalny w Gminie Łomża w latach 2004-2013 był zróżnicowany. Jednak przedstawia się on korzystnie w porównaniu ze wskaźnikiem dla powiatu, województwa i innych gmin wiejskich w woj. podlaskim.

Należy zauważyć, że wskaźnik przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców w Gminie Łomża zawsze znacząco przewyższa wartość wskaźnika dla gmin wiejskich w województwie podlaskim.

Tabela 4 Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1 000 ludności

Jednostka terytorialna	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
pow. łomżyński	-1,9	-0,5	0,3	-0,7	-0,3	0,2	1,0	-1,4	-0,7	-0,3
Gmina Łomża	0,5	-1,2	3,1	0,9	1,2	-0,1	4,7	-0,3	0,5	0,2
woj. podlaskie	-0,9	-0,7	-0,7	-0,5	0,3	0,0	0,1	-0,4	-0,6	-1,3
gminy wiejskie woj. podlaskiego	-3,1	-3,2	-3,4	-3,1	-2,2	-2,8	-2,7	-2,7	-3,2	-3,5
Polska	-0,4	-0,2	-0,1	0,1	0,3	0,9	0,9	0,9	0,3	0

Źródło: dane GUS

Analiza salda migracji w Gminie Łomża potwierdza obserwowany od dłuższego czasu w Polsce trend tzw. „ucieczki za miasto", czyli zwiększonego natężenia osiedleń mieszkańców miast na terenach podmiejskich i wsiach. W statystykach ogólnopolskich szacuje się, iż w ostatniej dekadzie trend ten objął blisko 300 tys. Polaków.

W Gminie Łomża liczba zameldowań z miast w ostatniej dekadzie zawsze przewyższa liczbę wymeldowań do miast, co potwierdza atrakcyjność osiedleńczą tych terenów.

Wykres 9 Zameldowania i wymeldowania na terenie Gminy Łomża w l. 2004-2013

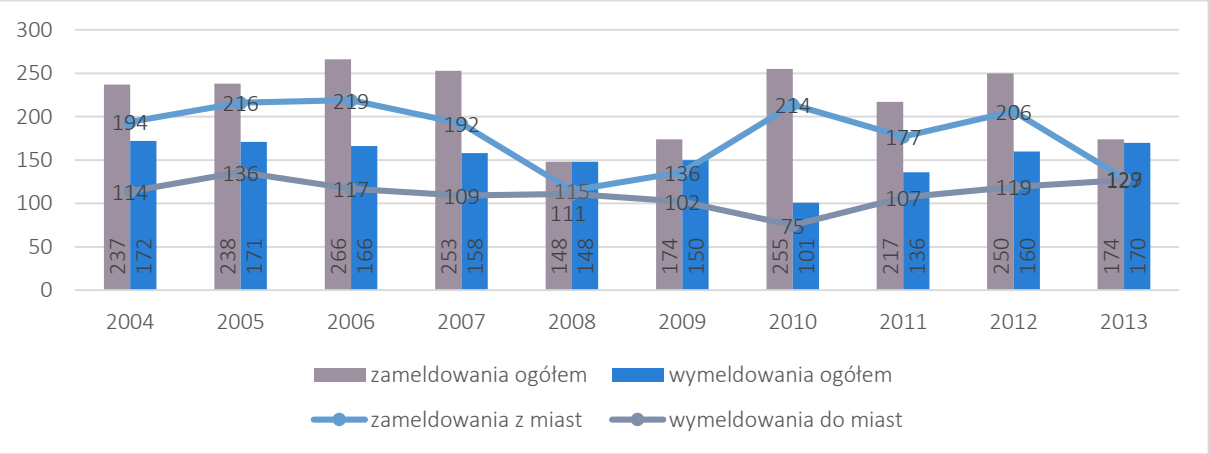

Źródło: dane GUS

Saldo migracji ogółem na 1 000 osób w Gminie Łomża w ostatniej dekadzie osiągało wartości dodatnie. Wskaźnik salda migracji zagranicznych również nie jest niepokojący.

Wykres 10 Wskaźnik salda migracji ogółem i migracji zagranicznych na 1 000 osób w Gminie Łomża w l. 2004-2013

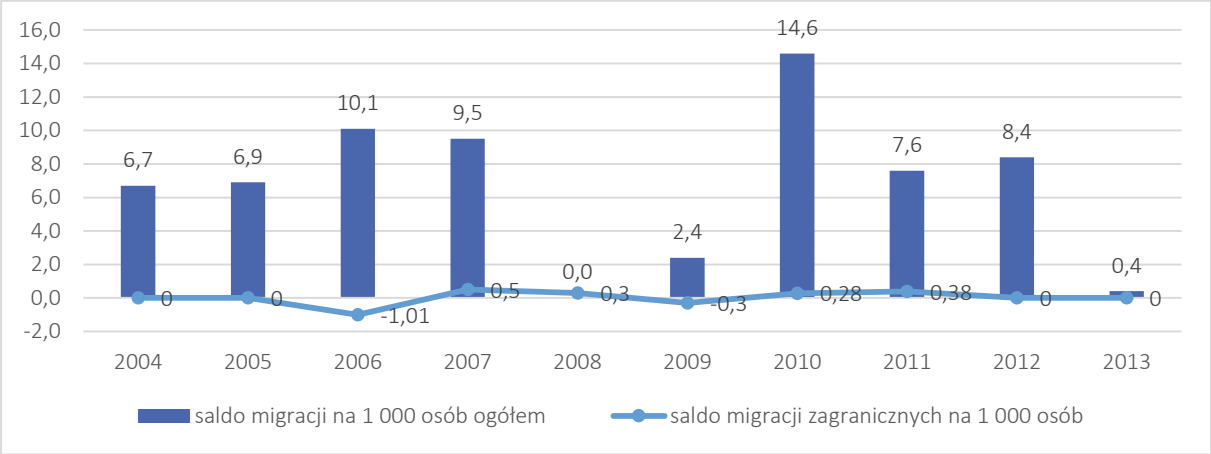

Źródło: dane GUS

Potencjał pozwalający na uzyskanie pozytywnej dynamiki przyrostu naturalnego oraz dodatniego salda migracji na analizowanym terenie osiągany jest głównie poprzez mechanizmy przyciągające do zamieszkania młodych ludzi.

Wiedza dotycząca struktury ludności według ekonomicznych grup wieku pozwala na bardziej szczegółową analizę potencjału demograficznego obszaru. W przypadku danych GUS w oparciu o które powstała niniejsza analiza, grupę dzieci i młodzieży do 17 roku życia klasyfikuje się jako grupę osób w wieku przedprodukcyjnym. Wiek produkcyjny dla mężczyzn przypada na okres między 18 a 64 r. ż. natomiast kobiet 18 a 59 r. ż. Wiek poprodukcyjny dla populacji mężczyzn określono powyżej 65 r. ż., a kobiet powyżej 60 r. ż. Dookreślenie tego podziału jest istotne ze względu na poprawną interpretację danych w podziale na płeć i przynależność do grupy ekonomicznej.

Poniższy wykres przedstawia strukturę ludności Gminy Łomża pod względem ekonomicznych grup wieku.

Wykres 11 Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku [%] w Gminie Łomża w l. 2004-2013

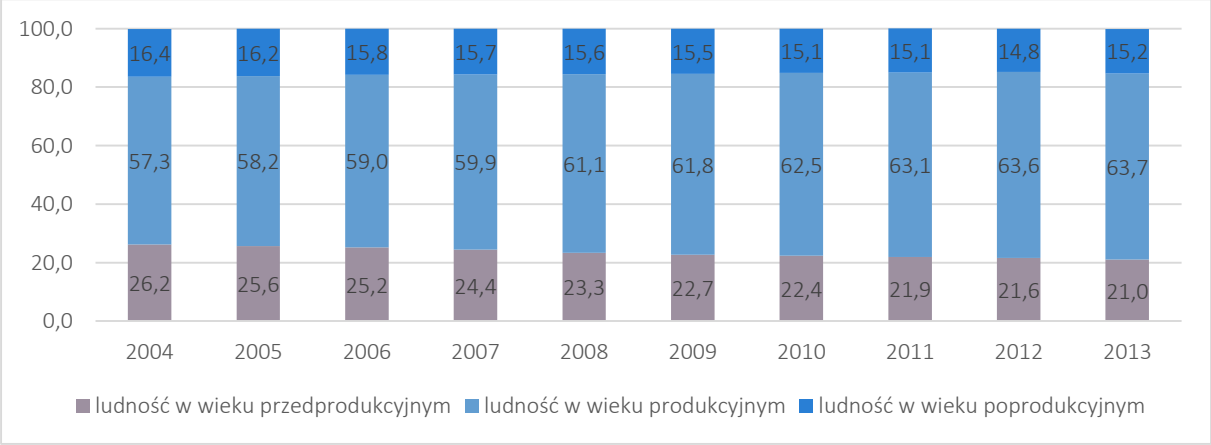

Źródło: dane GUS

Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ostatniej dekadzie obniżył się o ponad 5 punktów procentowych. Udział osób w wieku produkcyjnym w strukturze ludności Gminy Łomża systematycznie wzrasta w analizowanym okresie. Natomiast o 1 punkt procentowy obniżył się w ostatnich dziesięciu

latach udział osób w wieku poprodukcyjnym i pozostaje on zawsze niższy od udziału osób w wieku przedprodukcyjnym (w roku 2013 różnica wyniosła ponad 5 punktów procentowych).

Ze względu na malejącą liczbę osób w wieku przedprodukcyjnym i wzrastającą liczbę osób w wieku produkcyjnym przy zdefiniowanym udziale osób w wieku poprodukcyjnym w ostatniej dekadzie, można spodziewać się utrwalania tzw. „procesu starzenia się społeczeństwa".

Tabela 5 Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku z uwzględnieniem podziału na płeć w Gminie Łomża

Wyszczególnienie	2005	2007	2009	2011	2013
Ogółem w wieku przedprodukcyjnym	2512	2452	2277	2344	2261
Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem	25,6%	24,4%	22,7%	21,9%	21,0%
Kobiety	1236	1177	1110	1138	1086
Mężczyźni	1276	1275	1167	1206	1175
Ogółem w wieku produkcyjnym	5715	6015	6204	6766	6855
Udział osób w wieku produkcyjnym w ludności ogółem	58,2%	59,9%	61,8%	63,1%	63,7%
Kobiety	2630	2758	2826	3094	3125
Mężczyźni	3085	3257	3378	3672	3730
Ogółem w wieku poprodukcyjnym	1591	1577	1557	1614	1637
Udział osób w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem	16,2%	15,7%	15,5%	15,1%	15,2%
Kobiety	1016	1015	1026	1073	1107
Mężczyźni	575	562	531	541	530

Źródło: dane GUS

Wskaźniki obciążenia demograficznego są miarą struktury wiekowej populacji – wskazują na stosunek liczby osób w wieku, gdy są one nieaktywne lub bierne zawodowo, czyli w wieku nieprodukcyjnym (liczba dzieci w wieku 0-14 lat, liczba osób w wieku 60 lub 65 lat i więcej) do liczby osób będących w wieku produkcyjnym (liczba osób w wieku 15 - 59 lub 64 lata).

Wysokie wartości tego wskaźnika, z jednej strony świadczą o zamożności i zdrowotności danego społeczeństwa (wydłużenie średniej długości życia), z drugiej strony są niekorzystne z punktu widzenia finansów publicznych. Wskaźniki odnoszą się do liczby jednostek, które mogą być uzależnione od wsparcia innych w codziennym życiu (młodzież i osoby starsze) w liczbie osób, które są zdolne do zapewniania takiego wsparcia.

Wartości wskaźnika dla Gminy Łomża w porównaniu ze średnią ogólnopolską, średnią dla województwa podlaskiego oraz gmin wiejskich, a także powiatu łomżyńskiego przedstawiają się korzystnie. Można wnioskować, że implikuje to pozytywne perspektywy dla rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Łomża.

Tabela 6 Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2013 r.

Wskaźniki obciążenia demograficznego	Polska	woj. podlaskie	gminy wiejskie	powiat łomżyński	Gmina Łomża
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	57,6	57,3	64,5	59,6	56,9
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	101,2	103,4	108,2	85,2	72,4
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	29,0	29,1	33,5	27,4	23,9

Źródło: dane GUS

2.5 Gospodarka i rolnictwo

W Gminie Łomża liczba podmiotów gospodarczych, zarówno w sektorze publicznym jak i prywatnym wzrasta, przekłada się to również na wzrost udziału w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych powiatu łomżyńskiego.

Tabela 7 Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem	646	716	760	773	795
Udział w ogólnej liczbie podmiotów powiatu łomżyńskiego	25,1%	25,9%	26,9%	26,7%	26,5%
Sektor publiczny	10	10	10	10	13
Udział w ogólnej liczbie podmiotów gminy	1,5%	1,3%	1,3%	1,2%	1,6%
Sektor prywatny	636	706	750	763	782
Udział w ogólnej liczbie podmiotów gminy	98,5%	98,7%	98,7%	98,8%	98,4%

Źródło: dane GUS

Na kształt i wielkość lokalnego rynku pracy ma wpływ liczba podmiotów gospodarczych i osób w nich zatrudnionych. Szczególnie ważny dla rozwoju gospodarczego danego obszaru jest rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, a wśród nich dynamika zmian liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Tabela 8 Podmioty gospodarki narodowej według klas wielkości

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
0-9	618	687	731	754	777
10-49	26	27	27	18	17
50-249	2	2	2	1	1
Ogółem	646	716	760	773	795

Źródło: dane GUS

Poniższy wykres przedstawia szczegółowo strukturę sektora gospodarki w Gminie Łomża, według Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007, która została opracowana na podstawie statystycznej klasyfikacji działalności gospodarczej NACE Rev2, wprowadzonej rozporządzeniem (WE) Nr 1893/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie statystycznej klasyfikacji działalności gospodarczej NACE Rev 2 i zmieniającym rozporządzenie Rady (EWG) Nr 3037/90 oraz niektóre rozporządzenia WE w sprawie określonych dziedzin statystycznych. W związku z powyższym zachowuje pełną spójność i porównywalność metodologiczną, pojęciową, zakresową i kodową z klasyfikacją NACE Rev.2. Klasyfikacja ta jest umownie przyjętym, hierarchicznie usystematyzowanym podziałem zbioru rodzajów działalności społeczno-gospodarczej jakie realizują jednostki (podmioty gospodarcze). PKD jest podstawą systemu klasyfikacji gospodarczych i społecznych, do której nawiązują inne klasyfikacje, a zwłaszcza Polska Klasyfikacja Wyrobów i Usług.

Wykres 12 Struktura gospodarki w Gminie Łomża wg sekcji PKD – 2013 r.

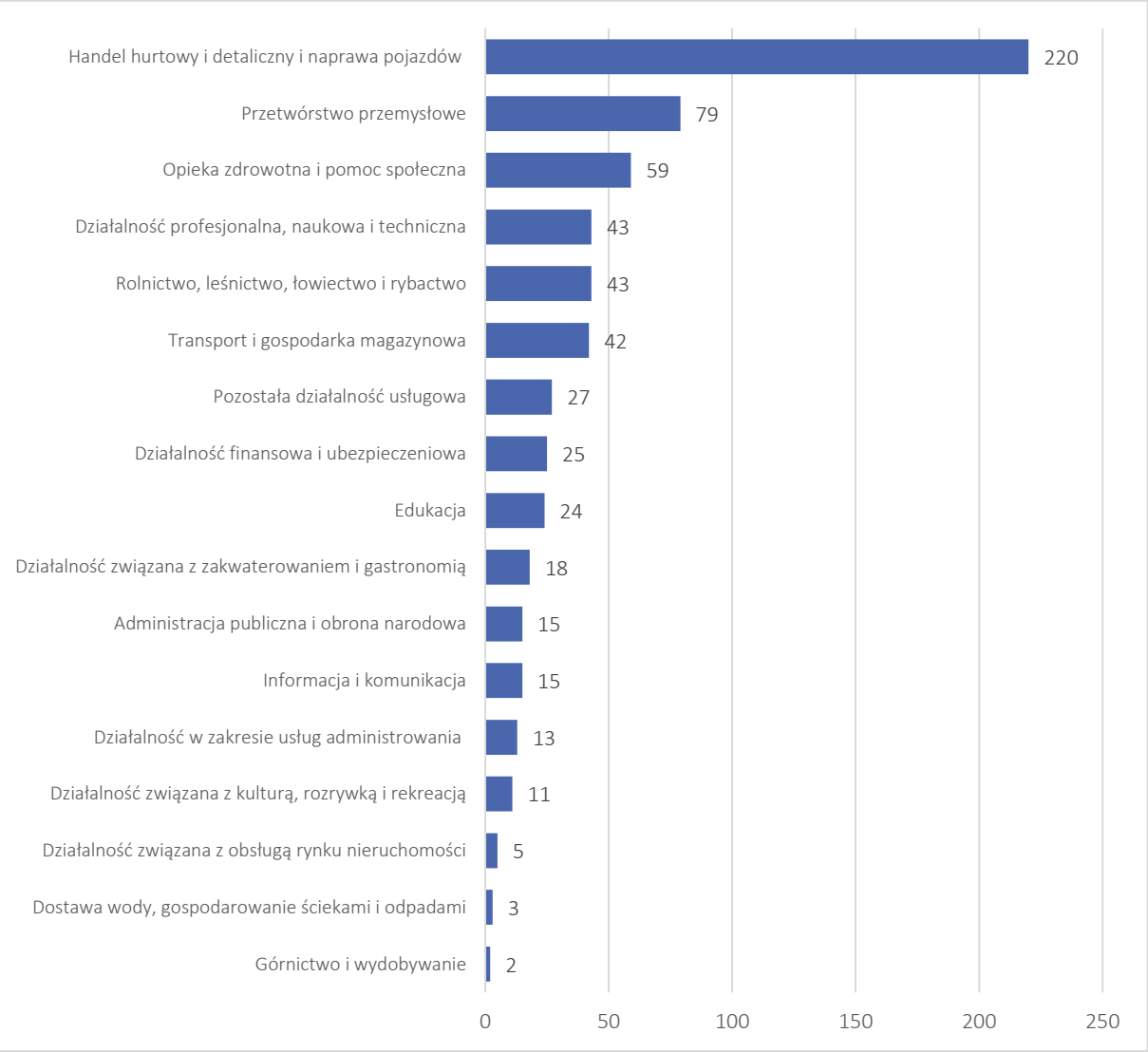

Źródło: dane GUS

Poniżej przedstawiono kondycję lokalnej gospodarki w ujęciu wskaźnikowym w odniesieniu do stanu gospodarki w powiecie i województwie.

Tabela 9 Wskaźniki przedsiębiorczości w l. 2009-2013

Jednostka terytorialna	Wskaźniki									
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
	podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności					osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym				
woj. podlaskie	753	763	764	790	808	9,5	9,6	9,5	9,7	9,9
powiat łomżyński	504	529	540	554	577	6,8	7,1	7,2	7,3	7,5
Gmina Łomża	644	673	709	715	739	9,1	9,5	10,0	10,0	10,3
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
	podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym					osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności				
woj. podlaskie	118,8	120,1	120,0	124,1	127,1	60	61	60	62	63
powiat łomżyński	83,4	86,5	87,6	89,0	92,1	41	43	44	45	47
Gmina Łomża	104,1	107,7	112,3	112,5	116,0	56	59	63	64	66

	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
	jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności					jednostki wykreślone z rejestru REGON na 10 tys. ludności				
woj. podlaskie	75	85	74	79	73	76	64	75	53	58
powiat łomżyński	54	62	57	51	57	72	32	56	44	39
Gmina Łomża	88	90	83	53	63	75	46	59	57	51

Źródło: dane GUS

Duże znaczenie dla kreowania potencjału gospodarczego Gminy Łomża ma sąsiedztwo Miasta Łomża oraz ośrodków miejskich: Ostrołęka, Ostrów Mazowiecka, Zambrów, Augustów, Ełk, Białystok, a także niewielka odległość od Warszawy (ok. 140 km) i bliskość przejść granicznych: Kuźnica (ok. 138 km) i Ogrodniki (ok. 146 km).

Położenie gminy w regionie o charakterze rolniczo-leśnym wskazuje podstawowe kierunki rozwoju gospodarczego, którymi są branże nieuciążliwe ekologicznie. W Gminie Łomża, wśród 795 podmiotów gospodarczych (2013 r.), dominuje:

- branża spożywcza i rolnicza (Scandic Food Sp. z o.o. - zakład produkcyjny duńskiego koncernu spożywczego w Chojnach Starych), Zakłady Mięsne Podgórze Sp. j., Ubojnia Zwierząt Robert Rytel w Podgórzu, Zakład Masarniczy Mieczysław Kuzia – Nowe Kupiski),
- budowlana (Zakład Drzewny Produkcyjno-Usługowy ''Rustoall'' Zenon Rudź).

Gmina Łomża, jako gmina wiejska dysponuje potencjałem rolnictwa i przemysłu spożywczego. Ze względu na sektor gospodarki opartej na rolnictwie, istotna jest ochrona rolniczej przestrzeni produkcyjnej przed uszczupleniem na nieuzasadnione cele nierolnicze oraz poprawa jej jakości w zakresie proekologicznej regulacji, stosunków wodnych, zalesień gruntów porolnych i struktury własnościowej. Jednocześnie istotne jest działanie na rzecz rolnictwa ekologicznego i produkcji żywności wysokiej jakości.

Według danych GUS (Powszechny Spis Rolny 2010) na terenie Gminy Łomża funkcjonuje 1 540 gospodarstw domowych z dochodem z działalności rolniczej.

Wykres 13 Gospodarstwa domowe z dochodem z działalności rolniczej i pozarolniczej w Gminie Łomża – 2013 r.

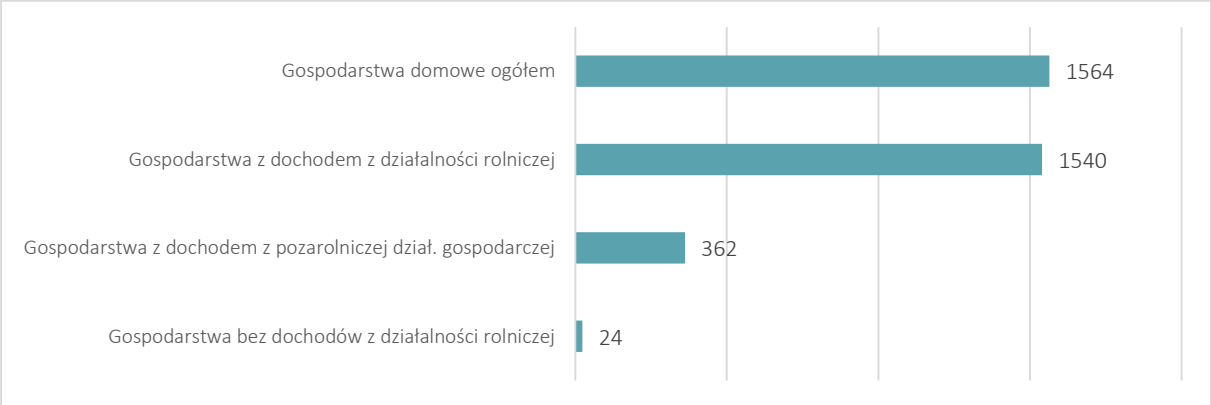

Źródło: dane GUS: Powszechny Spis Rolny 2010

W Gminie Łomża dominują gospodarstwa rolne o powierzchni do 10 ha. Gospodarstwa powyżej 10 ha i powyżej 15 ha łącznie stanowią 32,6% gospodarstw prowadzących działalność rolniczą na terenie gminy.

Tabela 10 Działalność rolnicza w Gminie Łomża – 2013 r.

Wyszczególnienie	1-10 ha	10-15 ha	powyżej 15 ha	razem
Gospodarstwa ogółem	913	209	230	1 352
Gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą	904	209	230	1 343

Źródło: dane GUS: Powszechny Spis Rolny

W celu określenia liczby podmiotów gospodarczych sektora rolno – spożywczego, zaprezentowano w poniższej tabeli następujące sekcje i działy według Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007:

- sekcja A dział 01 - uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową – do której zalicza się działalność w zakresie chowu i hodowli bydła mlecznego, a także produkcji surowego mleka krowiego;
- sekcja C dział 10 - produkcja artykułów spożywczych.

Natomiast nie odnotowano na terenie Gminy Łomża podmiotów gospodarczych prowadzących działalność związaną z połowem i hodowlą ryb (sekcja C dział 11) ani podmiotów gospodarczych zajmujących się produkcją napojów (sekcja A dział 03).

Tabela 11 Liczba podmiotów gospodarczych sektora rolno – spożywczego wg sekcji PKD w Gminie Łomża w l. 2009-2013

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową	39	42	46	41	40
Produkcja artykułów spożywczych	18	16	15	14	14

Źródło: dane GUS

Gmina Łomża dysponuje wysokim odsetkiem użytków rolnych należących do kategorii określanej jako „dobra kultura rolna", definiowanej na poziomie krajowym lub regionalnym i określającej wymogi minimalne w zakresie dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska na podstawie ustalonych zasad, uwzględniających szczególne cechy charakterystyczne obszarów, włączając w to warunki glebowe i klimatyczne, istniejące systemy gospodarowania, wykorzystanie gruntów, zmianowanie upraw, metody uprawy roli oraz struktury gospodarstw. Zasady normują takie kwestie jak ochrona gleby, utrzymywanie poziomu substancji organicznej gleby, utrzymywanie struktury gleby poprzez stosowanie odpowiednich środków. Utrzymywaniem gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej przy zachowaniu wymogów ochrony środowiska jest m.in.: uprawa roślin lub ugorowanie – w przypadku gruntów ornych; wypasanie zwierząt w okresie wegetacyjnym traw lub koszenie okrywy roślinnej i jej usuwanie. Produkcja rolna może zatem stanowić dobrą bazę zaopatrzeniową dla przetwórstwa spożywczego.

Powierzchnia użytków rolnych w dobrej kulturze to 12 487,18 ha, co stanowi 60% powierzchni całej gminy.

Tabela 12 Użytkowanie gruntów na terenie Gminy Łomża [ha]

Wyszczególnienie	Powierzchnia [ha]
Użytki rolne w dobrej kulturze	12 487,18
Pod zasiewami	7 683,03
Uprawy trwałe	54,15
Pastwiska trwałe	613,88

Źródło: dane GUS

Zewnętrznymi czynnikami wpływającymi na wzrost efektywności sektora produkcji rolnej są intensywny rozwój przemysłu przetwórstwa mleka w całym regionie oraz interwencje (dopłaty, programy rozwoju obszarów wiejskich) związane z polityką rolną Unii Europejskiej. Wśród gospodarstw prowadzących działalność rolniczą na terenie Gminy Łomża dominują gospodarstwa prowadzące hodowlę bydła, wśród nich 84,5% zajmuje się hodowlą krów, co ma szczególne znaczenie dla poziomu przetwórstwa mleka, stanowiącego zasadniczą gałąź gospodarki rolno-spożywczej całego województwa podlaskiego. Analogicznie profil zasiewów zdominowany jest przez zboża.

Tabela 13 Profil gospodarstw rolnych w Gminie Łomża

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Udział w liczbie gospodarstw prowadzących działalność rolniczą
Profil hodowli		
Hodowla bydła ogółem	612	45,5%
Hodowla krów	519	38,6%
Trzoda chlewna razem	320	23,8%
Trzoda chlewna lochy	203	15,1%
Konie	63	4,6%
Drób ogółem	421	31,3%
Drób kurzy	408	30,3%
Profil zasiewów		
Zboża razem	1 166	86,8%
Zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi	1 157	86,1%
Ziemniaki	583	43,4%
Uprawy przemysłowe	4	0,2%
Warzywa gruntowe	8	0,5%

Źródło: dane GUS: Powszechny Spis Rolny

Jednym z założeń *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego* jest rolnictwo ekologiczne określane jako system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej. Produkcja ekologiczna powinna łączyć przyjazne środowisku praktyki gospodarowania, wspomagać wysoki stopień różnorodności biologicznej, wykorzystywać naturalne procesy oraz zapewnić właściwy dobrostan zwierząt. Przede wszystkim jest to system wpływający pozytywnie na środowisko naturalne, co przyczynia się do osiągania szeroko rozumianych korzyści rolnośrodowiskowych.

2.6 Rynek pracy

Poniższy wykres prezentuje dynamikę w liczbie osób bezrobotnych na terenie gminy w latach 2009-2013. Liczba bezrobotnych od roku 2009 wzrosła o 26,5%. W ostatnich dwóch latach obserwuje się również bardziej dynamiczny wzrost bezrobocia wśród mężczyzn.

Wykres 14 Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych w Gminie Łomża w l. 2009-2013

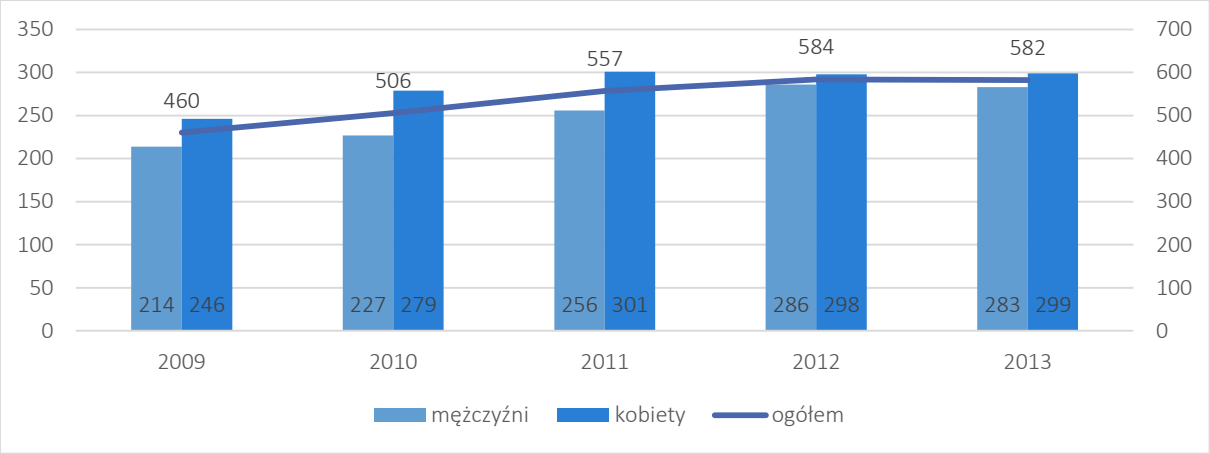

Źródło: dane GUS

Sytuację dotyczącą poziomu bezrobocia obrazują również dane dotyczące wysokości stopy bezrobocia. Na poniższym wykresie przedstawiono dane zagregowane na poziomie powiatu łomżyńskiego, do którego należy Gmina Łomża oraz porównawczo dane dla Miasta Łomża (na prawach powiatu) w latach 2010-2013. Charakterystyczne jest, że stopa bezrobocia w analizowanym okresie jest zawsze wyższa w Mieście Łomża, ale wzrasta w obu powiatach.

Wykres 15 Stopa bezrobocia w powiatach łomżyńskim i Łomża w latach 2010-2013 [%]

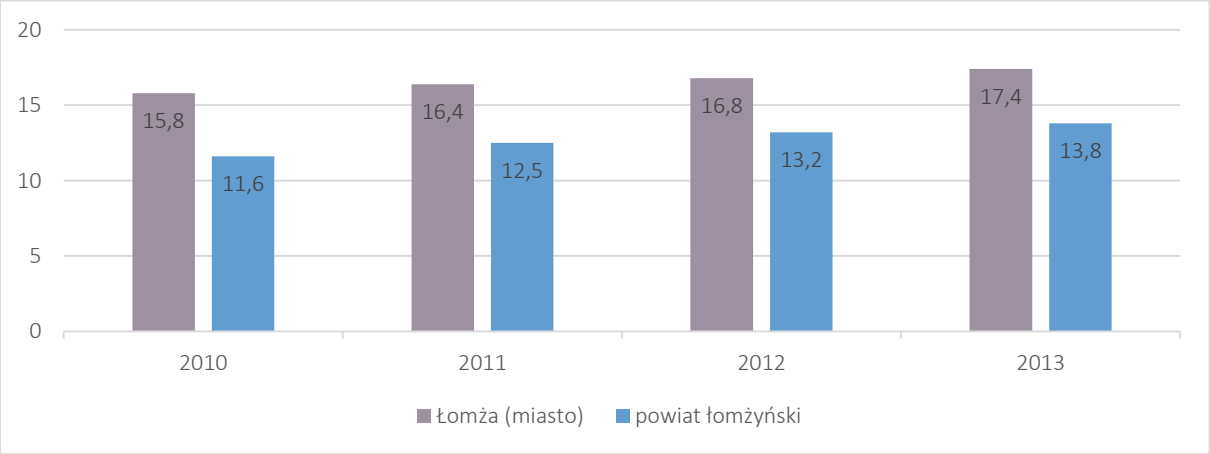

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Łomży

Poniższy wykres przedstawia udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w Gminie Łomża. W analizowanym okresie udział ogółem zwiększył się o 1,1 punktu procentowego, natomiast udział bezrobotnych mężczyzn o 1,3 punktu procentowego.

Wykres 16 Udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [%]

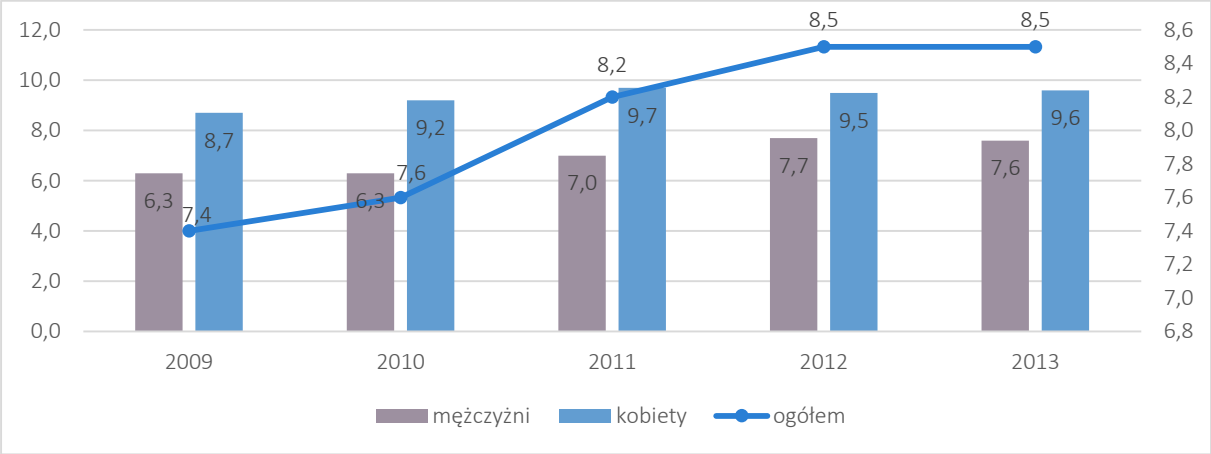

Źródło: dane GUS

Poniższy wykres przedstawia strukturę wieku osób bezrobotnych z terenu Gminy Łomża. Najliczniejszą grupę stanowią osoby pomiędzy 18 a 34 rokiem życia. Osoby pomiędzy 35 a 54 rokiem życia stanowią łącznie 36% osób bezrobotnych.

Wykres 17 Struktura osób bezrobotnych według grup wiekowych w Gminie Łomża – 2013 r.

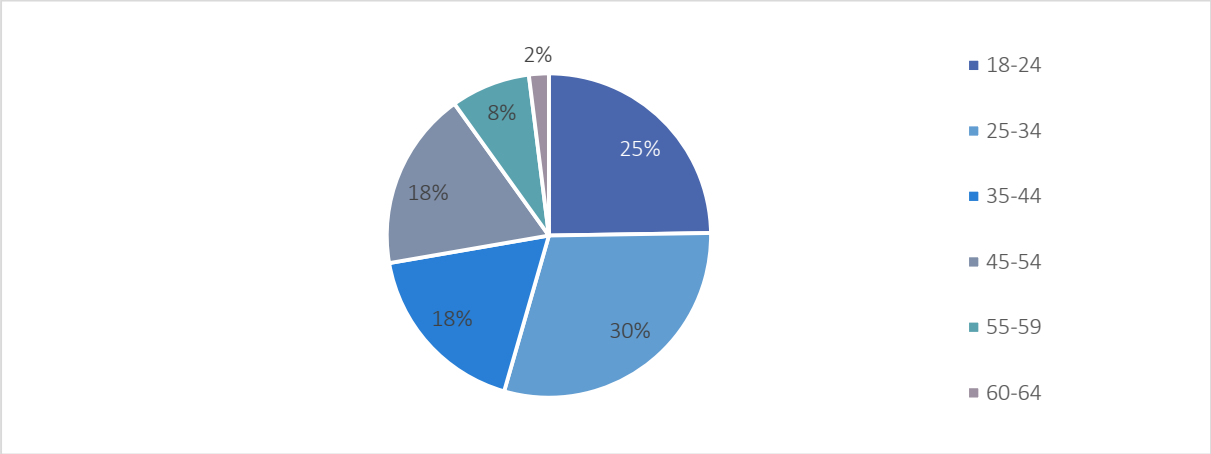

Źródło: dane PUP w Łomży

2.7 Infrastruktura techniczna i mieszkaniowa

Analizę infrastruktury technicznej określonego obszaru można ująć w dwie podstawowe kategorie: infrastrukturę związaną z komunikacją oraz infrastrukturę służącą zaopatrzeniu w media.

Położenie Gminy Łomża obok Miasta Łomża warunkuje również jej dostępność transportową. Gmina posiada korzystne położenie na szlakach transportowych o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i regionalnym. Podstawowe drogi krajowe i wojewódzkie przebiegające przez gminę łączą ją bezpośrednio z Miastem Łomża, które jest węzłem dróg o znaczeniu tranzytowym.

Przez teren Gminy przebiegają drogi publiczne:

- droga krajowa nr 61: Ostrołęka – Łomża – Augustów;
- droga krajowa nr 63: Zambrów – Łomża – Giżycko – granica z obwodem kaliningradzkim (bez przejścia granicznego);

- droga krajowa nr 64 Piątnica-Jeżewo i dalej S8 do Białegostoku;
- droga wojewódzka nr 645: Myszyniec – Łyse – Zbójna – Nowogród – Łomża, która stanowi dojazd w rejon Kurpiowszczyzny i dalej – na Mazury i Pomorze; najdogodniejsze połączenie Olsztyna i Białegostoku;
- droga wojewódzka 648, która powinna być jak najszybciej remontowana, gdyż stanowi objazd Łomży w kierunku Suwałk i Mazur;
- droga wojewódzka nr 677: Sokołów Podlaski – Ostrów Mazowiecka – Łomża, która stanowi najkrótsze i najbardziej uczęszczane połączenie między Mazurami i Warszawą;
- droga wojewódzka nr 679: Mężenin – Gać – Podgórze – Łomża, która stanowi dojazd do Białegostoku.

Lokalny układ dróg gminnych i ulic wiejskich na terenie Gminy Łomża zapewnia dogodne połączenia z podstawowym układem komunikacyjnym. Istniejąca sieć dróg wymaga jednak częściowej przebudowy i remontów, aby podnosić komfort użytkowników dróg i poprawiać bezpieczeństwo ruchu.

Jednym z głównych zadań jest również takie usprawnienie układu komunikacyjnego, by zapewnił on nieograniczoną warunkami klimatycznymi możliwość dojazdu do miejsc zamieszkania i terenów działalności gospodarczej. W celu usprawnienia komunikacji drogowej i poprawy jej jakości, interwencji w zakresie budowy lub przebudowy zasadniczo wymagają:

- ul. Armii Krajowej w Starych Kupiskach jako mini-obwodnica w kierunku Ostrołęki,
- droga powiatowa Stara Łomża – Pniewo,
- drogi gminne w sołectwach: Stare Kupiski, Wygoda, Modzele, Jednaczewo, Podgórze, Giełczyn, Gać, Pniewo, Milewo.

Wykres 18 Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem [%]

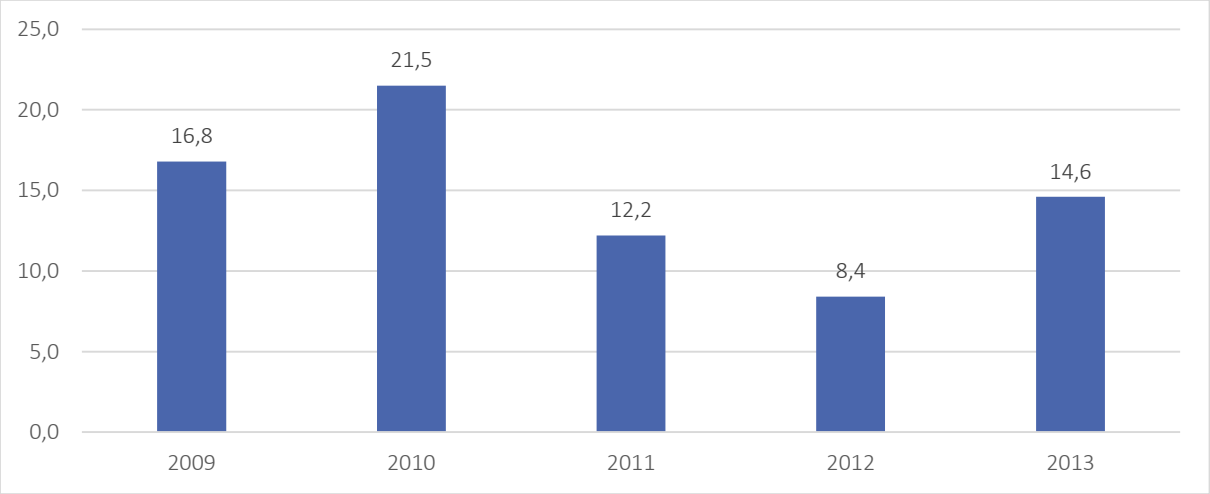

Źródło: dane GUS

Dostęp mieszkańców do mediów (wodociąg, gaz, kanalizacja) jest jednym z ważniejszych wyznaczników jakości życia na danym obszarze. Oddziałuje z jednej strony na atrakcyjność inwestycyjną

oraz osiedleńczą, przyczyniając się do rozwoju budownictwa mieszkaniowego, z drugiej może wpływać na aktywność potencjalnych inwestorów.

Tabela 14 Dane dotyczące infrastruktury technicznej na terenie Gminy Łomża w l. 2009-2013

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
Dane dotyczące sieci kanalizacyjnej					
Długość sieci kanalizacyjnej [km]	24,4	24,4	24,4	24,4	24,4
Ludność korzystająca z sieci [os]	2 293	2 450	2 468	2 548	2 566
Ścieki odprowadzone [dam3]	81,5	96	115	96	87
Dane dotyczące sieci gazowej					
Długość czynnej sieci [m]	20 277	20 277	20 394	20 530	20 919
Ludność korzystająca z sieci [os]	273	304	310	312	317
Zużycie gazu [tys. m3]	150,70	178,30	182,20	177,9	188,0
Dane dotyczące sieci wodociągowej					
Długość sieci wodociągowej [km]	145,3	145,1	145,9	146,1	147,6
Ludność korzystająca z sieci [os]	9 727	10 318	10 403	10 495	10 443
Zużycie wody na 1 mieszkańca [m3]	36,1	35,2	35,4	35,8	36,4

Źródło: dane GUS

Analiza infrastruktury technicznej na terenie Gminy Łomża wykazuje deficyty. Przede wszystkim nie jest rozbudowana sieć kanalizacyjna. Inwestycje, szczególnie w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, pozwalające na zmniejszanie dysproporcji w dostępie do infrastruktury technicznej na terenie gminy wydają się konieczne; szczególnie w charakterystycznej dla Gminy Łomża zabudowie wiejskiej rozproszonej warto zadbać o przydomowe oczyszczalnie ścieków.

Na terenie gminy również niewielka jest liczba ludności korzystającej z sieci gazowej. Jednak wynikać to może z dostępu do innych źródeł energii, które w gospodarstwach domowych zastępują gaz i są mniej kosztowne. Jednak poziom zgazyfikowania na pewno nie jest wystarczający, a dysproporcje w tym zakresie wewnątrz obszaru są znaczące. Należy także dodać, że znaczna liczba gospodarstw domowych korzysta z gazu propan-butan, dostarczanego w butlach do kuchni gazowych lub do instalacji ciepłowniczych z rozlewni w Łomży.

Poniżej zestawiono porównawczo udział korzystających z sieci kanalizacyjnej, wodociągowej oraz gazowniczej w liczbie ludności ogółem.

Tabela 15 Udział korzystających z instalacji w liczbie ludności ogółem [%]

Jednostka terytorialna	Wodociąg	Kanalizacja	Gaz
Gmina Łomża	97,1	23,6	2,9
Gminy wiejskie woj. podlaskiego	78,1	20,1	3,4
Powiat łomżyński	75,9	19,2	1,4
Woj. podlaskie	88,2	62,1	28,1

Źródło: dane GUS

Zgodnie z uwarunkowaniami prawnymi, JST zobligowane są do realizacji kompleksowej polityki z zakresu gospodarki odpadami (ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, obowiązująca w aktualnym brzmieniu od 1 lipca 2013 roku). Jednostki samorządu terytorialnego uzyskały kompetencje pozwalające na kształtowanie oraz organizację własnego systemu zbiórki odpadów komunalnych. Odpady komunalne, zgodnie z definicją zapisaną w omawianej ustawie, oznaczają odpady powstające w gospodarstwach domowych, z wyłączeniem pojazdów wycofanych z eksploatacji, a także odpady niezawierające odpadów niebezpiecznych, pochodzące od innych wytwórców odpadów, które ze względu na swój charakter lub skład są podobne do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

Zgodnie z ustawą o odpadach, jako gospodarowanie odpadami rozumie się ich zbieranie, transport, przetwarzanie, łącznie z nadzorem nad tego rodzaju działaniami, jak również późniejsze postępowanie z miejscami unieszkodliwiania odpadów oraz działania wykonywane w charakterze sprzedawcy odpadów lub pośrednika w obrocie odpadami. Zagadnienie to jest szczególnie ważne dla Gminy Łomża w kontekście jej zasobów przyrodniczych i ochrony środowiska. Według danych GUS w Gminie Łomża działalność związaną z odbieraniem odpadów realizuje 6 jednostek.

Negatywny wpływ na środowisko naturalne, a zwłaszcza środowisko glebowe ma istnienie na terenie gminy dzikich (nielegalnych) wysypisk śmieci i mogilników. Każde, nowo powstające czy istniejące już od lat, dzikie wysypisko śmieci jest potencjalnym źródłem wielu rozmaitych zanieczyszczeń. W konsekwencji wysypiska te stanowią zagrożenie z powodu przedostawania się substancji toksycznych (wraz z wodami opadowymi) pochodzących ze zdeponowanych odpadów w głąb gleby. Przesiąkanie odcieków z odpadów zanieczyszcza płytko zalegające wody gruntowe. Może to powodować skażenie wody pitnej w miejscach nieraz bardzo oddalonych od dzikiego wysypiska.

Znaczenie dla kondycji środowiskowej Gminy Łomża ma również konieczność wymiany szkodliwego pokrycia dachowego (azbest).

W 2013 r. zawarta została umowa z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Białymstoku, na dofinansowanie w formie dotacji kosztów przedsięwzięcia pod nazwą: „Usuwanie wyrobów zawierających azbest z terenu Gminy Łomża" w ramach zadania objętego programem priorytetowym „Gospodarowanie odpadami innymi niż komunalne. Część III – usuwanie wyrobów zawierających azbest". Łączna wartość dofinansowania przewidzianego w ramach ww. umowy dla Gminy Łomża wynosi 52 083,62 zł. W ramach zadania zebrano 131,26 Mg wyrobów zawierających azbest z 54 nieruchomości. Gmina Łomża kontynuuje działania związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest w ramach dofinansowania ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

W kontekście problemów związanych z unieszkodliwieniem wyrobów zawierających azbest, znaczenie ma przynależność Gminy Łomża do Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego. Zadanie mające na celu

wyeliminowanie negatywnego oddziaływania azbestu na zdrowie mieszkańców Gminy Łomża oraz likwidację oddziaływania azbestu na środowisko, poprzez bezpieczne usunięcie i unieszkodliwienie wyrobów zawierających azbest, jest również wpisane w ramach Strategii Zrównoważonego Rozwoju Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020 (Cel strategiczny 2 Ochrona i wzmacnianie potencjału dziedzictwa kulturowego oraz unikatowych walorów przyrodniczych Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego w ramach zrównoważonej gospodarki zasobami kultury i środowiska, Cel operacyjny 2.1 Poprawa stanu środowiska przyrodniczego oraz rewaloryzacja obiektów zabytkowych, projekt pn. „Oczyszczanie terenu ŁOF z azbestu i wyrobów zawierających azbest").

Infrastruktura techniczna ma duże znaczenie nie tylko w kontekście jakości życia mieszkańców, ale także w kontekście gospodarczym, tj. przyciągnięcia nowych inwestycji na teren gminy. Istotne jest pełne przygotowanie do obsługi ewentualnych inwestorów, ważne jest uzbrojenie terenów w sieć średniego i niskiego napięcia, gaz ziemny i koksowniczy, instalację wodociągową, kanalizacyjną i centralnego ogrzewania, co pozwoli na stymulowanie rozwoju gospodarczego. Jednak we wszelkich działaniach, a szczególnie infrastrukturalnych, wpływających na wzrost rozwoju gospodarczego należy brać pod uwagę uwarunkowania środowiskowe.

Rozwój infrastruktury należy rozumieć również w kontekście ochrony środowiska. W Gminie Łomża wykorzystywane są środki Unii Europejskiej poprzez realizację projektów w ramach RPO WP Priorytet 5: Rozwój infrastruktury ochrony środowiska oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Tabela 16 Projekty związane z rozwojem infrastruktury ochrony środowiska realizowane w Gminie Łomża w l. 2007-2013

L. p	Projekty
1	Termomodernizacja budynku edukacyjno-administracyjno-biurowego w Łomży
2	Termomodernizacja budynków szkół podstawowych w Gminie Łomża w miejscowościach: Jarnuty, Konarzyce i Nowe Kupiski
3	Wykonanie elewacji na budynku świetlicy wiejskiej w miejscowości Mikołajki
4	Remont połączony z modernizacją świetlicy wiejskiej w miejscowości Siemień Nadrzeczny
5	Remont połączony z modernizacją świetlicy wiejskiej w miejscowości Chojny Młode
6	Remont połączony z modernizacją świetlicy wiejskiej w miejscowości Czaplice

Źródło: www.podlaskiedotacje.pl oraz Urząd Gminy Łomża

Inwestycje w termomodernizacje oraz odnawialne źródła energii są kluczowe z punktu widzenia jakości życia i ochrony środowiska. Istotne jest wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach oraz wytwarzanie energii elektrycznej i cieplnej w oparciu o energię słoneczną w tym - zmiana struktur wytwarzania energii:

- zwiększenie ilości wyprodukowanej energii słonecznej,
- zdecentralizowanie źródeł wytwarzania energii słonecznej,
- dywersyfikacja i zwiększenie zatrudnienia związanych z wytwarzaniem i obsługą urządzeń oraz instalacji do wytwarzania i dystrybucji energii.

Odnawialne źródła energii dają niezależność, przyczyniają się do ochrony środowiska, ale przede wszystkim pozwalają oszczędzać na kosztach energii.

Priorytetowymi zagadnieniami w kontekście infrastruktury technicznej, ochrony środowiska przyrodniczego, wzrostu gospodarczego i podniesienia jakości życia mieszkańców na terenie Gminy Łomża są:

- rozbudowa kanalizacji,
- przydomowe oczyszczalnie ścieków,
- odnawialne źródła energii (instalacje solarne, ogniwa fotowoltaiczne),
- usuwanie azbestu.

Podjęcie skoordynowanych działań służących rozwojowi infrastruktury sieciowej, w kontekście ochrony bioróżnorodności, z pewnością wpłynie pozytywnie na jakość życia mieszkańców oraz wzmocni atrakcyjność osiedleńczą Gminy Łomża.

W celu polepszenia warunków życia mieszkańców Gmina Łomża przystąpiła do opracowania Planu Gospodarki Niskoemisyjnej. Realizacja projektu umożliwi aktualną ocenę stanu powietrza w Gminie oraz analizę gospodarki energetycznej. Dokument obejmie swoim zakresem również stworzenie bazy danych inwentaryzacji CO_2, niezbędne szkolenia dla pracowników oraz promocję projektu. Nakreśli działania w zakresie ograniczenia emisji, poprawy efektywności gospodarki oraz zwiększenia ilości energii z odnawialnych źródeł. Efektem końcowym PGN będzie zestaw działań nakierowanych bezpośrednio i pośrednio na redukcję emisji gazów cieplarnianych, a także instrumentów, które wspomogą wszystkich uczestników realizacji Programu w przechodzeniu na gospodarkę niskoemisyjną.

Infrastruktura mieszkaniowa

Infrastruktura mieszkaniowa w gminie ma charakter zabudowy rozproszonej jednorodzinnej. Liczba budynków mieszkalnych w ostatnich pięciu latach wzrosła o 7,9%.

W zasobach mieszkaniowych gminy jest 11 mieszkań komunalnych, odnotowano również 1 pustostan.

Wykres 19 Liczba budynków mieszkalnych w Gminie Łomża w l. 2009-2013

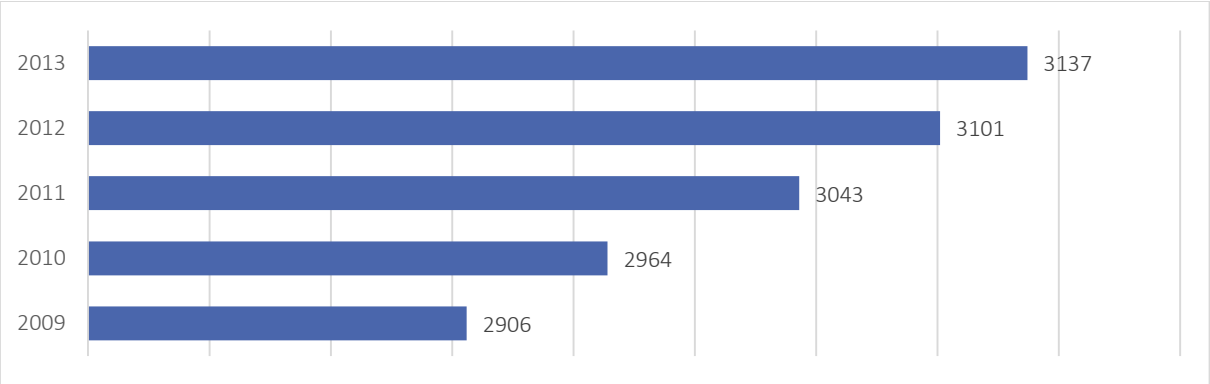

Źródło: dane GUS

Gmina Łomża jest atrakcyjnym miejscem do osiedlania się. Wprawdzie pomiędzy rokiem 2012 a 2013 nastąpił spadek w liczbie nowych budynków oddanych do użytkowania o 30%, to i tak budownictwo

indywidualne mieszkalne rozwija się. W analizowanym okresie nastąpił wzrost o 17 % w tym zakresie. W roku 2013 na 56 budynków ogółem oddanych do użytkowania, 73,2% to budownictwo mieszkalne indywidualne.

Wykres 20 Budynki nowe oddane do użytkowania w Gminie Łomża w l. 2009-2013

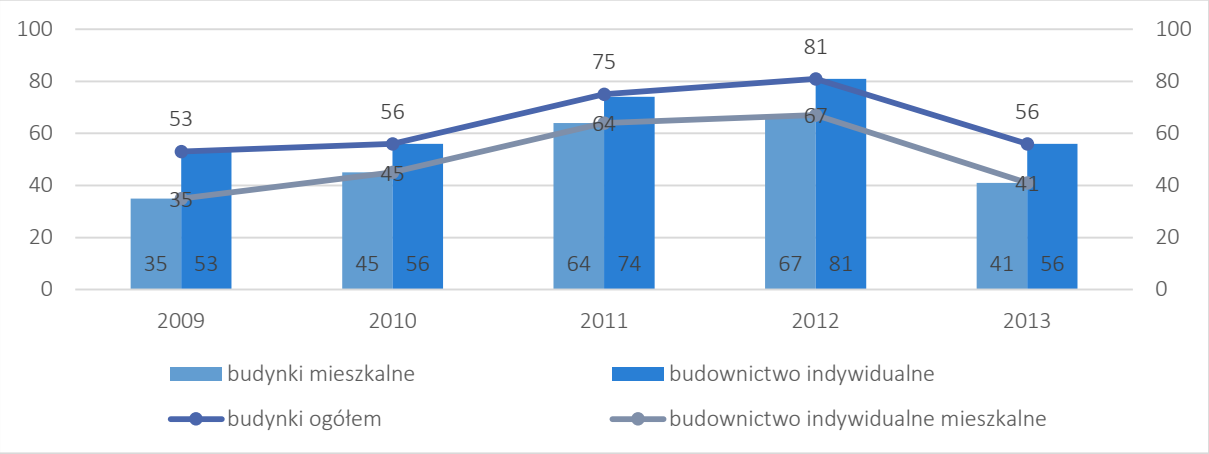

Źródło: dane GUS

2.8 Pomoc społeczna i ochrona zdrowia

Zadaniem pomocy społecznej jest wsparcie osób i rodzin w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach życiowych, których przy wykorzystaniu własnych możliwości, uprawnień i środków nie potrafią samodzielnie przezwyciężyć. Pomoc społeczna jest zadaniem zarówno samorządu gminnego, jak i powiatowego. Zadania z zakresu opieki społecznej realizuje Ośrodek Pomocy Społecznej Gminy Łomża. Do korzystania z usług Ośrodka Pomocy Społecznej skłania przede wszystkim trudna sytuacja życiowa oraz bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, jak i w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Odbiorcami pomocy są głównie rodziny wielodzietne i niepełne, osoby niepełnosprawne, bezrobotne, chorujące i z problemem alkoholowym.

Tabela 17 Dane dotyczące pomocy społecznej w Gminie Łomża w l. 2009-2013

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
Korzystający ze środowiskowej pomocy społecznej					
Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej [szt.]	251	252	274	301	275
Osoby w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej [os.]	1 004	994	1 012	1 077	940
Udział osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem [%]	10,0	9,4	9,5	10,0	8,7
Dzieci objęte świadczeniami rodzinnymi					
Liczba dzieci, na które otrzymywany jest zasiłek rodzinny ogółem	1 539	1 443	1 358	1 219	1 112
Liczba dzieci do lat 17 na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny	1 376	1 283	1 204	1 084	983
Udział dzieci w wieku do lat 17, na które otrzymywany jest zasiłek rodzinny w liczbie dzieci ogółem Do lat 17 [%]	59,7	53,8	51,4	46,5	42,7

Kwoty świadczeń wypłacanych przez ośrodek pomocy społecznej					
Kwoty świadczeń rodzinnych [zł]	2 545	2 910	2 912	2 781	2 734
Kwoty zasiłków rodzinnych z dodatkami [zł]	2 103	2 389	2 257	2 022	1 983
Kwoty zasiłków pielęgnacyjnych [zł]	246	253	266	290	304

Źródło: dane GUS

Na terenie Gminy Łomża nie funkcjonują Domy Pomocy Społecznej. Osobom wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, które nie mogą samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu i którym nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych, przysługuje umieszczenie w domu pomocy społecznej. Tę formę opieki realizują dwa Domy Opieki Społecznej zlokalizowane w Mieście Łomża. Jest to Dom Pomocy Społecznej, którego podmiotem prowadzącym jest Miasto Łomża, a także Dom Pomocy Społecznej im. Wiktorii Kowalewskiej, którego podmiotem prowadzącym jest Polski Komitet Pomocy Społecznej na zlecenie Powiatu Łomżyńskiego.

Na mocy ustawy z 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz. U. z 2011 r. Nr 45, poz.235) żłobki przestały być częścią systemu opieki zdrowotnej i obecnie pieczę nad ich działalnością, podobnie jak nad funkcjonowaniem ośrodków pomocy społecznej, sprawuje Minister Pracy i Polityki Społecznej.

Na terenie Gminy Łomża obecnie nie funkcjonują żłobki.

Ochrona zdrowia

Dostępność do instytucji związanych z ochroną zdrowia na terenie Gminy Łomża nie jest dobra. Według danych GUS funkcjonuje tutaj tylko jedna przychodnia i jeden punkt apteczny. Wskazuje to na konieczność rozbudowy infrastruktury w zakresie ochrony zdrowia.

W zakresie leczenia stacjonarnego opiekę nad mieszkańcami Gminy Łomża realizuje Szpital Wojewódzki im. Kardynała S. Wyszyńskiego, zlokalizowany w Mieście Łomży. Placówka jest dużym ośrodkiem dysponującym 22 oddziałami specjalistycznymi, 28 poradniami specjalistycznymi, 4 pracowniami leczenia specjalistycznego, 3 zakładami diagnostyki. Szpital Wojewódzki realizuje programy unijne, dzięki którym podnosi standardy świadczonych usług oraz programy profilaktyczne w trosce o zdrowie mieszkańców całego województwa podlaskiego. Obecność w pobliżu placówki leczenia stacjonarnego tej rangi oraz przyszpitalnych poradni specjalistycznych jest istotnym czynnikiem wpływającym na jakość i dostępność usług z zakresu ochrony zdrowia.

Poniższa tabela przedstawia liczbę pacjentów z Gminy Łomża, którzy podejmowali leczenie w poradniach przyszpitalnych oraz liczbę pacjentów hospitalizowanych w Szpitalu Wojewódzkim im. Kardynała S. Wyszyńskiego w Łomży.

Tabela 18 Liczba pacjentów Szpitala Wojewódzkiego z Gminy Łomża w 2013 r.

Poradnia/oddział	Liczba pacjentów ogółem	Liczba pacjentów z Gminy Łomża	Poradnia/oddział	Liczba pacjentów ogółem	Liczba pacjentów z Gminy Łomża
Poradnie przyszpitalne					
Audiologiczna	5 135	236	Logopedyczna	1 006	104
Chirurgiczna	9 959	726	Nefrologiczna	1 387	88
Chirurgii Stomatologicznej	2 050	b/d	Neonatologiczna	1 198	93
Chorób Płuc i Gruźlicy (tlenoterapia)	34	1	Neurologiczna dla Dorosłych	6 110	355
Chorób Płuc i Gruźlicy dla Dorosłych	10 064	739	Neurologiczna dla dzieci	1 152	41
Chorób Płuc i Gruźlicy dla Dzieci	0	0	Okulistyczna Ogólna	14 810	561
Chorób Przen. Drogą Płciową i Skóry	11 183	705	Onkologiczna	5 429	315
Chorób Zakaźnych	4 079	226	Onkologiczna Ogólna	0	0
Endokrynologiczna	5 310	361	Preluksacyjna	4 545	277
Foniatryczna	728	35	Psychiatryczna dla Dorosłych	9 763	626
Gastrologiczna	1 269	93	Rehabilitacji Leczniczej	6 181	b/d
Ginekologiczna Położnicza	2 298	143	Reumatologiczna	2 811	142
Kardiologiczna	8 843	391	Urazowo-Ortopedyczna	23 885	1 787
Laryngologiczna	9 692	618	Urologiczna	6 995	424
Leczenia Zeza	3 930	190			
Łącznie w poradniach				159 846	9 277
Oddziały szpitalne					
Anestezjologii i Intensywnej Terapii	277	13	Noworodków	1 184	85
Chirurgiczny	1 325	72	Obserwacyjno-Zakaźny	1 062	69
Chorób Płuc i Gruźlicy	971	58	Okulistyczny	2 110	49
Chorób Wewnętrznych i gastroenterologia	2 089	151	Onkologiczny	1 215	21
Dziecięcy	1 775	132	Ortopedyczno-Urazowy	1 317	65
Ginekologiczno-Położniczy	2 421	175	Psychiatryczny	711	45
Kardiologiczny	2 100	101	Psychiatryczny Dziennego Pobytu	147	4
Laryngologiczny	1 322	44	Ratunkowy	b/d	1 374
Nefrologiczny	371	19	Rehabilitacyjny + Rehabilitacja neurologiczna	699	30
Neurologiczny	669	40	Urologiczny	1 595	68
Udarowy	454	25			
Łącznie w oddziałach szpitalnych				23 814	2 640

Źródło: dane Szpitala Wojewódzkiego w Łomży

2.9 Edukacja

Wychowanie przedszkolne obejmuje dzieci w wieku 3-6 lat i jest realizowane w przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz w zespołach wychowania przedszkolnego

i punktach przedszkolnych. Celem wychowania przedszkolnego jest zapewnienie dzieciom opieki, wspomaganie indywidualnego rozwoju oraz realizacja podstawy programowej.

Poniżej przedstawiono porównawczo liczbę przedszkoli, punktów przedszkolnych i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych.

Charakterystyczne dla całego powiatu łomżyńskiego jest, że przeważają oddziały w szkołach podstawowych i punkty przedszkolne. W Gminie Łomża funkcjonuje 9 oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, co stanowi 28,1% takich placówek w powiecie i 4 punkty przedszkolne, co odpowiednio daje 40% w powiecie.

Tabela 19 Liczba placówek przedszkolnych i dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w 2013 r.

Jednostka terytorialna	Przedszkola		Oddziały w szkole podstawowej		Punkty przedszkolne	
	obiekty	Dzieci objęte opieką	obiekty	Dzieci objęte opieką	obiekty	Dzieci objęte opieką
Gmina Łomża	0	0	9	158	4	60
powiat łomżyński	3	286	32	799	10	151
woj. podlaskie	216	24 190	340	9 908	113	1 950

Źródło: dane GUS

W Gminie Łomża funkcjonuje 9 szkół podstawowych oraz 1 gimnazjum, które jednak swoją siedzibę ma w Mieście Łomża. Organem prowadzącym szkoły jest Gmina Łomża z wyjątkiem Szkoły Podstawowej w Lutostani, która prowadzona jest przez Stowarzyszenie „Edukator" w Łomży.

Tabela 20 Placówki szkolne w Gminie Łomża

Placówka	Uczniowie miejscowi	Uczniowie spoza miejsca siedziby szkoły	Uczniowie ogółem
Szkoły podstawowe			
Szkoła Podstawowa im. Rodziny Jabłońskich w Pniewie	27	8	35
Szkoła Podstawowa w Podgórzu	49	4	53
Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Kupiskach	51	105	156
Szkoła Podstawowa im. ppor. dh. Jadwigi Dziekońskiej ps."Jadzia" w Konarzycach	61	19	80
Szkoła Podstawowa w Puchałach	4	29	33
Szkoła Podstawowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wygodzie	33	63	96
Szkoła Podstawowa im. Papieża Jana Pawła II w Jarnutach	7	80	87
Szkoła Podstawowa w Czaplicach	21	15	36
Szkoła Podstawowa w Lutostani	9	7	16
Szkoły gimnazjalne			
Publiczne Gimnazjum im. Rodziny Lutosławskich Nr 9 w Łomży	3	294	297

Źródło: dane Gminy Łomża

Ze względu na sytuację demograficzną charakterystyczną dla Gminy Łomża, istotne jest aby zaprezentować współczynnik skolaryzacji dla szkół podstawowych i gimnazjalnych. Dlatego poniżej zestawiono dane dla Gminy Łomża.

Współczynnik skolaryzacji brutto jest relacją liczby osób uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia (niezależnie od wieku) do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. Współczynnik skolaryzacji brutto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczany jest poprzez dzielenie liczby wszystkich uczniów szkół podstawowych, bez względu na wiek, na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7-12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podawany jest w ujęciu procentowym.

Natomiast współczynnik skolaryzacji netto stanowi relację liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się (stan na początku roku szkolnego) na danym poziomie kształcenia do liczby ludności (stan w dniu 31 XII) w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania.

Współczynnik skolaryzacji netto np. dla poziomu szkoły podstawowej wyliczamy dzieląc liczbę uczniów szkół podstawowych w wieku 7-12 lat (wiek przypisany do tego poziomu) na początku danego roku szkolnego przez liczbę ludności w wieku 7-12 lat według stanu w dniu 31 XII tego samego roku; wynik podany jest w ujęciu procentowym.

W analizowanym okresie współczynnik skolaryzacji w Gminie Łomża nie osiąga 100%. Natomiast liczba uczniów w analizowanym okresie zmniejszyła się o 15,3%.

Wykres 21 Współczynnik skolaryzacji w szkołach podstawowych w Gminie Łomża w l. 2009-2013 [%]

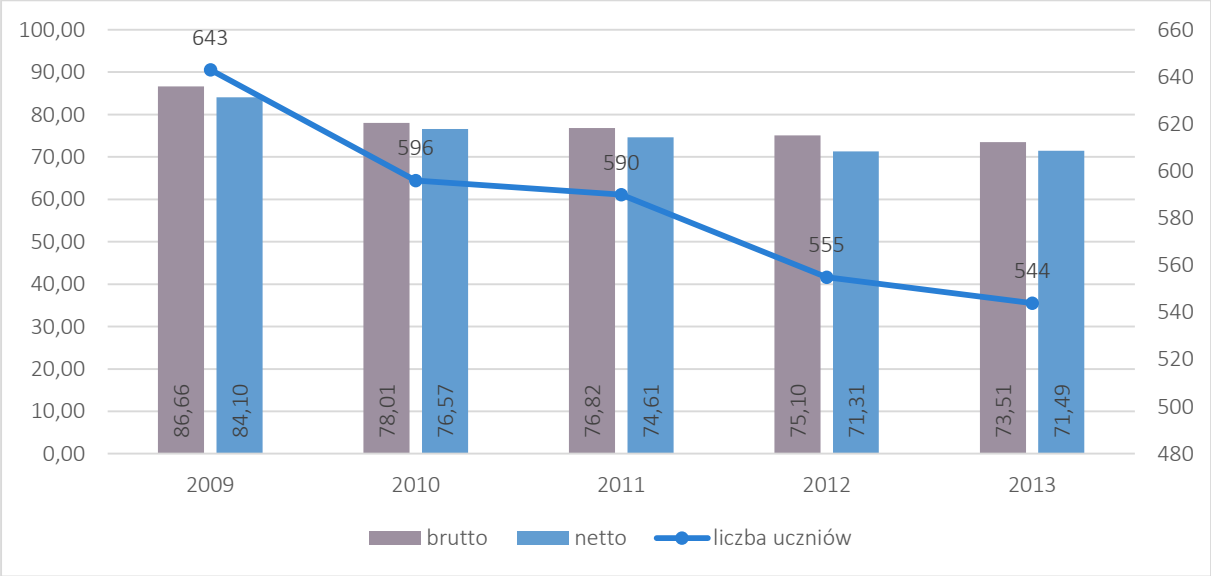

Źródło: dane GUS

Sąsiedztwo ośrodka miejskiego jakim jest Łomża daje możliwości młodzieży z Gminy Łomża do korzystania z placówek szkolnych na poziomie ponadgimnazjalnym, zlokalizowanych stosunkowo niedaleko (licea ogólnokształcące, technika i szkoły zawodowe). Kontynuacja edukacji na poziomie wyższym również możliwa jest w pobliskiej Łomży (Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży, Uczelnia Jańskiego w Łomży, Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży, Wyższa Szkoła Zawodowa Ochrony Zdrowia Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Łomży).

2.10 Kultura i aktywność społeczna

Podstawowymi zadaniami instytucji kultury są: edukacja kulturalna, wychowanie przez sztukę oraz czytelnictwo. Realizacja tego rodzaju zadań odbywa się poprzez tworzenie warunków dla poznawania dziedzictwa kulturowego oraz zainteresowania sztuką i wiedzą, tworzenie warunków do ochrony i dokumentacji folkloru oraz rozwoju rękodzieła ludowego i artystycznego, rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych i rekreacyjno-sportowych, a także poprzez ochronę i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, popularyzację książki i czytelnictwa, prowadzenie działalności promocyjnej i informacyjnej w zakresie kulturalno-oświatowym.

Instytucje kultury w Gminie Łomża to:

- Gminny Ośrodek Kultury w Pniewie,
- Biblioteka Publiczna Gminy Łomża w Podgórzu,
- Filie Biblioteki Publicznej Gminy Łomża (Wygoda, Konarzyce, Kupiski, Pniewo).

Przy Gminnym Ośrodku Kultury działa zespół śpiewaczy pn. „Łomżyniacy" zrzeszający około 12 osób. Zespół koncertuje często w różnych środowiskach, prezentuje gminę na targach w Białymstoku i w Warszawie. Działa tutaj również „Wioska internetowa" oferująca mieszkańcom gminy pięć stanowisk komputerowych.

We wsiach: Jednaczewo, Mikołajki, Boguszyce, Czaplice, Chojny Młode, Siemień Nadrzeczny, Puchały, Nowe Kupiski, Stare Modzele, Giełczyn działają świetlice wiejskie. Ochotnicze Straże Pożarne posiadają remizy w Konarzycach (z biblioteką), Starych Kupiskach, Starych Modzelach, Gaci, Pniewie (z biblioteką), Siemieniu Nadrzecznym, Podgórzu i Jednaczewie. W remizach OSP odbywają się dwa razy w tygodniu zajęcia profilaktyczno-świetlicowe dla młodzieży szkolnej.

Znaną imprezą kulturalną związaną z Gminą Łomża jest Ogólnopolski Festiwal Muzyczny Drozdowo - Łomża z udziałem gwiazd polskiej opery i operetki, w dworku Lutosławskich w Drozdowie. Festiwal cieszy się największą popularnością wśród publiczności imprez kulturalnych organizowanych na terenie powiatu, o czym świadczą chociażby coroczne, począwszy od 1994 roku, jego edycje. Festiwal organizowany jest dzięki inicjatywie Jacka Szymańskiego – pochodzącego z Ziemi Łomżyńskiej, solisty Opery Bałtyckiej w Gdyni. Podczas cyklicznego Festiwalu prezentowane są m.in.: opera, operetka, musical, kameralistyka, edukacja, muzyka religijna. Koncerty odbywają się nie tylko w Drozdowie, ale także w Łomży, Śniadowie, Piątnicy, Nowogrodzie, Jedwabnem. Festiwal corocznie ogląda do 10 000 osób.

Wyznacznikiem działań kulturalnych i potrzeb mieszkańców w zakresie kultury jest także kondycja czytelnictwa. Na terenie Gminy Łomża istniejące publiczne placówki biblioteczne, są istotnymi instytucjami życia kulturalnego dla mieszkańców. Poniżej zaprezentowano porównawczo tzw. wskaźniki

biblioteczne obrazujące poziom czytelnictwa wśród mieszkańców Gminy wiejskiej Łomża i Miasta Łomża.

Tabela 21 Poziom czytelnictwa w Gminie Łomża – 2013 r.

Jednostka terytorialna	Ludność na 1 placówkę biblioteczną [os.]	Księgozbiór bibliotek na 1 000 ludności [wol.]	Czytelnicy bibliotek na 1 000 ludności [os.]	Wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika [wol.]
Gmina Łomża	2 151	9 708,0	154	25,0
Miasto Łomża	5 701	3 270,0	154	24,9

Źródło: dane GUS

Poziom zainteresowania czytelnictwem wśród ludności wiejskiej i miejskiej jest podobny. Wskazuje na to liczba czytelników przypadająca na 1 000 ludności i wskaźnik wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika. Natomiast bardzo korzystnie przedstawia się księgozbiór bibliotek w Gminie Łomża.

Kondycja infrastrukturalna placówek bibliotecznych w Gminie Łomża nie jest dobra. Wymagają one remontów i modernizacji.

Wśród organizacji pozarządowych na terenie Gminy Łomża wymienić należy:

- Stowarzyszenie „Nasze Miejsce",
- Ochotnicze Straże Pożarne (Jednaczewo, Stare Kupiski, Konarzyce, Pniewo, Gać, Podgórze, Stare Modzele, Siemień Nadrzeczny).

Funkcjonowanie organizacji pozarządowych jest o tyle istotne, że uzupełniają one swoimi działaniami ofertę instytucji publicznych, przyczyniając się do wzbogacenia propozycji kulturalnej czy edukacyjnej regionu, realizują przedsięwzięcia społeczne i liczne inicjatywy, które w efekcie przekładają się na atrakcyjność turystyczną oraz osiedleńczą obszaru.

Gmina Łomża jest również w obszarze działania LGD Stowarzyszenie „Sąsiedzi" z siedzibą w Łomży. Cele jakie wyznacza sobie LGD to: aktywizacja społeczno-gospodarcza obszaru LGD oraz wzrost atrakcyjności obszaru LGD jako miejsca zamieszkania, pracy i wypoczynku. Jej przedsięwzięcia koncentrują się wokół agroturystyki i turystyki wiejskiej, ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcia nowych technologii, rozwoju przedsiębiorczości, poprawy infrastruktury wiejskiej i promocji produktu lokalnego.

2.11 Turystyka i sport

Położenie Gminy Łomża w strefie Zielonych Płuc Polski determinuje jej kontekst turystyczny, związany z zasobami przyrodniczymi. Południowo-wschodnia część Gminy Łomża leży na terenach Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi, jednego z trzech w województwie podlaskim, gdzie znajdują się Rezerwaty Wielki Dział, Rycerski Kierz (Gmina Łomża) i Kalinowo (Gmina Piątnica).

Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi (Rozporządzenie Nr 4/94 Wojewody Łomżyńskiego z 10.12.1994 r.) powstał w celu ochrony zalewowych terenów doliny Narwi, wyróżniających się wieloma rzadkimi i zagrożonymi wyginięciem gatunkami roślin i zwierząt oraz unikalnymi walorami krajobrazowymi. Zasoby przyrodnicze i krajobrazowe Parku stwarzają warunki do prowadzenia

działalności naukowej i dydaktycznej oraz turystyki kwalifikowanej, a stan czystości środowiska predestynuje gminę do upowszechniania rozwoju rolnictwa ekologicznego. Łączna powierzchnia objęta ochroną wynosi 19 664 ha, z czego 7 353,5 ha stanowi zasadniczą część Parku, a 12 310,5 ha tworzy jego strefę ochronną (otulinę). Obecny kształt doliny Narwi i stopień jej naturalności jest wynikiem zachowania naturalnego biegu rzeki. Częścią centralną stanowiącą oś Parku jest rzeka Narew. Na całym odcinku w granicach Parku, Narew płynie nieuregulowanym korytem tworząc liczne meandry i odnogi. Rzeźba terenu wykazuje tutaj duże zróżnicowanie. Stosunki hydrologiczne panujące w tej części doliny są głównym czynnikiem decydującym o odrębności krajobrazowej tego terenu. Wyraża się to wytworzeniem mozaikowego układu różnorodnych środowisk: wodnego, wodno-lądowego i lądowego oraz lądowo- bagiennego. Czynnikiem różnicującym warunki ekologiczne doliny jest zmienność poziomu wód. Narew jest typową rzeką nizinną, wiosenne zalewy pokrywają często całą powierzchnię dna doliny, natomiast w okresach niedoboru wód dochodzi do znacznego przesuszenia terenu. Oprócz Narwi w granicach Parku znajdują się również dolne odcinki jej dopływów (prawobrzeżny Łojewek i lewobrzeżna Gać). Na terenie Parku Krajobrazowego występują również inne obiekty hydrologiczne, jak jeziora i sztuczne zbiorniki wodne oraz mokradła. W obrębie dna doliny Narwi występują liczne jeziora zakolowe (starorzecza), które są ostoją dla roślinności wodnej i szuwarowej. Największe ich skupisko znajduje się między Łomżą i Kalinowem. Ogromną rolę w krajobrazie pełnią też obszary zabagnione, które zajmują znaczną część doliny Narwi, są to mokradła stałe i okresowe. Mokradła okresowe leżą w obrębie dna doliny Narwi i związane są z wiosennymi zalewami. Często wezbrania te są bardzo silne i mają charakter powodziowy.

Zróżnicowana rzeźba terenu, zmienne warunki glebowe i różny stopień uwilgotnienia w sposób zdecydowany różnicują siedliska roślinne. W połączeniu z bardzo zróżnicowanymi, zarówno co do zasięgu, jak i okresu występowania, zalewami wiosennymi daje to, na stosunkowo niewielkim obszarze Parku, bardzo szerokie spektrum siedlisk i gatunków - od wodnych po sucholubne. Stwierdza się tutaj występowanie 735 gatunków roślin, z czego 23 to gatunki objęte ochroną całkowitą, 9 gatunków chronionych częściowo i 94 gatunki rzadkie.

Fauna Parku najliczniej reprezentowana jest przez ptaki. Naturalne siedliska roślinne i ich różnorodność powodują, że znajduje tu doskonałe miejsce bytowania 180 gatunków, w tym aż 137 to gatunki lęgowe. Wiele spośród nich to gatunki zagrożone wyginięciem, wpisane do Polskiej Czerwonej Księgi, jak też znajdujące się na Europejskiej Czerwonej Liście Zwierząt Zagrożonych Wyginięciem. Na rozlewiskach wiosennych można spotkać stada przekraczające 4 000 różnych przedstawicieli wodnobłotnej ornitofauny. Świat zwierzęcy reprezentowany jest także przez 41 gatunków ssaków. Wśród nich na podkreślenie zasługuje szczególne bogactwo drapieżników. Na 15 gatunków występujących w Polsce tutaj spotyka się 10. Na terenie Parku stwierdzono także występowanie 4 gatunków gadów i 12 gatunków płazów. Podmokłe tereny doliny są dla nich doskonałym siedliskiem.

Narew i jej dopływy to również miejsce bytowania wielu przedstawicieli ichtiofauny. Według wstępnych wyników badań, przeprowadzonych w 1999 r. w ich wodach występuje ok. 30 gatunków ryb i minogów. Poza prawie wszystkimi charakterystycznymi dla rzek nizinnych spotyka się również gatunki charakterystyczne dla rzek podgórskich, a nawet górskich. Istotny jest fakt, że w ostatnich latach znacznie polepszył się stan czystości wód Narwi. Sprzyja to rozwojowi aktywnej formy wypoczynku jakim jest wędkarstwo.

Ze względu na wysokie walory przyrodnicze Łomżyński Park Krajobrazowy został włączony do europejskiej sieci obszarów chronionych „Natura 2000".

Spośród trzech wyróżnionych na terenie parku Krajobrazowego rezerwatów, dwa leżą w granicach Gminy Łomża:

- Rezerwat Przyrody Wielki Dział, położony nieopodal wsi Pniewo, zajmuje powierzchnię 120,07 ha i powstał w celu ścisłej ochrony największego w dolinie Narwi fragmentu kompleksu lasów łęgowych o naturalnym charakterze (łęg jesionowo - olszowy). Dodatkową jego atrakcją jest duża ilość drzew pomnikowych i pozostałości bazy partyzantów AK z okresu II wojny światowej.
- Rezerwat Przyrody Rycerski Kierz, zajmuje powierzchnię 43,52 ha, powstał w 1989 r. w celu ochrony zbiorowiska grądu czyśćcowego oraz fragmentu dąbrowy świetlistej.

Lista zabytków kultury materialnej zarejestrowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zdominowana jest przez obiekty cmentarne upamiętniające I i II wojnę światową.

Tabela 22 Zabytki kultury materialnej Gminy Łomża

Sołectwo	Zabytki
Czaplice	zespół dworski, 1860, nr rej.: A-467 z 30.12.1991: dwór i park
Gać	cmentarz wojenny z I wojny światowej, nr rej.: 246 z 23.02.1987
Giełczyn	cmentarz pomordowanych w II wojnie światowej, nr rej.: A-422 z 30.12.1991
Konarzyce	szkoła, 1928, nr rej.: A-506 z 17.11.1993
Pniewo	cmentarz - mogiła zbiorowa z II wojny światowej, nr rej.: A-444 z 30.12.1991
Puchały	cmentarz rzym.-kat., 1 poł. XIX, nr rej.: 359 z 7.04.1988
Sierzputy Młode	cmentarz żołnierzy niemieckich z I wojny światowej, nr rej.: A-526 z 6.12.1994

Źródło: www.nid.pl

Walory przyrodniczo-krajobrazowe umożliwiają na terenie Łomży kreowanie funkcji wypoczynkowej, ukierunkowanej głównie na turystykę rowerową, pieszą i wodną oraz agroturystykę. Jednak wymaga to skonkretyzowanych działań promujących tereny Gminy Łomża, jej walory przyrodnicze i wypoczynkowe.

Poniższy wykres przedstawia liczbę turystów odwiedzających poszczególne gminy Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego (do którego należy Gmina Łomża) w ostatniej dekadzie. Pozwala to na zobrazowanie sytuacji Gminy Łomża w kontekście rozwoju i promowania turystyki.

Analizując dane z ostatnich trzech lat, należy stwierdzić, że liczba turystów odwiedzających cały obszar funkcjonalny wzrasta, przy czym najbardziej atrakcyjne pod względem turystycznym są Miasto Łomża i Gmina Piątnica oraz Nowogród, natomiast mało atrakcyjna turystycznie wydaje się Gmina Łomża.

Biorąc pod uwagę, że liczba turystów na terenie Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego w ostatnich 10 latach wskazuje na zainteresowanie obszarem wśród obcokrajowców (porównawczo: liczba turystów zagranicznych od roku 2004 wzrosła o 134%, a liczba turystów krajowych o 11,3%) warto zadbać o potencjał turystyczny.

Nasuwa to konieczność wypracowania nowoczesnego programu promocji Gminy Łomża.

Wykres 22 Liczba turystów ogółem w gminach ŁOF w latach 2004-2013

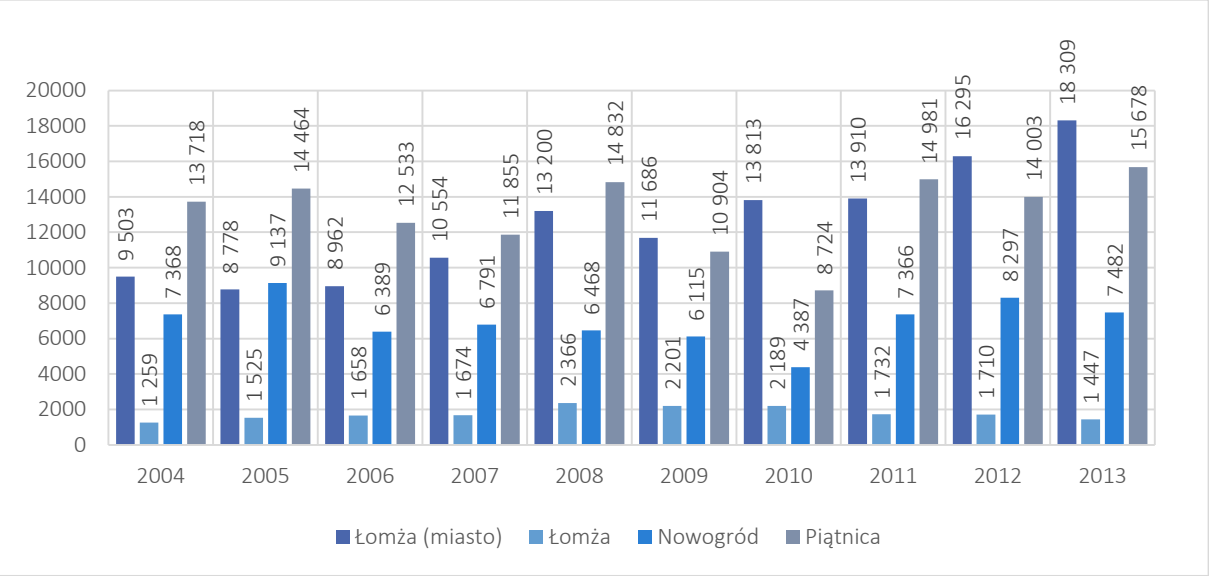

Źródło: dane GUS

Produkt agroturystyczny na obszarach wiejskich tworzą: dobra materialne, wszelkie usługi, osoby, czynności, miejsca, organizacje, pomysły oraz idee związane z gospodarstwem rolnym. Produkt agroturystyczny stanowi zatem kombinację usług miejsca i usług turystycznych w ramach danego gospodarstwa rolnego czy leśnego. Ten rodzaj turystyki związany jest z pobytem w gospodarstwie rolnym i dotyczy różnych form spędzania czasu wolnego oraz uprawiania aktywności turystycznych i rekreacyjnych, których dobór i kompozycja uzależnione są od obszaru, na jakim zlokalizowana jest działalność agroturystyczna. Formy wypoczynku w ramach agroturystyki to także: wycieczki piesze, rowerowe, konne, przyrodnicze, kulturowe, wędkarstwo, łowiectwo.

Aktywizacja Gminy Łomża w tym zakresie jest szansą zapobiegania wzrostowi bezrobocia poprzez tworzenie nowych miejsc pracy. Agroturystyka może stać się atrakcyjną formą turystyki, gdyż sprzyja fizycznej regeneracji oraz daje możliwość korzystania z różnych form aktywnej rekreacji.

Tabela 23 Wybrane gospodarstwa agroturystyczne w Gminie Łomża

Sołectwo	Gospodarstwa agroturystyczne
Giełczyn	Gospodarstwo Agroturystyczne „Biełka" Truchel Ryszard, Giełczyn ul. Spokojna 37; „Na Rozdrożu" Elżbieta i Cyprian Skorupscy, Giełczyn ul. Leśna 2
Stara Łomża przy Szosie	„Wiejska Farma" Anna Tomaszewska, ul. Wiejska 29 Alicja i Józef Kukowscy, ul. Słoneczna 37,
Stara Łomża nad Rzeką	Jolanta Olszewska, Stara Łomża nad Rzeką 90
Pniewo	Katarzyna Kukowska „Katarzyna", ul. Wesoła 69
Siemień Nadrzeczny	Józef Archacki, Siemień Nadrzeczny 26

Źródło: www.gminalomza.pl

Dla budowania potencjału turystycznego Gmina Łomża powinna wykorzystać przynależność do Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego i bezpośrednie sąsiedztwo z Miastem Łomża.

W poniższej tabeli zestawiono popularne trasy rowerowe na terenie Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego, których atrakcyjność wynika również z tego, że przebiegają przez malownicze tereny Gminy Łomża (punkt widokowy w miejscowości Siemień Nadrzeczny), co wpływa na jej atrakcyjność turystyczną.

Tabela 24 Wybrane trasy rowerowe na terenie ŁOF

Trasa		Długość trasy
1	Łomża Dw. PKS – ul. Sikorskiego - ul. Zdrojowa - Stara Łomża nad Rzeką - Góra Królowej Bony - dw. PKS	10 km
2	Łomża Dw. PKS - Al. Legionów - stacja BP - ul. Poznańska - ul. Poligonowa - Konarzyce - ul. Kraska - ul. Poznańska - stacja BP - Al. Legionów - dw. PKS	10 km
3	Dw. PKS - Mała Kraska - Łochtynowo - Dłużniewo - Jarnuty - Janowo - ul. Wojska Polskiego - ul. Poznańska - Al. Piłsudskiego - Al. Legionów - dw. PKS	15 km
4	Dw. PKS - Zawady - Giełczyn - ujęcie wody k. Podgórza - Zawady - dw. PKS	17 km
5	Dw. PKS - Giełczyn - Podgórze - Rowy - Zawady; - dw. PKS	23 km
6	Dw. PKS - Dłużniewo - Boguszyce - Czaplice - Szczepankowo - Jarnuty - ul. Wojska Polskiego - dw. PKS	25 km
7	Dw. PKS - Kupiski Stare - Jednaczewo - Lasek Jednaczewski - dw. PKS	20 km
8	Dworzec PKS – Piątnica Włościańska – Drozdowo – dworzec PKS	18 km
9	Dworzec PKS – Czaplice – Osobne – Wierzbowo – Śniadowo – Jemielite Stare – Giełczyn – Dworzec PKS	40 km
10	Nowogród - Mątwica – Stare Kupiski – ul. Nowogrodzka- ul. Sikorskiego -dworzec PKS	39 km
11	Dw. PKS - Drozdowo - Wiktorzyn - Bożejewo - Olszyny - Piątnica - stary most- dw. PKS	40 km
12	Dw. PKS - Wiktorzyn - Olszyny - Wyłudzin – Kownaty - Jeziorko - Piątnica - dw. PKS	39 km
13	Dw. PKS - Drozdowo - Niewodowo - Kossaki - Bronowo -Janczewo - Bożejewo	45 km
14	Dw. PKS - Piątnica Włościańska - Jeziorko - Motyka - Budy Mikołajka - Górki - Rogienice Wielkie - Drożęcin Stary - Penza - Piątnica Poduchowna - dw. PKS	39 km
15	Dw. PKS – Piątnica – Włodki – Chludnie – Kupnina – Serwatki – Morgowniki – Nowogród – dw. PKS	44 km
16	Dw. PKS - Jednaczewo - Szablak - Nowogród - Grądy Nowogrodzkie - Sławiec - Bożenica - Kupiski Nowe - dw. PKS	43 km

17	Dw. PKS - Giełczyn - szlak niebieski - Wygoda - Puchały - Zawady - dw. PKS	47 km
18	Dworzec PKS – Nowogród – Morgowniki – Dębniki – Dobrylas – Jurki – Morgowniki – Nowogród – Dworzec PKS	47 km
19	Dw. PKS - Nagórki - Popki - Mały Płock – Mściwuje - Śmiarowo - Chludnie - Nagórki - dw. PKS	45 km
20	Dworzec PKS – Nowogród – Morgowniki – Dębniki – Dobrylas – Rudka Skroda – Morgowniki – Nowogród – Dworzec PKS	50 km
21	Dworzec PKS – Nowogród – Morgowniki – Dębniki – Dobrylas – Rudka Skroda – Serwatki – Kupnina – Chludnie – Czarnocin - Piątnica-Dworzec PKS	56 km

Źródło: www.powiatlomzynski.pl

Dużą atrakcją Gminy Łomża jest także stacja narciarska we wsi Rybno, z przepięknymi widokami na dolinę Narwi. Stacja posiada bezpieczne, doskonale utrzymane, sztucznie naśnieżone, oświetlone i ratrakowane trasy narciarskie o łącznej długości 1500 m oraz różnicy wzniesień 40 m. Wszystkie trasy są oznaczone kolorem niebieskim, co oznacza, że są one łatwe i sprzyjają narciarstwu rodzinnemu. Panujący tutaj specyficzny mikroklimat powoduje, że śnieg utrzymuje się aż do późnej wiosny, a dobre warunki narciarskie panują od rana do późnego wieczora. Stacji narciarskiej towarzyszy infrastruktura okołoturystyczna, zespół instruktorów i dobry dojazd, również linią miejską z Łomży.

Wciąż jeszcze istnieje potrzeba budowy zarówno tras rowerowych, jak i ścieżek spacerowych na terenie gminy. Największy skarb Gminy Łomża, czyli jej zasoby przyrodnicze warto wypromować w celu rozwinięcia turystyki wypoczynkowej i rekreacyjnej.

Sport

Ważnym aspektem polityki prospołecznej jest stwarzanie warunków dla uprawiania kultury fizycznej i aktywności rekreacyjnej, co wiąże się z funkcjonowaniem infrastruktury sportowej i działalnością klubów sportowych oraz zasobami kadry trenersko-instruktorskiej.

W zakresie infrastruktury sportowej zasoby Gminy Łomża przedstawiają się następująco:

Tabela 25 Infrastruktura sportowa na terenie Gminy Łomża

Sołectwo	Obiekty sportowe
Jarnuty	Boisko sportowe wielofunkcyjne
Konarzyce	Boisko sportowe wielofunkcyjne
Nowe Kupiski	Boisko sportowe wielofunkcyjne
Pniewo	Boisko sportowe wielofunkcyjne (boisko w Mojej Gminie – Orlik 2012)
Podgórze	Boisko sportowe wielofunkcyjne
Rybno	Stacja narciarska Rybno
Wygoda	Boisko sportowe wielofunkcyjne

Źródło: dane Gminy Łomża

Poniżej zestawiono dane dotyczące klubów sportowych, sekcji i kadry instruktorsko-trenerskiej. Liczba klubów sportowych i sekcji sportowych zmniejsza się, co przekłada się na zasoby kadry instruktorsko trenerskiej. Od roku 2010 wzrosła natomiast liczba osób aktywnie uprawiających sport o 36%.

Tabela 26 Dane dotyczące klubów sportowych i kadry instruktorsko-trenerskiej w l. 2008-2012

Wyszczególnienie	2008	2010	2012
Kluby sportowe	5	4	4
Liczba członków	206	119	162
Sekcje sportowe	13	7	7
Kadra instruktorsko-trenerska	20	6	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

3. Ocena i oczekiwania mieszkańców – wyniki badań ankietowych

3.1 Zagadnienia metodologiczne

W ramach prac diagnostycznych nad opracowaniem *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020,* przeprowadzone zostało badanie ankietowe wśród mieszkańców gminy służące pozyskaniu ich opinii na temat warunków życia i potencjału rozwojowego.

Badanie zostało przeprowadzone pomiędzy 20 kwietnia a 4 maja 2015 roku. Narzędziem przeprowadzenia badania była ankieta. Poprzez wybór sposobu uczestniczenia w badaniu (ankieta on-line oraz swobodny dostęp do ankiet w Urzędzie Gminy Łomża) badanie miało charakter anonimowy i losowy. Pytania dotyczyły przede wszystkim obecnej kondycji Gminy Łomża, warunków życia oraz oczekiwań, co do kierunków jej rozwoju. Ponadto respondenci odpowiadali na pytania związane z przywiązaniem do miejsca zamieszkania oraz możliwościami i barierami rozwojowymi Gminy Łomża, a także mieli możliwość zgłaszania propozycji konkretnych projektów/programów skierowanych do mieszkańców.

Badanie przeprowadzone było:

- w formie elektronicznej (on-line), za pośrednictwem interaktywnego formularza ankietowego - udział wzięło 33 respondentów;
- tradycyjną metodą (PAPI), w ramach której formularze ankiet w wersji papierowej były umieszczone w miejscach ogólnodostępnych – udział wzięło 72 respondentów.

W badaniu ankietowym wzięło udział łącznie 105 respondentów.

Formularz ankiety zawierał następujące elementy:

- Metryczkę – podstawowe dane respondenta (płeć, wiek, status, wykształcenie);
- Ocenę warunków życia w Gminie Łomża (ocenie podlegało 26 elementów będących miernikiem jakości życia);
- Wskazanie mocnych i słabych stron Gminy Łomża;
- Wskazanie stosunku do swojego miejsca zamieszkania oraz preferencji, co do przyszłego miejsca zamieszkania;
- Wskazanie najważniejszego przedsięwzięcia, które warto zrealizować w Gminie Łomża;
- Wybór i ocenę ważności kierunków rozwoju i działań samorządu na rzecz harmonijnego rozwoju Gminy Łomża (ocenie podlegało 11 propozycji działań).

Ponieważ nie wszystkie formularze ankietowe były wypełnione kompletnie, dla poprawności prezentowania danych, w opisach wykresów i tabel wskazano liczbę respondentów (N), którzy faktycznie udzielili odpowiedzi na określone pytanie.

3.1.1 Charakterystyka respondentów

Podstawowe dane respondenta zawarte w formularzu ankietowym umożliwiają opracowanie charakterystyki uczestniczących w badaniu.

Podział grupy respondentów ze względu na płeć przedstawia poniższa tabela.

Tabela 27 Podział respondentów ze względu na płeć N=95

Płeć	Liczba całkowita	%
Kobieta	58	61%
Mężczyzna	37	39%
Razem	95	100%

Źródło: Opracowanie własne

Podział respondentów ze względu na kategorie wieku jest proporcjonalny – wszystkie grupy wiekowe były reprezentowane w badaniu. Można zaobserwować niewielkie odchylenie ilościowe na korzyść reprezentantów osób w wieku 36 – 55, czyli największej grupy społecznej.

Wykres 23 Wiek respondentów (N=95)

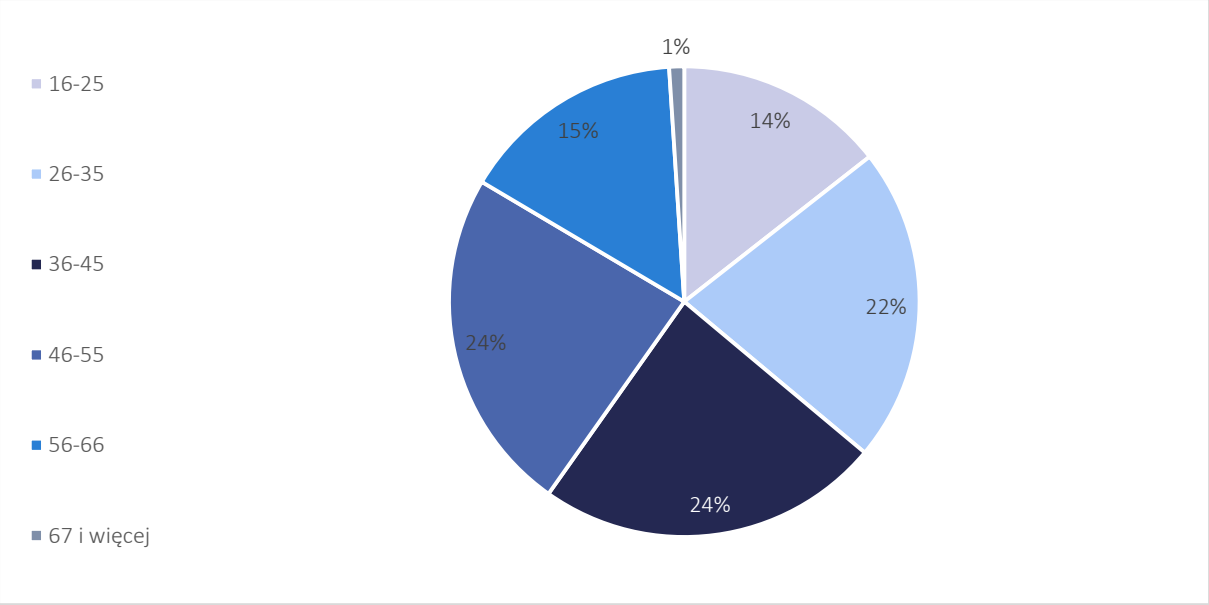

Źródło: opracowanie własne

Struktura wykształcenia badanych opiera się na grupie osób z wyższym wykształceniem, 42% badanych posiada ten poziom wykształcenia. O 6 osób mniej (36%) to respondenci legitymujący się średnim wykształceniem. Pozostałe 22% badanych to osoby z zawodowym i niższym wykształceniem.

Taka struktura wykształcenia jest adekwatna z założeniem, iż osoby bardziej aktywne społecznie (podejmujące głos, działacze organizacji pozarządowych, czy osoby aktywnie biorące udział w wyborach) to reprezentanci grup z wyższym i średnim wykształceniem.

Wykres 24 Wykształcenie respondentów (N=95)

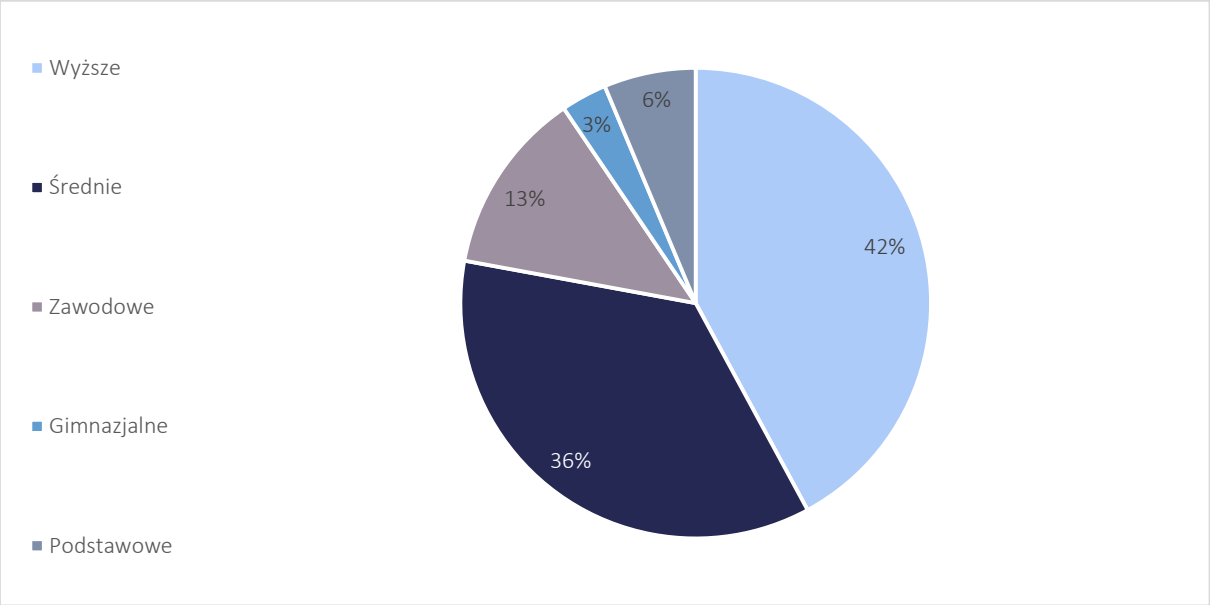

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani reprezentowali różne grupy statusu zawodowego. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby pracujące (59 respondentów). Status na rynku pracy prezentuje poniższy wykres.

Wykres 25 Status na rynku pracy ankietowanych (N=90)

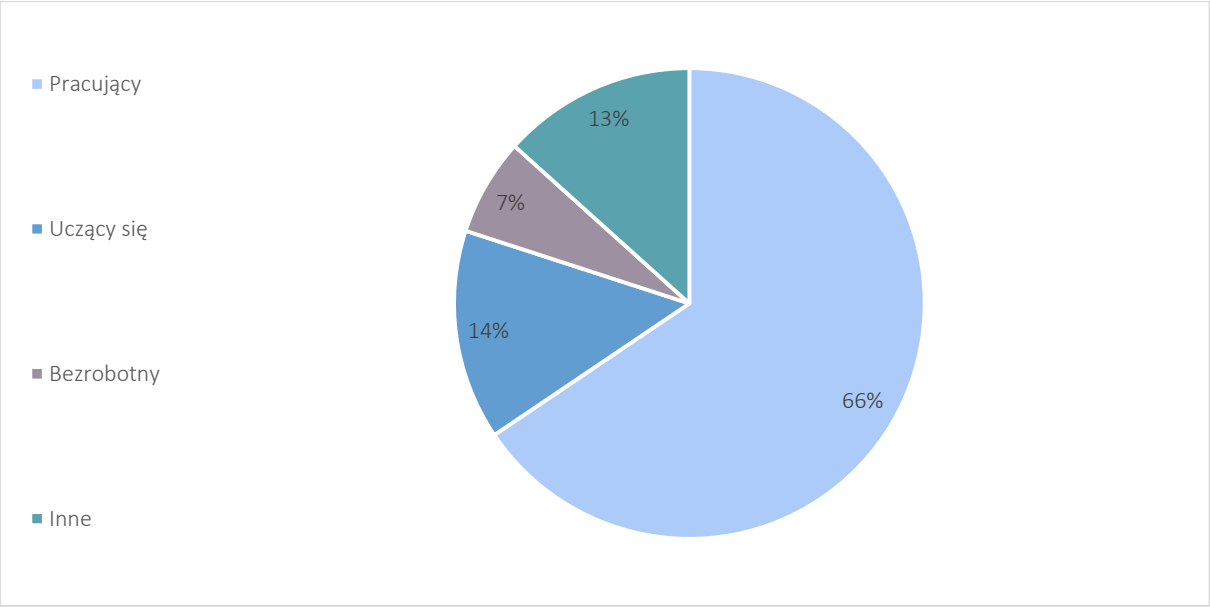

Źródło: opracowanie własne

3.2 Ocena jakości życia mieszkańców Gminy Łomża

W badaniu sondażowym poruszono ważną kwestię dotyczącą oceny poszczególnych aspektów jakości życia w Gminie Łomża. Pierwsze pytanie zawierało listę czynników wpływających na jakość życia w Gminie Łomża oraz oceny każdego z czynników. Na poniższych trzech wykresach zaprezentowano wszystkie 26 kategorii oceny jakości życia w gminie, według kolejności zadanych pytań oraz odpowiedzi badanych.

Dla przejrzystej prezentacji wyników poza poniżej przedstawionym całościowym zestawieniem wyników zaprezentowano na osobnych wykresach te, które zostały ocenione najlepiej oraz te, które w opinii mieszkańców uzyskały najsłabsze oceny.

Wykres 26 Ocena jakości życia w Gminie Łomża (N=105)

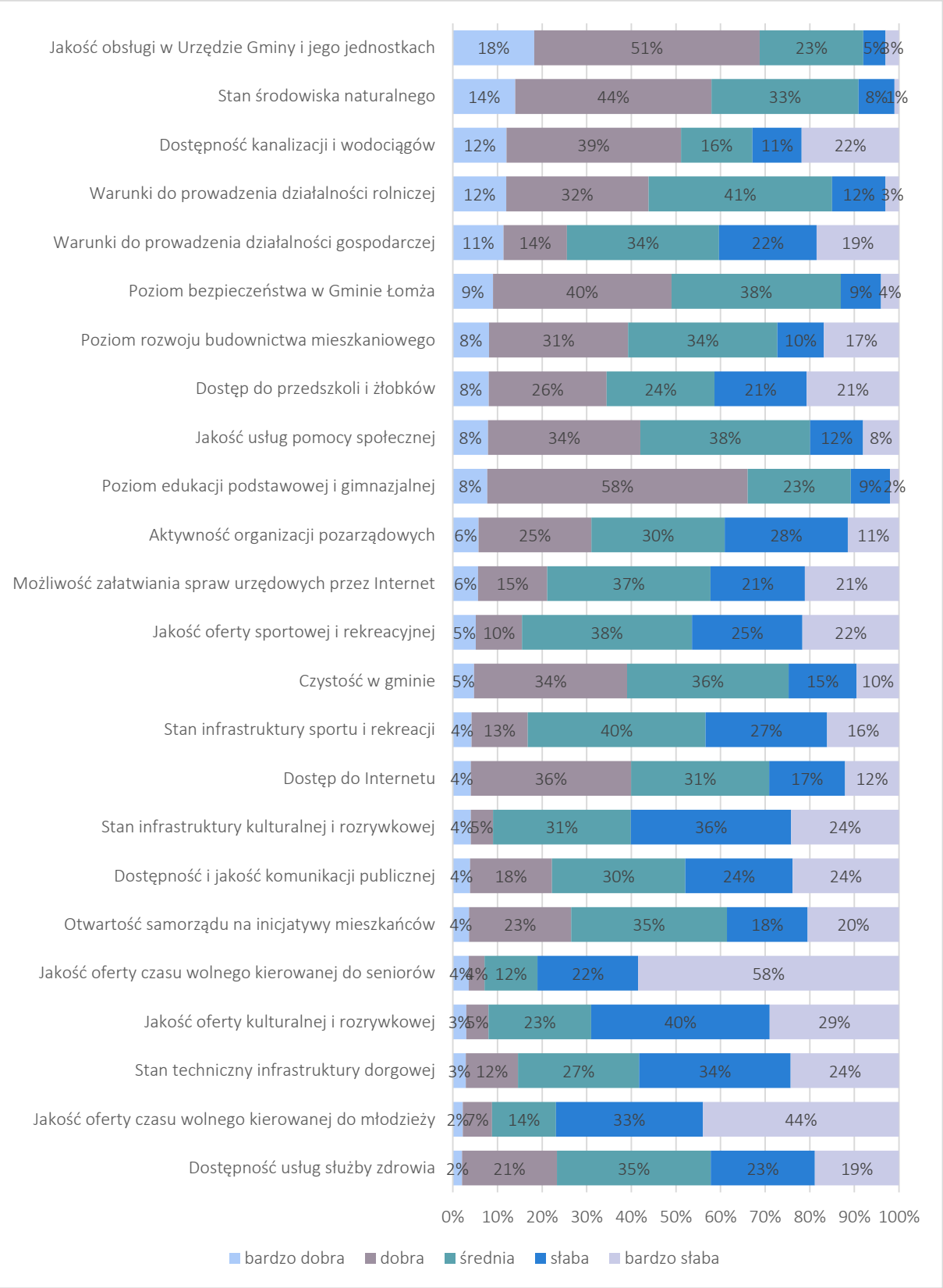

Źródło: opracowanie własne

Wykres 27 Najwyżej oceniane aspekty życia w Gminie Łomża (N=105)

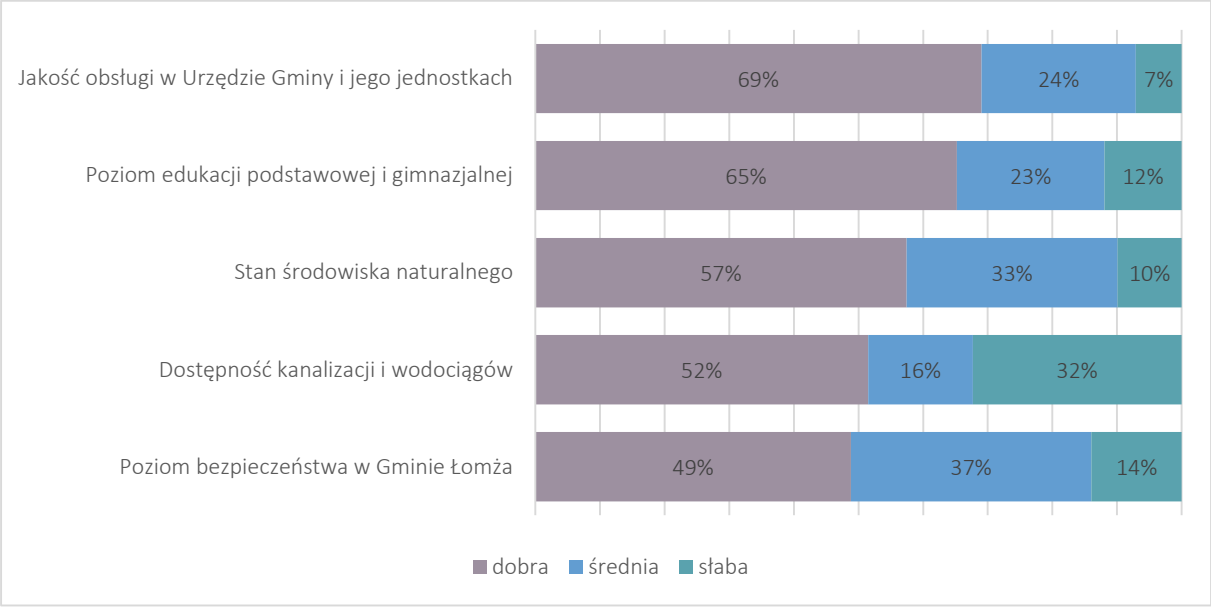

Źródło: opracowanie własne

Z powyższego wykresu wynika, iż respondenci najwyżej ocenili jakość obsługi w Urzędzie Gminy Łomża (69% respondentów oceniło tą kategorię jako dobrą i bardzo dobrą) oraz jakość edukacji na poziomie podstawowym i gimnazjalnym (65%). Ponad połowa respondentów pozytywnie ocenia również stan środowiska naturalnego, infrastrukturę wodno-kanalizacyjną oraz bezpieczeństwo na terenie Gminy Łomża.

Na najsłabszą ocenę według respondentów zasługuje brak możliwości zatrudnienia na terenie gminy, co stanowi problem szerszy, ponadlokalny. Na szczególną uwagę jednak zasługują kolejne kategorie, które bezpośrednio wynikają z kompetencji i możliwości oraz potencjału endogennego samorządu lokalnego. Oferta związana z zagospodarowaniem czasu wolnego według mieszkańców stanowi zakres, który został oceniony, jako słaby i bardzo słaby, szczególnie w grupie osób starszych. We wszystkich kategoriach ten wynik stanowi ponad 90% odpowiedzi.

Należałoby podjąć działania związane z analizą oferty zagospodarowania czasu wolnego, oferty kulturalnej zarówno instytucji publicznych jak i organizacji pozarządowych oraz działań przedsiębiorstw prywatnych tak, aby stanowiły one konwergentną całość, być może zintegrowaną wspólną promocją.

Poniższy wykres prezentuje odpowiedzi związane z najsłabiej ocenionymi kategoriami życia społecznego w Gminie Łomża.

Wykres 28 Najsłabiej ocenione aspekty życia w Gminie Łomża (N=105)

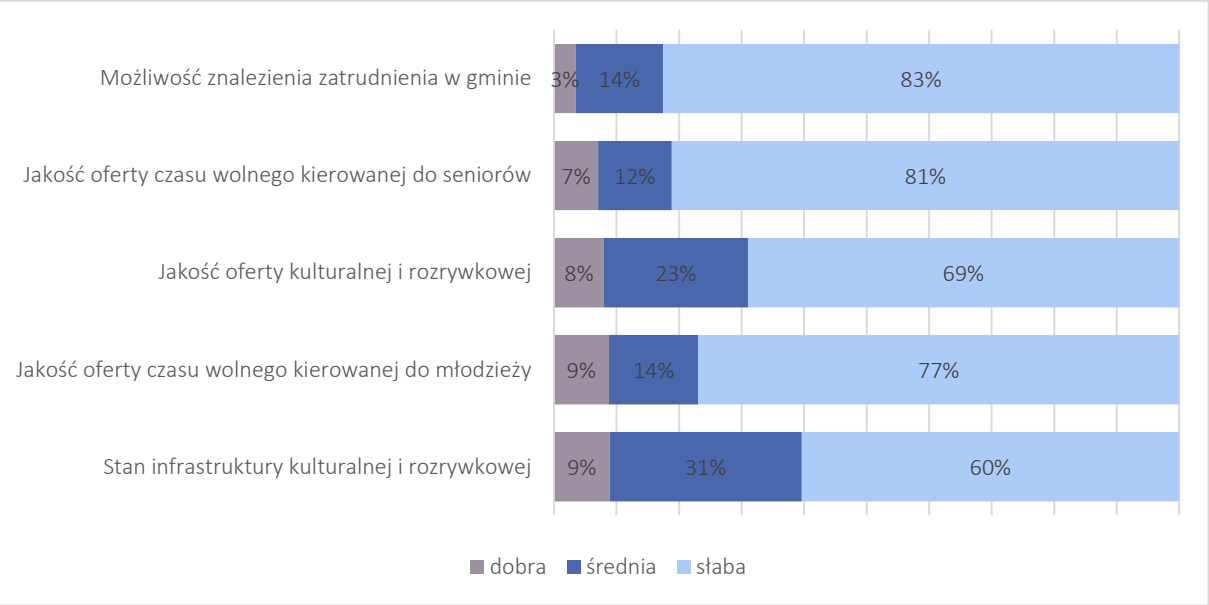

Źródło: Gmina Łomża

Kolejną analizowaną kategorią była opinia respondentów na temat mocnych i słabych stron Gminy Łomża. Pytanie miało formę otwartą. Aby skodyfikować odpowiedzi pytania otwartego użyto najczęściej powtarzających się stwierdzeń, jako haseł kluczowych.

Wygenerowano następujące kategorie:

- środowisko naturalne/przyroda/otoczenie,
- ekologia/czystość w mieście - śmieci, kanalizacja, infrastruktura wodno-kanalizacyjna,
- rozwój gminy – działania prorozwojowe,
- infrastruktura społeczna (obiekty użyteczności publicznej),
- infrastruktura drogowa.

Według respondentów najbardziej pozytywnym elementem Gminy Łomża jest jej usytuowanie w atrakcyjnym przyrodniczo regionie, stosunkowo niewielka odległość od stolicy kraju oraz położenie na szlaku pomiędzy stolicą Polski, a Mazurami (opinie umieszczone w tej kategorii stanowiły 55% wszystkich odpowiedzi).

Drugą kategorię stanowią opinie dotyczące czystości i ekologii obszaru, ale tej z obszaru infrastruktury: gospodarki wodno-ściekowej oraz gospodarki odpadami. Za mocną stronę Gminy Łomża uznało je 16% ankietowanych.

W kategoria „rozwój gminy" znalazły się odpowiedzi swobodne respondentów, które dotyczyły wprowadzania nowych rozwiązań czy percepcji zmian na lepsze. W ogólnej liczbie odpowiedzi ta kategoria stanowi 13%. Natomiast 11% odpowiedzi pozytywnych to opinie dotyczące infrastruktury społecznej („młodzi, wykształceni ludzie"; „infrastruktura edukacji i kultury"; „nowe boiska i place ćwiczeń"). Najmniejsza, bo 5% grupa respondentów swoją uwagę skierowała na infrastrukturę drogową.

Wykres 29 Mocne strony Gminy Łomża wg respondentów (N=55)

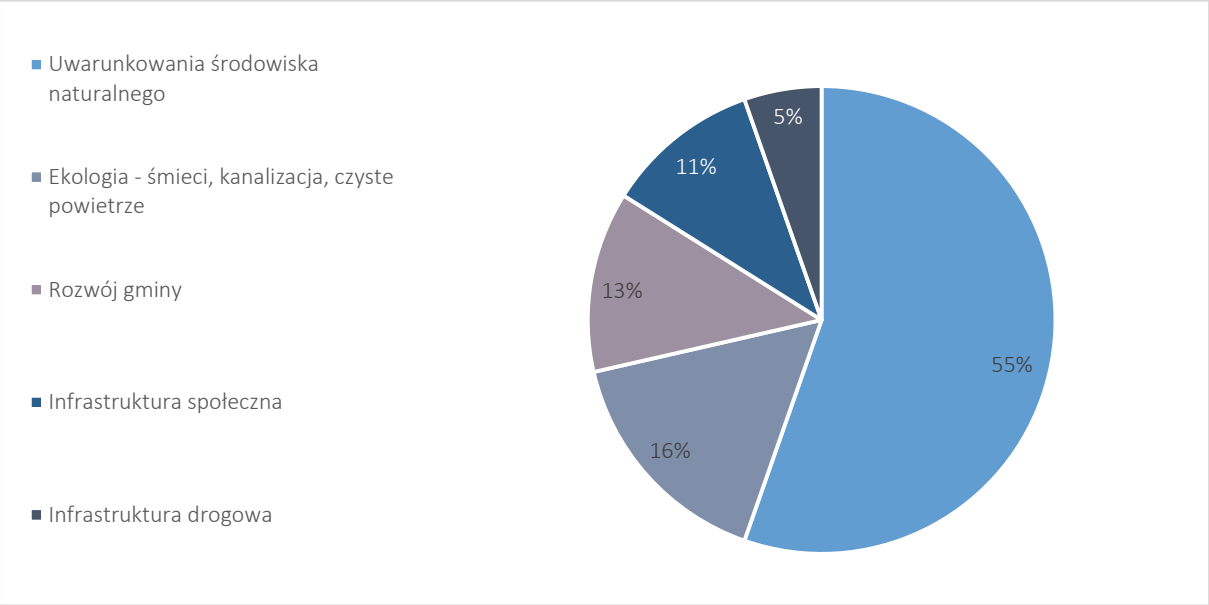

Źródło: Gmina Łomża

Na pytanie o słabe strony Gminy Łomża odpowiedziało 59 osób, czyli więcej niż o pozytywy, bo 56% badanych. Podobnie jak w poprzednim wypadku podzielono odpowiedzi na zwarte kategorie:

- infrastruktura drogowa i komunikacja miejska,
- czynniki gospodarcze,
- zanieczyszczenie środowiska,
- bezrobocie,
- oferta czasu wolnego,
- czynniki lokalne,
- ścieżki rowerowe,
- przedszkola i żłobki.

Najsłabiej oceniana według respondentów jest infrastruktura drogowa oraz komunikacja – 43%. Kolejną kategorią wyszczególnioną przez badanych są czynniki gospodarcze (brak programów wspierających przedsiębiorczość, nierównomierne i nieracjonalne dystrybuowanie środków gminy; słabe wykorzystanie środków unijnych itp.) – 17% respondentów podkreśliło te elementy. Zaśmiecone lasy i pobocza dróg, braki w infrastrukturze komunalnej (gospodarka odpadami), to kolejna kategoria odpowiedzi umieszczona w zakresie – „zanieczyszczenie środowiska"; 12% respondentów zwróciło uwagę na te aspekty.

Bezrobocie stanowi osobną kategorię – 11% ankietowanych wykazało je jako element negatywny gminy. Oferta wolnego czasu – brak miejsc do spędzania wolnego czasu, słaba oferta zajęć dla dzieci i młodzieży, brak placów zabaw – to kolejne negatywne elementy wykazane przez mieszkańców Gminy Łomża. Ta kategoria odpowiedzi stanowi 8%.

Kategoria „czynniki lokalne” zwraca uwagę na elementy uzależnione od władz samorządu. „Brak zachęt dla inwestorów, wysokie podatki lokalne” - to odpowiedzi respondentów w tej kategorii. Dla 5% ankietowanych to najważniejszy element negatywny. Ostatnie dwie kategorie: brak ścieżek rowerowych oraz niewystarczająca liczba żłobków i przedszkoli stanowi odpowiednio 3% i 1% odpowiedzi.

Poniższy wykres prezentuje wyniki w ujęciu graficznym.

Wykres 30 Słabe strony Gminy Łomża wg respondentów (N=59)

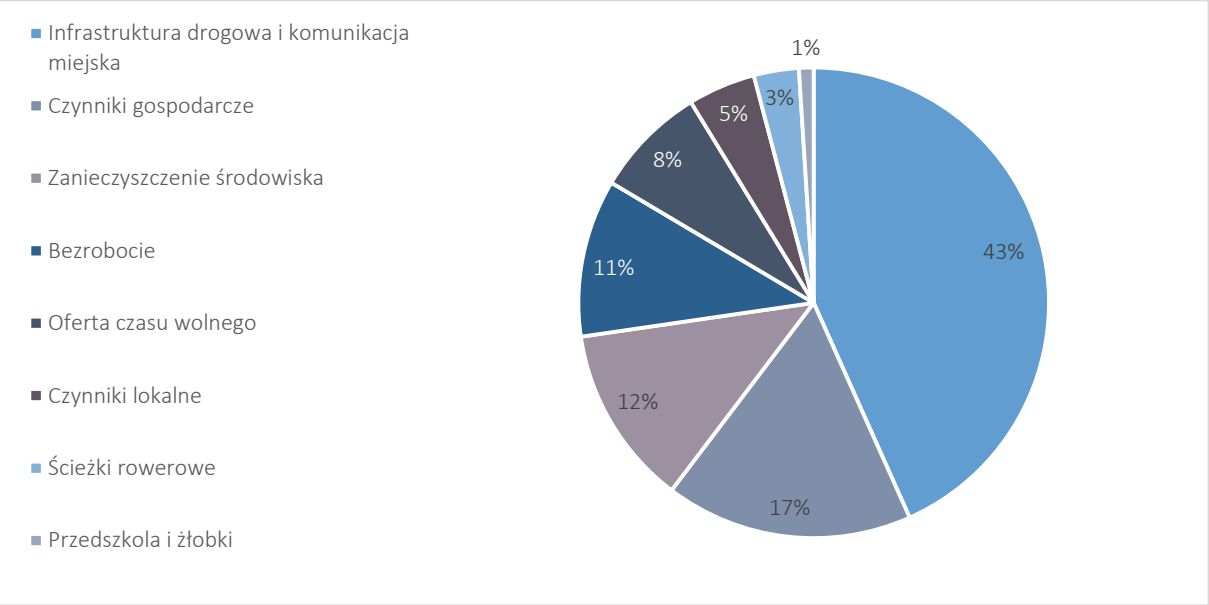

Źródło: opracowanie własne

Kolejne pytanie dotyczyło siły przywiązania do „małej ojczyzny”. 70% mieszkańców wyraża dumę z bycia mieszkańcem Gminy Łomża, a jedynie 3% mieszkańców traktuje to obojętnie.

Poniższy wykres przedstawia pełen przekrój odpowiedzi.

Wykres 31 Stosunek respondentów do Gminy Łomża (N=105)

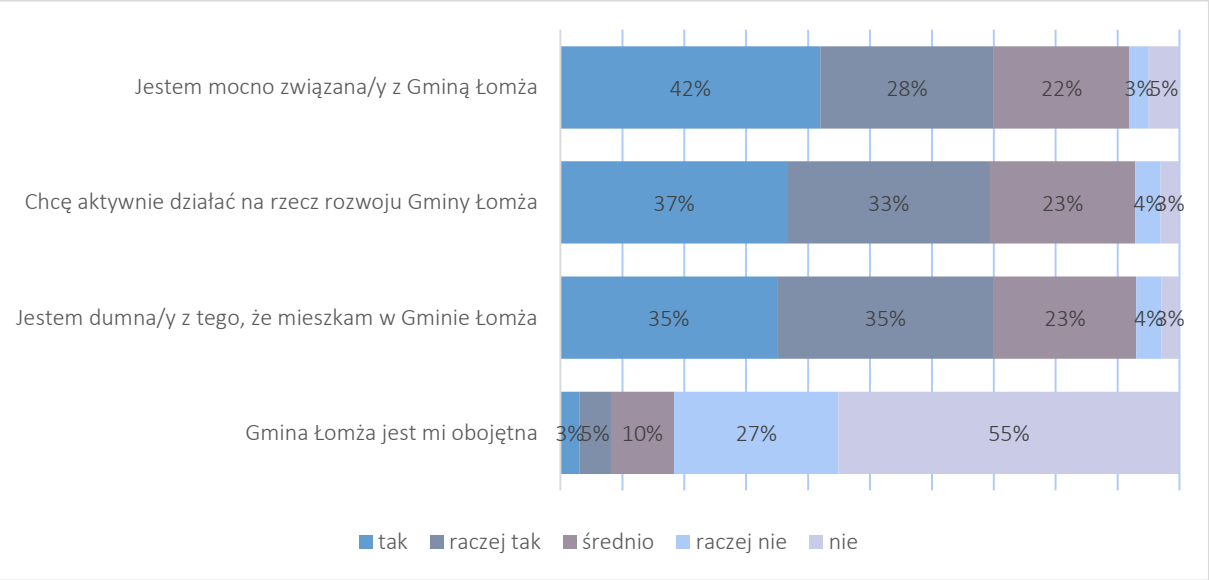

Źródło: opracowanie własne

Potwierdzeniem powyższych wyników są odpowiedzi udzielone przez ankietowanych na kolejne pytanie. Czy w perspektywie pięciu lat respondenci wyrazili wolę dalszego mieszkania w Gminie Łomża? 71% ankietowanych odpowiedziało twierdząco.

Poniższy wykres prezentuje pełne wyniki odpowiedzi na powyższe pytanie.

Wykres 32 Przywiązanie ankietowanych do Gminy Łomża (N=105)

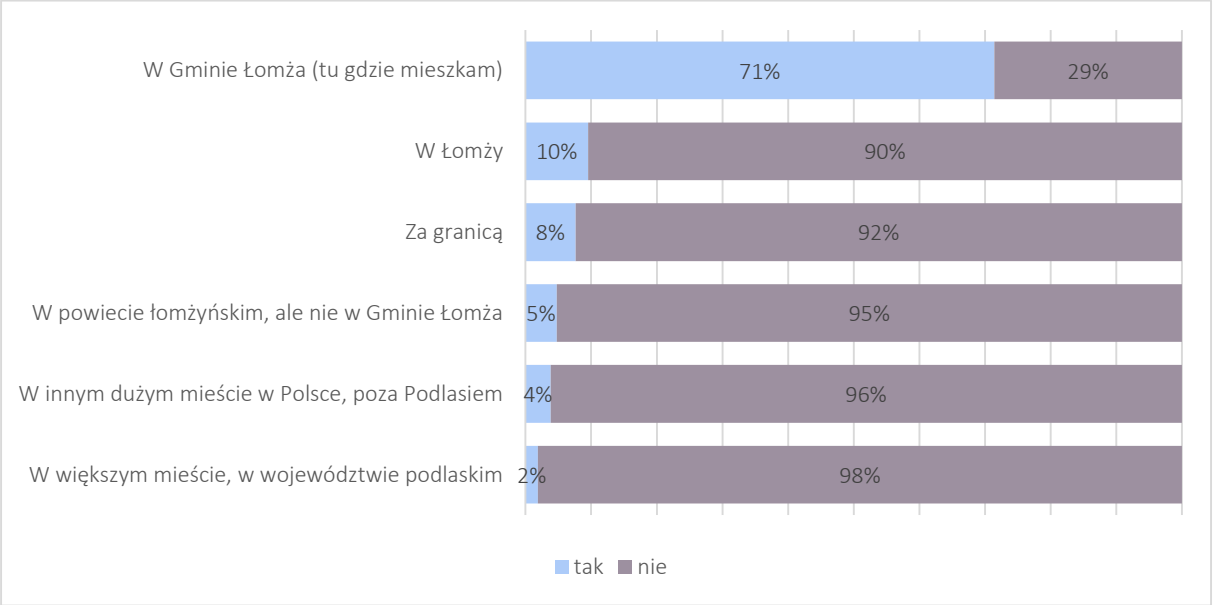

Źródło: opracowanie własne

Następnym pytaniem otwartym ankiety było wskazanie przez respondentów najważniejszego według nich przedsięwzięcia, projektu, który powinien być realizowany w Gminie Łomża. Połowa badanych jasno określiła, że to właśnie infrastruktura drogowa powinna być rozwijana i konsekwentnie modernizowana. Natomiast potwierdzeniem wyniku pytania dotyczącego słabych stron Gminy Łomża jest wskazanie na rozwój projektów z zakresu spędzania wolnego czasu (28%).

Gospodarka wodno–kanalizacyjna oraz nacisk na odnawialne źródła energii to kolejne, ważne dla respondentów zadania, które należy realizować (16%).

Kolejne kategorie widoczne są na zamieszczonym poniżej wykresie.

Wykres 33 Kierunki interwencji wg respondentów (n=105)

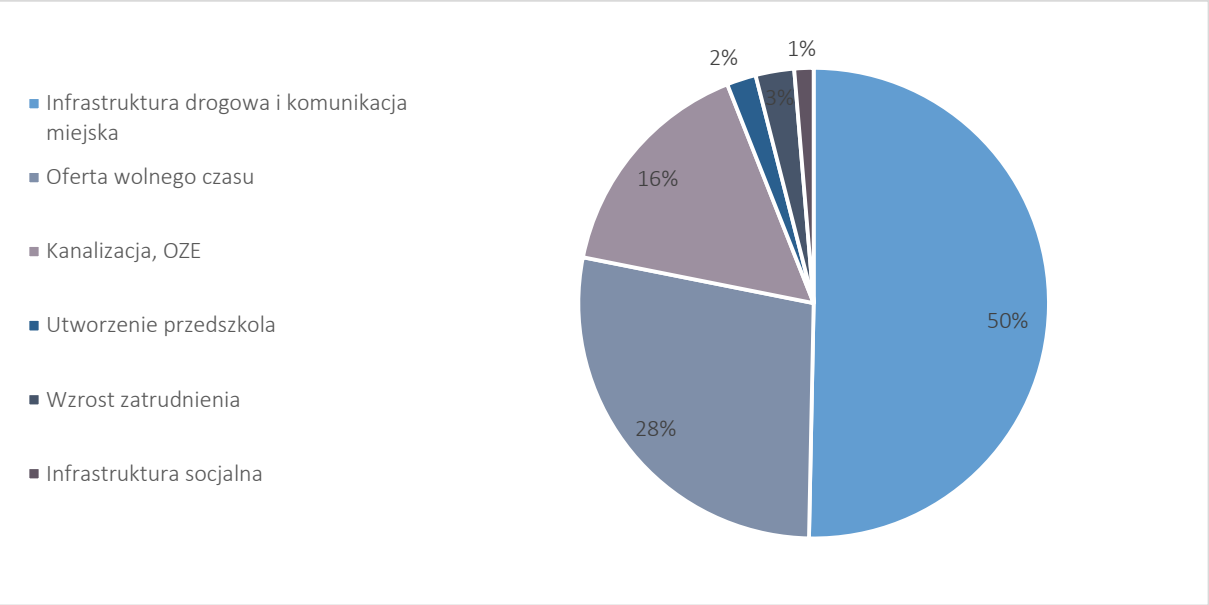

Źródło: opracowanie własne

Ostatnie pytanie ankiety związane było z oceną przez respondentów wagi działań realizowanych w przestrzeniach gospodarczo-społecznych. I w tym wypadku najwięcej wskazań dotyczy poprawy infrastruktury podstawowej oraz sfery promocji i rozwoju gospodarki. Poniższy wykres prezentuje wszystkie kategorie.

Wykres 34 Hierarchia ważności działań wg respondentów (N=105)

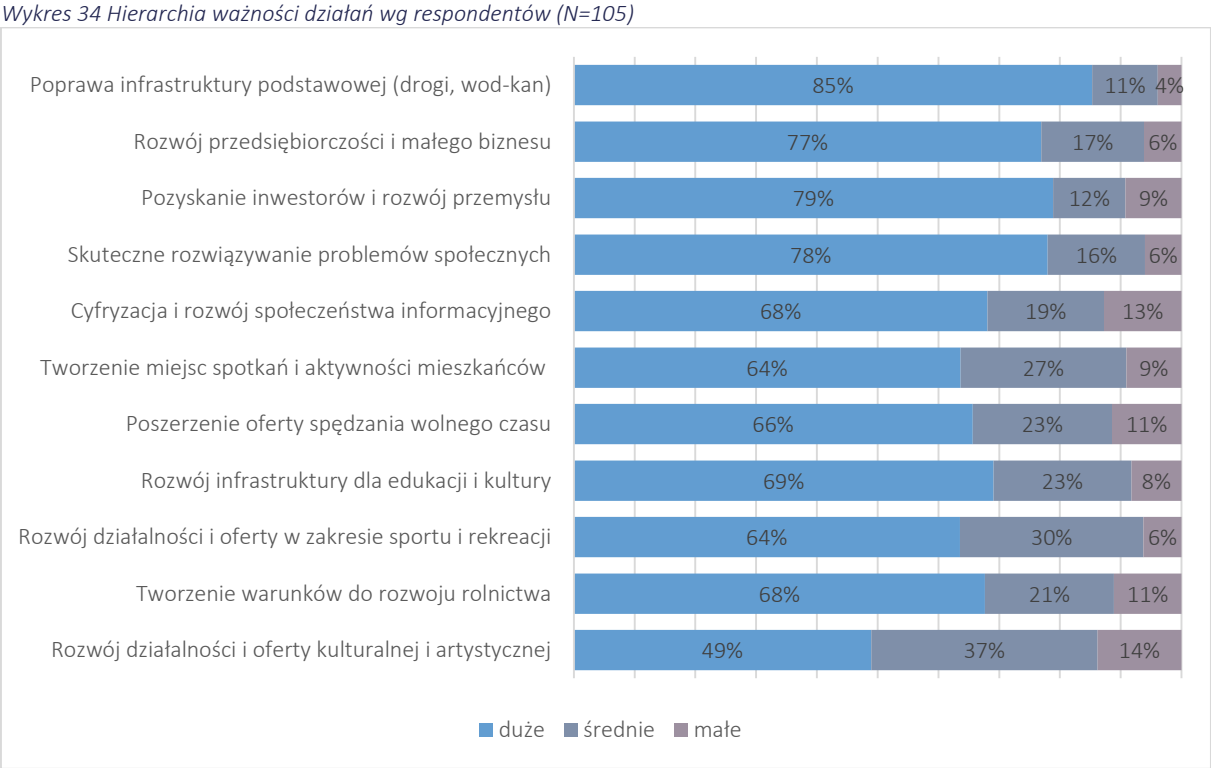

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione wyniki badania sondażowego, ujawniają, że mieszkańcy Gminy Łomża wysoko oceniają jakość obsługi w urzędzie gminy i jego jednostkach, walory przyrodniczo – turystyczne regionu

oraz gospodarkę wodno-ściekową. Mocną stroną według badanych są warunki środowiskowe, bliskość przyrody, czystość wody i powietrza. Dla respondentów zaletą jest gminna gospodarka odpadami, podkreślają oni, iż kontynuacja projektów skierowanych na poprawę infrastruktury w tym zakresie jest jednym z najważniejszych działań, na którym powinny skupić się władze lokalne.

Badani nisko ocenili możliwość zatrudnienia na obszarze gminy oraz niewystarczającą według nich propozycję zagospodarowania czasu wolnego. Działania na rzecz poszerzenia oferty sportu i rekreacji, a także rozwój infrastruktury edukacyjnej i kulturalnej to projekty, które według respondentów zasługują na wysokie miejsce w hierarchii ważności podejmowanych działań władz lokalnych.

Czynniki związane z rozwojem gospodarczym, pozyskiwaniem inwestorów i skuteczne rozwiązania w zakresie pomocy społecznej to kolejne z zadań rekomendowanych przez badanych. Wysoki współczynnik przywiązania świadczy o tym, iż mieszkańcy identyfikują się z miejscem, gdzie żyją i potwierdzają chęć działania na rzecz rozwoju Gminy Łomża.

4. Analiza metodą SWOT i kluczowe problemy strategiczne

4. 1 Analiza SWOT

Analiza SWOT jest podstawowym narzędziem umożliwiającym diagnozowanie obecnej sytuacji danego podmiotu w kontekście planowania jego dalszego rozwoju. Jako główne zalety tej metody należy wskazać:

- generowanie z otoczenia szans rozwoju oraz zagrożeń hamujących rozwój gminy szczególnie w kontekście efektywnego wykorzystania lokalnego potencjału,
- diagnoza bliższego oraz dalszego otoczenia gminy,
- określenie mocnych punktów oraz wskazania jej słabych stron pod kątem zasobów,
- poznanie otoczenia konkurencyjnego (szczególnie ważne w kontekście samorządów upatrujących swojej szansy rozwojowej w wykorzystaniu zasobów środowiska naturalnego).

Przeprowadzona w ramach procesu planowania strategicznego analiza SWOT opiera się na następujących kluczowych źródłach:

- wyniki prac zespołów eksperckich (tzw. „warsztaty strategiczne"),
- wyniki sondażowych badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców Gminy Łomża,
- syntetycznym ujęciu analizy danych pochodzących ze źródeł wtórnych.

Analiza SWOT	
Mocne strony	Słabe strony
– Korzystne położenie geograficzne – na głównym szlaku transportowym o znaczeniu międzynarodowym, krajowym i regionalnym, bliska odległość do kluczowych ośrodków gospodarczych w skali regionalnej i międzynarodowej, odpowiednio – Białegostoku (80 km) i Warszawy (140 km). – Przynależność do Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego wskazanego w *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 r.* (ŁOF to jedyny miejski obszar funkcjonalny skutecznie zawiązany i poddany delimitacji w całym województwie). – Rosnąca liczba mieszkańców (w minionej dekadzie odnotowano wzrost o blisko 11% – dane dotyczą tylko zameldowań wpisanych do ewidencji ludności w UG Łomża, rzeczywisty przyrost szacuje się jako jeszcze wyższy). – Unikalne zasoby środowiska przyrodniczego i wysoki poziom bioróżnorodności na terenie Gminy Łomża, lokalizacja w strefie tzw. Zielonych Płuc Polski.	– Słabo rozwinięta sieć komunikacji publicznej, funkcjonowanie części miejscowości w Gminie Łomża *de facto* poza systemem transportu publicznego. Niski wskaźnik dostępności komunikacyjnej wynikający z rozdrobnionej struktury osadniczej. – Zła jakość infrastruktury drogowej, wysokie potrzeby inwestycyjne w tym zakresie. – Położenie w województwie peryferyjnym w skali kraju i UE o niskiej dostępności komunikacyjnej i najniższej atrakcyjności inwestycyjnej w kraju (niskie wskaźniki gospodarcze oraz niedostateczny poziom przedsiębiorczości). – Ograniczenia dla rozwoju gospodarki wynikające z uwarunkowań przyrodniczych (duża liczba terenów objętych programem Natura 2000). – Słabe przygotowanie i uzbrojenie już istniejących stref aktywności gospodarczej, niska atrakcyjność oferty inwestycyjnej. – Utrudniony dostęp do służby zdrowia oraz usług publicznych wyższego rzędu (najbliższym ośrodkiem dysponującym adekwatnym zapleczem

– Duża liczba zabytków materialnych dziedzictwa kulturowego na terenie gminy i w najbliższym otoczeniu konkurencyjnym. – Obecność unikalnej kultury kurpiowskiej – rdzenia lokalnej tożsamości stanowiącej o silnym przywiązaniu mieszkańców do terenu gminy. – Wysoka atrakcyjność osiedleńcza, rozwój budownictwa mieszkaniowego, jako efekt suburbanizacji Miasta Łomża – renta położenia. – Korzystnie oceniana działalność Ośrodka Pomocy Społecznej Gminy Łomża w opinii mieszkańców. – Dobrze rozwinięta sieć placówek oświatowych (poziom szkół podstawowych i gimnazjalnych) oraz wysoka jakość kształcenia. – Efektywnie funkcjonująca sieć Ochotniczych Straży Pożarnych i Kół Gospodyń Wiejskich, które na bazie posiadanej infrastruktury (remizy, świetlice) pełnią role ośrodków integracji i miejsc spotkań w poszczególnych miejscowościach. – Wysokie poczucie bezpieczeństwa deklarowane przez mieszkańców gminy – niska liczba rejestrowanych zdarzeń o charakterze kryminalnym. – Wysoki poziom bezpieczeństwa przeciwpożarowego i przeciwpowodziowego. – Zmodernizowana i sprawnie funkcjonująca Biblioteka Publiczna Gminy Łomża w Podgórzu wraz z filiami. – Wyróżniająca w skali regionalnej zimowa atrakcja turystyczna – Stacja Narciarska Rybno. – Wysoki wskaźnik zwodociągowania Gminy Łomża – 97,1% mieszkańców jest podłączonych i korzysta z tej infrastruktury. – Duży potencjał dla rozwoju gospodarki opartej na rolnictwie - wzrost efektywności sektora produkcji rolnej. Możliwość rozwijania działalności w oparciu o produkcję i przetwórstwo tzw. zdrowej żywności. – Wysoka jakość obsługi świadczonej przez Urząd Gminy oraz jego jednostki (blisko 70% respondentów oceniła ją jako dobrą lub bardzo dobrą). – Wysokie przywiązanie do miejsca zamieszkania 70% mieszkańców deklaruje, iż w perspektywie najbliższych pięciu lat nie zamierza się przeprowadzać.	instytucjonalnym w tym zakresie jest Miasto Łomża). – Antropopresja wywołana funkcjonowaniem okolicznych zakładów przemysłowych niedostosowujących się do norm środowiskowych i proekologicznych oczekiwań mieszkańców. – Bardzo niska dostępność do sieci gazowej (tylko 2,3% korzysta z tej infrastruktury), dysproporcje w dostępie do sieci kanalizacyjnej (23,9) – wysokie potrzeby w tym zakresie. – Niewykorzystane zasoby środowiskowe i potencjał do rozwoju turystyki (walory krajobrazowe, funkcjonowanie ekosystemu bagiennego, rzeka Narew jako ciek wodny o marce i znaczeniu ponadregionalnym). – Deficyty w zakresie funkcjonowania infrastruktury turystycznej i okołoturystyczne, brak zintegrowanego systemu ścieżek i tras rowerowych. – Niedostateczna liczba obiektów zakwaterowania zbiorowego oraz obiektów agroturystycznych, niski poziom rejestrowanego ruchu turystycznego. – Niedostateczny poziom rozpoznawalności gminy, brak spójnego i skoordynowanego systemu promocji, brak Gminnego Punktu Informacji Turystycznej. – Brak oświetlenia ulicznego w wielu lokalizacjach (problemy własnościowe utrudniające systemowe rozwiązanie zagadnienia) – niskie bezpieczeństwo na drogach odczuwane przez pieszych. – Niska aktywność i partycypacja społeczna – słabość lokalnych organizacji pozarządowych niewykorzystujących potencjału związanego z przywiązaniem do miejsca zamieszkania i silnymi więziami identyfikowanymi wśród społeczności lokalnej. – Niski stopień wykorzystania OZE oraz nowoczesnych technologii opierających się o ekologiczne i energooszczędne rozwiązania. – Niska liczba podmiotów zajmujących się wsparciem biznesu oraz rozwijaniem ekonomii społecznej. – Brak terenów pozostających własnością gminy – bariera w realizacji przedsięwzięć inwestycyjnych przez gminę. – Zły stan obiektów zabytkowych, stanowiących o tożsamości kulturowej obszaru.
Szanse	Zagrożenia
– Możliwość wykorzystania funduszy pochodzących z perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (tzw. działania „miękkie” – poprawa jakości funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, działania szkoleniowe i doradcze)	– Negatywny wpływ czynników niezależnych od samorządu lokalnego na rozwój gospodarczy obszaru, takich jak inwestycje drogowe leżące w kompetencjach władz centralnych. – Niestabilność struktury przepisów prawnych i administracyjnych.

oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (m.in. rozbudowa i modernizacja istniejącej infrastruktury). – Potencjał w zakresie tworzenia zróżnicowanych produktów turystycznych i kulturowych – możliwość tworzenia produktów o charakterze liniowym. – Współpraca międzygminna w ramach ŁOF w celu podniesienia i wypromowania posiadanych potencjałów z wykorzystaniem narzędzi wspierających tworzenie i rozwój nowych podmiotów gospodarczych (perspektywa finansowa UE). – Wzrost popytu na żywność ekologiczną, tradycyjną, o wysokiej jakości i regionalnych smakach. Szansa dla dynamicznego rozwoju nowego segmentu gospodarki. – Możliwości rozwojowe branży turystycznej, która w perspektywie długoterminowej może stać się istotnym elementem regionalnej gospodarki. – Wzrost zainteresowania turystów obszarem o cennych walorach przyrodniczo-krajobrazowych i licznych zabytkach. – Rozwój bazy gastronomiczno-hotelarskiej, ukierunkowanie oferty do strategicznych grup odbiorców: rodzin z dziećmi i amatorów turystyki kwalifikowanej. Promocja agroturystyki i ekoturystyki. – Realizacja planowanych inwestycji z zakresu infrastruktury turystycznej (turystyka wodna na rzece Narew). – Integrowanie obecnej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (szlaki piesze, rowerowe, konne, łowiska wędkarskie) i podejmowanie działań w kierunku jej rozbudowy jako czynniki sprzyjające. – Wykorzystywanie istniejącej i projektowanej infrastruktury turystycznej również poprzez tworzenie stref wypoczynku i sportu dedykowanego mieszkańcom (głównie młodzieży). – Budowa obwodnicy Łomży oraz miejscowości Stare Kupiski i Konarzyce jako szansa na powstanie nowych terenów inwestycyjnych. – Tworzenie miejsc opieki dla osób starszych w kontekście predysponujących do tego walorów przyrodniczych i kulturowych gminy	– Wzrastająca liczba zadań delegowanych gminie przy jednoczesnym utrzymaniu dotacji i subwencji na stałym, nie waloryzowanym poziomie. – Ograniczenie możliwości finansowania inwestycji ze środków budżetu gminnego. – Duża konkurencja na rynku usług turystycznych, niski poziom obecności Gminy Łomża w świadomości mieszkańców kraju jako destynacji turystycznej. – Konieczność wygospodarowania własnych, gminnych środków na pokrycie częściowych kosztów finansowania wysokonakładowych projektów. – Brak lokalnego instrumentu wspierania działań proekologicznych (nowelizacja ustawy Prawo ochrony środowiska zwalnia z obowiązku utrzymywania takiej instytucji). – Ograniczenia gospodarcze będące wynikiem braku swobodnego przemieszczania się osób, towarów i usług na zewnętrznej granicy UE (niestabilność sytuacji geopolitycznej). – Degradacja istniejącej sieci drogowej w wyniku presji przekraczającej jej możliwości techniczne. – Traktowanie zasobów turystycznych jako czynnika hamującego rozwój gospodarczy. – Rozwój czynników wpływających na pogarszanie się jakości powietrza (zakłady produkcyjne emitujące zanieczyszczenia z procesów technologicznych, energetycznego spalania paliw stałych gazowych i spalania paliw w środkach transportu oraz gospodarstwa domowe ogrzewane indywidualnie). – Mała świadomość społeczna w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego (gospodarka odpadami, czynniki szkodliwe, efektywność energetyczna). – Malejąca liczba osób w wieku przedprodukcyjnym i wzrastającą liczba osób w wieku produkcyjnym przy zdefiniowanym udziale osób w wieku poprodukcyjnym w ostatniej dekadzie, może skutkować utrwalaniem tzw. „procesu starzenia się społeczeństwa”.

4.2 Kluczowe problemy strategiczne

Powyższa analiza SWOT, a także diagnoza społeczno-gospodarcza przeprowadzona metodą *desk research*, oraz badanie sondażowe mieszkańców pozwoliły na zidentyfikowanie kluczowych problemów strategicznych (KPS) w odniesieniu do obecnej sytuacji w Gminie Łomża. Wyodrębnienie zjawisk negatywnych na bazie analizy sytuacji zastanej umożliwi budowanie potencjalnych scenariuszy zmian w formie przedsięwzięć i projektów, które zostaną wyspecyfikowane w części postulatywnej opracowania. Określenie kluczowych problemów

strategicznych ułatwia w dalszej kolejności definiowanie celów rozwojowych, które zostaną wyznaczone nie tylko w sensie pozytywnym (co chcemy osiągnąć), ale też w kontekście barier (wymiar negatywny). Podobnie jak w przypadku analizy SWOT kolejność wskazań nie ma znaczenia, wszystkie KPS mają tę samą rangę.

1. Niedostateczna dbałość i wykorzystanie walorów przyrodniczych regionu, niski stopień udostępniania jego unikalnej bioróżnorodności. Gmina Łomża leży w sercu tzw. Zielonych Płuc Polski. Wykorzystanie potencjału z tym związanego wiąże się z koniecznością ograniczenia niskiej emisji oraz zbudowaniem zintegrowanego systemu ekologicznego ukierunkowanego na ograniczenie antropopresji na środowisko naturalne. W kontekście bogactwa związanego z rozległością łąkowych obszarów bagiennych niezbędne jest uporządkowanie gospodarki wodno-kanalizacyjnej oraz racjonalizacja gospodarki odpadami. Atrakcyjność przyrodnicza i bioróżnorodność to zasoby Łomży o charakterze rzadkim, które wymagają szczególnej dbałości jako dziedzictwo tego obszaru, a zarazem wyróżnik w skali krajowej.
2. Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna i okołoturystyczna. Deficyty w zakresie stworzenie przyjaznych warunków do rozwoju ruchu turystycznego skutkują z jednej strony niewykorzystaniem unikalnych walorów przyrodniczych i krajobrazowych, a z drugiej natomiast wpływają na spadającą jakość życia w Gminie Łomża (brak stref rekreacji i spędzania czasu wolnego, które mogą opierać się na infrastrukturze dedykowanej turystom).
3. Niedostateczny poziom aktywności obywatelskiej oraz niedostateczne wykorzystanie lokalnego dziedzictwa kulturowego. Mieszkańcy Gminy Łomża deklarują wysokie przywiązanie do miejsca zamieszkania oraz silne więzi łączące ich z gminą. Pomimo identyfikowania tych czynników dostrzega się konieczność instytucjonalnego wsparcia dla lokalnego społeczeństwa obywatelskiego, jak również dla rewitalizacji zabytkowych obiektów dziedzictwa kultury materialnej, które są nośnikiem unikalnej kultury stale obecnej i żywej w Gminie Łomża.
4. Dysproporcje w dostępie do infrastruktury sieciowej to czynnik często wskazywany jako negatywne zjawisko o charakterze kluczowym. Sieci wodociągowa, kanalizacyjna i gazowa wymagają konsekwentnego rozwoju oraz modernizacji – koresponduje to z koniecznością szczególnej dbałości o środowisko naturalne oraz pożądanym wzmacnianiem lokalnej branży turystycznej – identyfikowanej jako szansa/potencjał rozwojowy.
5. Atrakcyjność inwestycyjna Gminy Łomża utrzymuje się na średnim poziomie. Dostrzega się zjawisko monokultury gospodarczej, w której wiodącą rolę pełni sektor rolnictwa. Biorąc pod uwagę perspektywy rozwojowe i zidentyfikowane potencjały należy podkreślić niski stopień dywersyfikacji lokalnej gospodarki (niski poziom obecności firm z branży turystycznej oraz tych definiowanych jako innowacyjne). Lokalna gospodarka wymaga również działań na rzecz

wzmocnienia dostępu do stref aktywności gospodarczej, promocji gospodarczej oraz wspierania instytucji o charakterze okołobiznesowym, na co kluczowy wpływ będzie miała budowa obwodnicy Łomży.

6. Problemem o znaczeniu strategicznym jest również sektor usług publicznych. Wyzwaniem stojącym przed lokalnym samorządem jest konsekwentna poprawa jakości usług dedykowanych mieszkańcom. Należy zwrócić uwagę na kluczową w opiniach mieszkańców rolę edukacji, transportu publicznego, kultury i pomocy społecznej. W związku ze starzeniem się społeczeństwa brakuje systemowego rozwiązania potrzeb osób starszych. Oferta dla seniora w zakresie spędzania czasu wolnego cechuje się znacznymi deficytami. Należy również podkreślić brak Domu Pomocy Społecznej.

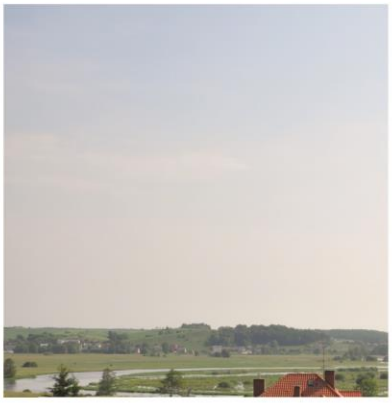

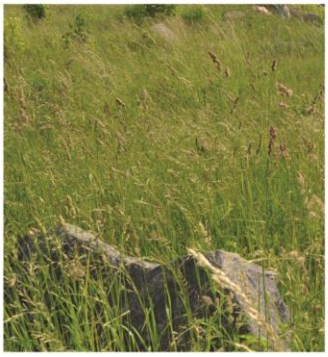
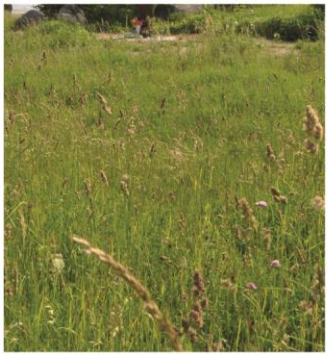
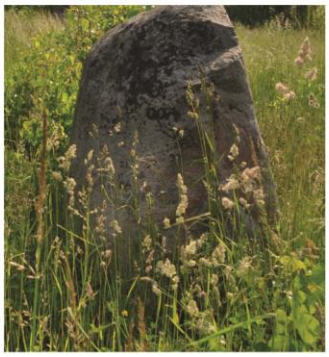

5. Gmina Łomża 2020 – wizja rozwoju i cele strategiczne

5.1 Gmina Łomża 2020 – wizja rozwoju

Wizja Gminy Łomża do 2020 roku opisuje poziom rozwoju, który docelowo pragnie osiągnąć wspólnota mieszkańców gminy dążąc do realizacji wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych. Podstawą skutecznego przeobrażenia Gminy Łomża i podniesienia jakości życia i dobrostanu wszystkich osób ją zamieszkujących jest wykorzystanie mocnych stron – zasobów własnych (czynniki endogeniczne) oraz szans – potencjałów rozwojowych (czynniki egzogeniczne), tak by zwiększyć jej atrakcyjność i poziom życia lokalnej społeczności. Osią, wokół której zbudowana jest wizja rozwoju Gminy Łomża jest podejście ekologiczne, które umożliwi w perspektywie wieloletniej zachowanie lokalnej bioróżnorodności i budowanie wokół niej dynamicznie rozwijającej się gospodarki z poszanowaniem zasad zrównoważonego rozwoju. Drugi element wizji to odpowiedź lokalnego samorządu na uzasadnione oczekiwania związane z dostosowywaniem infrastruktury oraz usług świadczonych przez gminę do potrzeb mieszkańców. Kompleksowa realizacja poszczególnych komponentów wizji wzmocni atrakcyjność Gminy Łomża jako obszaru o wysokich wskaźnikach jakości życia, destynacji turystycznej oraz gminy przyjaznej inwestorom.

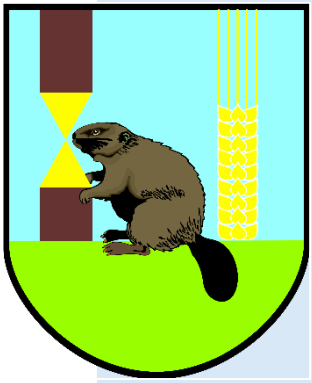

Wizja Gminy Łomża

Gmina Łomża – przyjazna dla mieszkańców, o unikatowych walorach środowiska naturalnego, harmonijnie komponujących się z rozwojem społeczno-gospodarczym, uwarunkowanym ekologicznie, gdzie wzrasta standard życia dzięki inwestycjom infrastrukturalnym zintegrowanym przestrzennie i funkcjonalnie oraz przedsięwzięciom podejmowanym w oparciu o kapitał społeczny

5.2 Obszary planowania strategicznego

Obszary planowania strategicznego, które zostały zdefiniowane na potrzeby niniejszego opracowania zaprezentowano na poniższym diagramie. Ich zawartość treściowa jest efektem prac warsztatowych, diagnozy strategicznej oraz analizy oczekiwań artykułowanych przez mieszkańców gminy podczas prowadzonych badań ankietowych. Wyznaczone obszary interwencji (domeny strategiczne) w dalszej części opracowania zostaną doprecyzowane, poprzez dodanie dedykowanych celów strategicznych i w dalszej części celów operacyjnych (skonkretyzowane przedsięwzięcia i projekty podejmowane do roku 2020 w Gminie Łomża). Obszary planowania w możliwie pełny sposób określają specyfikę gminy oraz wyczerpują możliwości inwestycyjne gminy w zakresie dokonywania przeobrażenia gminy i urzeczywistniania sformułowanej w opracowaniu wizji.

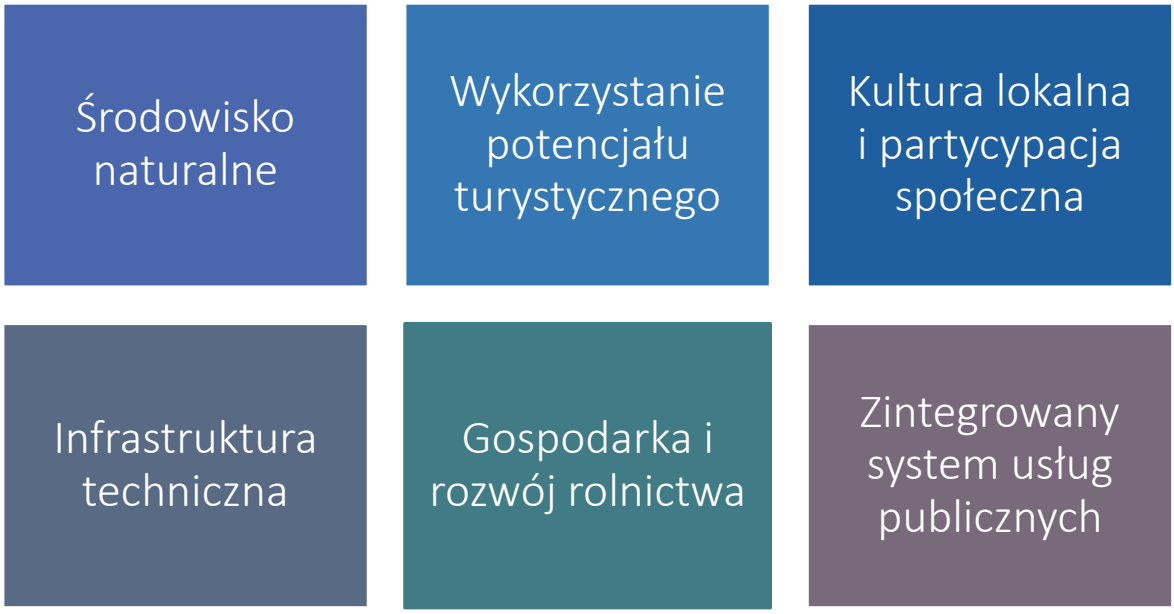

Poniżej dokonano charakterystyki wyznaczonych obszarów planowania strategicznego, w odniesieniu do zakresów tematycznych oraz pożądanych oddziaływań, które mogą stanowić rzeczywistą treść zmiany społeczno-gospodarczej w ramach implementacji niniejszego Programu. W odniesieniu do nakreślonej wizji Gminy Łomża w perspektywie roku 2020 analiza wyznaczonych obszarów planowania strategicznego (domen strategicznych) umożliwiła sformułowanie celów strategicznych, które definiują pożądane kierunki samorządowej interwencji publicznej. Określenie zawartości treściowej poszczególnych domen oparte jest również na wnioskach z analizy potrzeb i problemów rozwojowych zidentyfikowanych w ramach diagnozy strategicznej.

Środowisko naturalne

Cel strategiczny 1 Poprawa stanu środowiska naturalnego, zachowanie wartości oraz ochrona bioróżnorodności lokalnego dziedzictwa przyrodniczego

Przeprowadzone prace diagnostyczne wskazują na szczególną wartość środowiska naturalnego, jako czynnika stanowiącego o jakości życia wpływającego na przywiązanie i silny stopień autoidentyfikacji mieszkańców z Gminą Łomża. Istotne w tym kontekście jest również dbanie o stan zdrowia mieszkańców warunkowany jakością wody, gleby i powietrza. Dodatkowo obszar środowiska naturalnego, jego unikalne zasoby przyrodnicze są oceniane jako bardzo wartościowe, a w społeczności lokalnej panuje konsensus co do wysokiej oceny ich wartości. Kolejną przesłanką wpływającą na priorytetowe traktowanie zasobów przyrodniczych jest wysoki stopień potencjalnej atrakcyjności turystycznej gminy – branża usług turystycznych to szansa na zdywersyfikowanie struktury lokalnej gospodarki. W związku z powyższymi determinantami, w perspektywie wieloletniej, rozwój Gminy Łomża (w tym turystyki) powinien być ściśle skorelowany z działaniami na rzecz zachowania unikalnej bioróżnorodności obszaru. Kluczowe w zakresie opisywanej domeny strategicznej jest podejmowanie działań o charakterze ekologicznym (rozwijanie OZE, usuwanie i neutralizacja azbestu oraz wzmacnianie efektywności energetycznej).

Wykorzystanie potencjału turystycznego

Cel strategiczny 2 Zapewnienie warunków do rozwoju ruchu turystycznego oraz promocja walorów turystycznych gminy

Stworzenie osobnego komponentu planu strategicznego w postaci obszaru dedykowanego turystyce jest wypadkową dwóch zidentyfikowanych zjawisk. Pierwszym z nich jest niewykorzystany potencjał dziedzictwa przyrodniczego – niski stopień udostępnienia jego zasobów. Drugim jest słabość lokalnej gospodarki wynikająca ze swoistej monokultury gospodarczej i niskiego zróżnicowania branż funkcjonujących w Gminie Łomża. Naturalny potencjał atrakcyjności turystycznej opartej w przeważającej mierze o unikatowe walory przyrodnicze wymaga możliwie szerokiego dopełnienia infrastrukturalnego, a także rozwoju oferty kulturalnej, sportowej, rekreacyjnej (umożliwi to budowanie przewag konkurencyjnych m.in. w oparciu o turystykę wodną poprzez wykorzystanie potencjału Narwi). Rozwój turystyki pociąga natomiast za sobą wzrost w sektorze usług okołoturystycznych – głównie handlu i usług. Ważnym elementem decydującym o atrakcyjności gminy z punktu widzenia turysty jest jakość i dostępność infrastruktury dla wypoczynku. Rozbudowa niezbędnej infrastruktury turystycznej

to również szansa na zaspokojenie potrzeb mieszkańców w zakresie tworzenia stref aktywnego wypoczynku, rekreacji i spędzania czasu wolnego.

Kultura lokalna i partycypacja społeczna

Cel strategiczny 3 Wzmacnianie społeczności lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i aktywny trzeci sektor

Mieszkańcy deklarują silne przywiązanie do Gminy Łomża jako swojego miejsca zamieszkania. W ramach prac warsztatowych odnotowano istnienie wspólnoty lokalnej o silnych więzach opierających się na dziedzictwie historycznym i kulturowym. Pomimo zidentyfikowanego stanu rzeczy, zinstytucjonalizowane formy współpracy w ramach społeczeństwa obywatelskiego są niedostateczne, a aktywność mieszkańców nie odzwierciedla potencjałów istniejącej wspólnoty. Elementem determinującym wzmocnienie lokalnych struktur jest integracja lokalnych społeczności wokół funkcjonującej bazy w sołectwach poprzez edukację nieformalną, rozwijanie trzeciego sektora, stymulowanie przedsiębiorczości – również w oparciu o promocję produktów lokalnych czy też organizację imprez promujących dziedzictwo i bogactwo żywej kultury obecnej w Gminie Łomża.

Infrastruktura techniczna

Cel strategiczny 4 Rozwój infrastruktury technicznej na rzecz wzrostu atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej

Dobry stan i dostępność do infrastruktury technicznej jest obok zagadnień związanych z rynkiem pracy kluczowym obszarem wymagającym interwencji w opiniach mieszańców. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury technicznej takiej jak: układ komunikacyjny (drogi), sieć kanalizacyjna, wodociągowa i gazowa to podstawowe inwestycje, które z perspektywy inwestora i mieszkańca muszą być poczynione mając na uwadze jakość życia w gminie oraz jej atrakcyjność inwestycyjną. Ze względu na kosztochłonność inwestycji powinny być one realizowane etapami. Interwencja w lokalną infrastrukturę jest ściśle powiązana z pozostałymi obszarami planowania strategicznego przede wszystkim ze środowiskiem naturalnym (antropopresja wynikająca z deficytów w systemie gospodarki wodno-kanalizacyjnej) oraz gospodarką (dostępność transportowa jako kluczowa bariera identyfikowana przez inwestorów). Ważna w tym kontekście jest ścisła kooperacja z partnerami w ramach ŁOF oraz zarządcami dróg wytyczonych przez obszar gminy, co umożliwi zwiększenie drożności układu drogowego w skali ponadlokalnej.

Gospodarka

Cel strategiczny 5 Stymulowanie wzrostu gospodarczego w oparciu o wysoką jakość terenów inwestycyjnych oraz branże wykorzystujące technologie tzw. „zielonego przemysłu"

Problemy związane ze znalezieniem pracy są wskazywane jako bardzo istotne przez mieszkańców gminy (potwierdzają to również dane dotyczące bezrobocia rejestrowanego). Możliwości samorządu lokalnego w zakresie tworzenia miejsc pracy są ograniczone, niemniej tworzenie klimatu proinwestycyjnego, profesjonalna obsługa inwestora oraz przygotowanie infrastruktury terenów inwestycyjnych (uzbrojenie) to działania, które mogą być efektywnie realizowane, wzmacniając tym samym atrakcyjność inwestycyjną. Poza turystyką definiowaną jako branża potencjalnie wiodąca należy ukierunkować działania na rzecz pozyskania inwestorów z sektora innowacyjnych technologii przyjaznych środowisku (green industry innovation). Kompleksowe wdrożenie postulowanych działań wpłynie na dywersyfikację struktury lokalnej gospodarki ograniczając zjawisko bezrobocia. Gospodarka Gminy Łomża opiera się głównie na działalności rolniczej, która stanowi branżą o charakterze wiodącym. Warto w tym miejscu podkreślić możliwości rozwojowe płynące z ukierunkowania się na produkcję ekologiczną akcentującą lokalne produkty.

Zintegrowany system usług publicznych

Cel strategiczny 6 Profesjonalizacja systemu świadczenia usług publicznych oraz wzmacnianie lokalnego kapitału społecznego

Nowoczesna oferta usług publicznych wpływa zarówno na jakość życia mieszkańców, umożliwia właściwe wykorzystanie potencjału turystycznego i gospodarczego gminy, jak i służy tworzeniu konkurencyjnej oferty w tym zakresie. Usługi publiczne to głównie zadania własne gminy, które silnie wpływają na odczuwaną przez mieszkańców jakość życia. W kontekście wyzwań inwestycyjnych Gminy Łomża i zdiagnozowanych potrzeb należy zwrócić szczególną uwagę na zagadnienia związane z ofertą edukacyjną, transportem publicznym, systemem pomocy społecznej oraz ofertą spędzania czasu wolnego dedykowaną młodzieży i seniorom. Podnoszenie jakości usług publicznych jest istotne również w perspektywie pogłębiania współpracy w ramach Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Zaprezentowane obszary planowania strategicznego i dedykowane im cele precyzyjnie identyfikują pożądane kierunki działań, na których koncentrować będzie się interwencja samorządowa w Gminie Łomża do 2020 roku. W ramach 6 celów strategicznych opisany jest rzeczywisty wymiar realizacji artykułowanej wizji Gminy Łomża. Należy zaznaczyć, że cele strategiczne zaprezentowane powyżej wprost korespondują z wynikami diagnozy społeczno-gospodarczej oraz syntetycznej analizy SWOT, a w szczególności stanowią odpowiedź na zidentyfikowane kluczowe problemy strategiczne (KPS).

6. Strategiczne kierunki działania – poziom operacyjny

Plany operacyjne w ramach niniejszego Programu są częściowo „otwarte" tzn. definiują rekomendowane obszary wsparcia, wyznaczając grupy/sekwencje projektów. Oznacza to, że zdefiniowanie konkretnych, zakresów poszczególnych zadań pozostaje w kompetencjach struktur oddelegowanych do ich realizacji. W tym sensie również implementacja projektów, które nie zostały bezpośrednio wskazane w ramach planów operacyjnych jest pożądana, o ile wpisują się one w określone cele na poziomie strategicznym i operacyjnym. Daje to samorządowi możliwość elastycznego działania w kontekście dynamicznie zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych, z uwzględnieniem możliwości pozyskiwania funduszy zewnętrznych ze źródeł krajowych i zagranicznych.

Cel strategiczny 1 Poprawa stanu środowiska naturalnego, zachowanie wartości oraz ochrona bioróżnorodności lokalnego dziedzictwa przyrodniczego	
1.1	Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej na terenie Gminy Łomża
	Konieczność realizacji projektu wynika z nieefektywnego i przestarzałego systemu grzewczego obiektów użyteczności publicznej szkodzącego środowisku przyrodniczemu Gminy Łomża. Dodatkowo nieefektywna pod kątem energetycznym infrastruktura tych budynków, wpływa na zwiększoną emisję zanieczyszczeń do atmosfery.
1.2	Zakup i montaż odnawialnych źródeł energii na budynkach użyteczności publicznej i domach mieszkalnych na terenie Gminy Łomża
	Przewidywane jest wsparcie budowy instalacji/infrastruktury wykorzystującej OZE, w tym instalacji kogeneracyjnych, a także budowa i modernizacja infrastruktury służącej włączeniu źródła wykorzystującego OZE do sieci dystrybucyjnej. Możliwa jest także budowa nowej infrastruktury oświetleniowej opartej o OZE bez podłączenia jej do sieci elektroenergetycznej.
1.3	Modernizacja stacji uzdatniania wody na terenie Gminy Łomża
	Zadanie będzie polegało na modernizacji stacji uzdatniania wody w Podgórzu, Starych Modzelach oraz Siemieniu Nadrzecznym.
1.4	Ograniczenie niskiej emisji
	Zachowanie i poprawa stanu środowiska naturalnego obejmujące efektywną ochronę powietrza i ograniczenie niskiej emisji. Wzmocnienie działań w zakresie edukacji ekologicznej. Promocja rozwiązań proekologicznych w zakresie systemów grzewczych wśród mieszkańców. Opracowanie i realizacja planów branżowych w odniesieniu do ochrony środowiska.
1.5	Rozwój i modernizacja oświetlenia gminnego
	Wymiana, modernizacja wraz z rozbudową oświetlenia ulicznego oraz oświetlenia w obiektach komunalnych. Działanie zakłada m.in. rozbudowę oświetlenia z wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii oraz wymianę lamp ulicznych na bardziej energooszczędne.

Cel strategiczny 2 Zapewnienie warunków do rozwoju ruchu turystycznego oraz promocja walorów turystycznych gminy	
2.1	Budowa marki turystycznej Gminy Łomża i promocja turystyczna obszaru
	Potencjał turystyczny gminy, jej walory turystyczne wymagają stworzenia spójnego systemu promocji turystycznej poprzez stworzenie oferty dedykowanej turystom ukierunkowanym na aktywny wypoczynek o charakterze weekendowym (w tym dla rodzin z dziećmi). Wykorzystanie potencjału rzeki Narew w zakresie rozwoju turystyki wodnej. Pożądanym byłoby utworzenie Gminnego Punktu Informacji Turystycznej.
2.2	Stworzenie zintegrowanego systemu ścieżek i tras rowerowych
	Zadanie polega na stworzeniu jednolitego (w zakresie identyfikacji wizualnej), zintegrowanego pod względem funkcjonalnym systemu tras rowerowych również w skali ponadlokalnej w ramach partnerstw z gminami ŁOF.
2.3	Zachowanie i promocja zabytków materialnego dziedzictwa kulturowego Gminy Łomża
	Wspieranie obiektów dziedzictwa kulturowego (zabytki i ich otoczenie). Działanie będzie polegało na działaniach restauratorskich mających na celu udostępnienie i promocję funkcjonującego dziedzictwa kulturowego Gminy Łomża.
2.4	Budowa siłowni zewnętrznych na terenie Gminy Łomża
	Zadanie polega na budowie stref aktywnego wypoczynku dla mieszkańców poprzez stworzenie sieci siłowni zewnętrznych w poszczególnych miejscowościach Gminy Łomża. Celem projektu jest niwelowanie dysproporcji w dostępie do infrastruktury rekreacyjnej i wypoczynkowej.
2.5	Budowa placów zabaw na terenie Gminy Łomża
	Zadanie polega na budowie nowoczesnych placów zabaw dla dzieci w poszczególnych miejscowościach Gminy Łomża. Celem projektu jest niwelowanie dysproporcji w dostępie do infrastruktury dedykowanej najmłodszym mieszkańcom gminy.

Cel strategiczny 3 Wzmacnianie społeczności lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i aktywny trzeci sektor	
3.1	Remont i doposażenie świetlic wiejskich na terenie Gminy Łomża
	Systematyczny rozwój oferty czasu wolnego, rozwój ogólnodostępnego zaplecza turystycznego oraz sportowo-rekreacyjnego na bazie istniejącej infrastruktury.
3.2	Wspieranie integracji wspólnoty lokalnej
	Wsparcie aktywności społecznej mieszkańców Gminy Łomża m.in. poprzez utworzenie Klubu Integracji Społecznej. Kompleksowe programy wsparcia i aktywizacji adresowane do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym kobiet, bezrobotnych, niepełnosprawnych. Bazę dla działalności klubu może stanowić infrastruktura świetlic wiejskich.
3.3	Aktywizacja mieszkańców – w oparciu o strukturę sołectw
	Promocja zaangażowania społecznego mieszkańców poszczególnych sołectw, w tym poprzez organizację wydarzeń oraz tworzenie małej infrastruktury – przestrzeni spotkań i aktywności mieszkańców. Działanie obejmuje także rozwój systemu outsourcingu usług publicznych.
3.4	Rozwój społeczeństwa informacyjnego na obszarze
	Tworzenie dogodnych warunków dla rozwoju społeczeństwa informacyjnego i cyfryzacji (wspieranie infrastruktury szerokopasmowej na terenie całej gminy).

Cel strategiczny 4 Rozwój infrastruktury technicznej na rzecz wzrostu atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej	
4.1	Budowa kanalizacji sanitarnej na terenie Gminy Łomża
	Ochrona zasobów gleb i wód w ramach rozwoju sieci kanalizacji sanitarnej – kompleksowa i efektywna gospodarka wodno-ściekowa poprzez rozwój i modernizację sieci wodno-kanalizacyjnej.
4.2	Rozwój systemu gospodarki ściekowej na obszarach o rozproszonej zabudowie
	Uruchomienie programu wsparcia budowy przydomowych oczyszczalni ścieków oraz wspieranie poprawy systemu gospodarki wodno-ściekowej na obszarach o rozproszonej zabudowie (oczyszczalnie przydomowe).
4.3	Budowa wodociągów na terenie Gminy Łomża
	Rozwój sieci wodociągowej uwzględnia w pierwszej kolejności braki w zaopatrzeniu w wodę oraz odległości do najbliższych ujęć wody na terenie Gminy Łomża.
4.4	Przebudowa i modernizacja dróg gminnych oraz zaangażowanie w poprawę systemu dróg przebiegających przez obszar gminy
	Wzmocnienie wydajności lokalnego układu komunikacyjnego poprzez m.in. rozwój i modernizację sieci drogowej, poprawę wyposażenia ciągów komunikacyjnych oraz systematyczny rozwój systemu parkingowego. Poprawa dostępności oraz wydajności komunikacyjnej Gminy Łomża poprzez zaangażowanie w projekty budowy i modernizacji dróg o znaczeniu ponadlokalnym.
4.5	Rewitalizacja techniczna przestrzeni publicznej w Gminie Łomża
	Działanie opiera się na przywróceniu pierwotnej jakości i użyteczności przestrzeni zdegradowanej w poszczególnych częściach gminy o niskiej estetyce. Ponadto należy rozważyć wprowadzenie monitoringu wizyjnego miejsc publicznych i doposażenie służb odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Cel strategiczny 5 Stymulowanie wzrostu gospodarczego w oparciu o wysoką jakość terenów inwestycyjnych oraz branże wykorzystujące technologie tzw. „zielonego przemysłu”	
5.1	Tworzenie stref aktywności gospodarczej
	Działanie zakłada kompleksowe uzbrajanie terenów inwestycyjnych oraz uporządkowanie procesu planowania przestrzennego w gminie (tworzenie MPZP), również w kontekście planowanej budowy obwodnicy Łomży.
5.2	Promocja gospodarcza
	Dostępna powierzchnia uzbrojonych terenów inwestycyjnych wymaga odpowiedniej promocji poprzez stworzenie oferty i jej promocję (pożądanym rozwiązaniem jest równoczesna promocja gospodarcza oraz turystyczna Gminy Łomża).
5.3	Wsparcie instytucji okołobiznesowych
	Efektywne wsparcie dla rozwoju przedsiębiorczości – działania samorządu skupiają się na stworzeniu warunków dla stabilnego działania i rozwoju biznesu, w tym wsparcia w ramach procesu inwestycyjnego.
5.4	Rozwijanie ekonomii społecznej
	Promocja ekonomii społecznej jako formy aktywności gospodarczej. Zakłada się współpracę z organizacjami pożytku publicznego, które działają na rzecz promocji i inkubowania przedsiębiorstw społecznych.
5.5	Wzmacnianie potencjału rolnictwa
	Rozwój rolnictwa poprzez wykorzystanie instrumentów wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Lokalnych Grup Działania.

Cel strategiczny 6 Profesjonalizacja systemu świadczenia usług publicznych oraz wzmacnianie lokalnego kapitału społecznego	
6.1	Poprawa warunków infrastruktury i zasobów bibliotecznych w Gminie Łomża
	Projekt będzie miał na celu dostosowanie bazy bibliotecznej, infrastruktury i usług informacyjno-bibliotecznych do obowiązujących standardów oraz promocję czytelnictwa.
6.2	Systematyczna poprawa jakości infrastruktury oświatowej
	Rozwój zaplecza nowoczesnej oświaty obejmujący m.in. inwestycje w zakresie samych obiektów oświatowych wraz z zapleczem sportowo-rekreacyjnym (m.in. budowa sali gimnastycznej przy Publicznym Gimnazjum Nr 9 w Łomży, budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej w Jarnutach) oraz ich otoczenia, jak i systematyczne doposażanie pracowni dydaktycznych, np. pracowni językowych, komputerowych.
6.3	Budowa i wyposażenie domu opieki dla osób starszych na terenie Gminy Łomża.
	Działanie ogniskuje się wokół zagadnień związanych ze starzeniem się lokalnej społeczności oraz zgłaszanych potrzeb w zakresie stworzenia gminnej, stacjonarnej placówki opiekuńczej dla osób starszych.
6.4	Rozwój budownictwa socjalnego
	Zwiększenie liczby mieszkań socjalnych na terenie gminy. Zadanie zakłada również poprawę wyposażenia tych placówek, tak aby zapewnić warunki dla świadczenia najwyższej jakości usług publicznych.

7. Zintegrowany wymiar Programu

Program Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020, który jest wyrazem realnych potrzeb samorządu i społeczności Gminy Łomża, został poddany analizie oraz kompleksowej weryfikacji w zestawieniu z kluczowymi dokumentami strategicznymi i operacyjnymi o wymiarze ogólnoeuropejskim, krajowym, regionalnym oraz lokalnym.

Przedmiotowe opracowanie jest w pełni zgodne z założeniami, priorytetami oraz celami artykułowanymi w poniżej zestawionych dokumentach.

Tabela 28 Zintegrowany wymiar Programu Rozwoju

Dokument	Wymiar zintegrowany
Strategia Europa 2020	Obszary: – Bezrobocie wśród młodzieży, poziom zatrudnienia kobiet i osób starszych, infrastruktura oraz środowisko dla rozwoju przedsiębiorczości, – Środowisko dla rozwoju przedsiębiorczości, – Infrastruktura oraz środowisko dla rozwoju przedsiębiorczości.
Programowanie perspektywy finansowej 2014 -2020 - Umowa Partnerstwa	Cele tematyczne: – Cel tematyczny 3. Wzmacnianie Konkurencyjności MŚP, sektora rolnego, – Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach, – Cel tematyczny 5. Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, – Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami, – Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej, – Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników, – Cel tematyczny 9. Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem, – Cel tematyczny 10. Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie.
Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030	Cele: – Cel 2 Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów, – Cel 3 Poprawa dostępności terytorialnej kraju w równych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury, – Cel 4 Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski, – Cel 5 Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utratę bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.
Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo	Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka: – Cel II.2. Wzrost wydajności gospodarki, II.2.4. Poprawa warunków ramowych dla prowadzenia działalności gospodarczej, – Cel II.4. Rozwój kapitału ludzkiego, II.4.2. Poprawa jakości kapitału ludzkiego, – Cel II.6. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko, II.6.2. Poprawa efektywności energetycznej, II.6.4. Poprawa stanu środowiska, – Cel II.7. Zwiększenie efektywności transportu, II.7.2. Modernizacja i rozbudowa połączeń transportowych. Obszar strategiczny III. Spójność społeczna i terytorialna: – Cel III.1. Integracja społeczna, III.1.1. Zwiększenie aktywności osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym,

Dokument	Wymiar zintegrowany
	– Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych, III.2.2. Zwiększenie efektywności systemu świadczenia usług publicznych, – Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, III.3.3. Tworzenie warunków dla rozwoju ośrodków regionalnych, subregionalnych i lokalnych oraz wzmacniania potencjału obszarów wiejskich.
Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie	Cel nadrzędny KSRR: – Efektywne wykorzystanie specyficznych regionalnych i innych terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym. Cele szczegółowe: – Cel polityki regionalnej: wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów, – Cel polityki regionalnej: Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie procesom marginalizacji na obszarach problemowych, – Cel polityki regionalnej: Tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.
Założenia Narodowego Programu Rozwoju Gospodarki Niskoemisyjnej	Cele szczegółowe: – Cel szczegółowy 1: Rozwój niskoemisyjnych źródeł energii, – Cel szczegółowy 2: Poprawa efektywności energetycznej, – Cel szczegółowy 3: Poprawa efektywności gospodarowania surowcami i materiałami, – Cel szczegółowy 4: Rozwój i wykorzystanie technologii niskoemisyjnych, – Cel szczegółowy 5: Zapobieganie powstawaniu oraz poprawa efektywności gospodarowania odpadami, – Cel szczegółowy 6: Promocja nowych wzorców konsumpcji.
Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020	Cele operacyjne: – Cel operacyjny 1.1. Rozwój przedsiębiorczości, – Cel operacyjny 1.3. Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu, – Cel operacyjny 1.4. Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych, – Cel operacyjny 1.5. Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych, – Cel operacyjny 1.6. Nowoczesna infrastruktura sieciowa, – Cel operacyjny 2.1. Aktywność podlaskich przedsiębiorstw na rynku ponadregionalnym, – Cel operacyjny 2.2. Poprawa atrakcyjności inwestycyjnej województwa, – Cel operacyjny 2.3. Rozwój partnerskiej współpracy transgranicznej, – Cel operacyjny 2.5. Podniesienie zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacyjnej regionu, – Cel operacyjny 3.1. Zmniejszenie negatywnych skutków problemów demograficznych, – Cel operacyjny 3.2. Poprawa spójności społecznej, – Cel operacyjny 3.3. Poprawa stanu zdrowia społeczeństwa oraz bezpieczeństwa publicznego, – Cel operacyjny 3.4. Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami.
Strategia Zrównoważonego Rozwoju Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego na lata 2014-2020	Cele strategiczne: – Cel strategiczny 1: Tworzenie warunków dla dynamicznego wzrostu gospodarczego Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego w oparciu o potencjał tzw. „zielonego przemysłu”, dostępność terenów inwestycyjnych oraz wydajny układ komunikacyjny, – Cel strategiczny 2 Ochrona i wzmacnianie potencjału dziedzictwa kulturowego oraz unikatowych walorów przyrodniczych Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego w ramach zrównoważonej gospodarki zasobami kultury i środowiska, – Cel strategiczny 2Wzmacnianie kapitału ludzkiego i społecznego Łomżyńskiego Obszaru Funkcjonalnego na bazie nowoczesnych usług publicznych, w szczególności w zakresie edukacji, zabezpieczenia społecznego i ochrony zdrowia.

Program poprawy bezpieczeństwa i zwiększania dostępności do podstawowej sieci dróg województwa podlaskiego poprzez budowy, przebudowy i remonty dróg gminnych Gminy Łomża	Cel główny: – Poprawa bezpieczeństwa komunikacyjnego i zwiększenie dostępności do podstawowej sieci dróg województwa podlaskiego na terenie Gminy Łomża w latach 2013 – 2020 mieszkańców Gminy Łomża oraz innych użytkowników dróg. Cele szczegółowe: – Wzrost bezpieczeństwa komunikacyjnego mieszkańców, – Zmniejszenie liczby wypadków komunikacyjnych, – Utworzenie elementów układu komunikacyjnego zapewniającego możliwość zorganizowania objazdów na wypadek nieprzewidzianych zdarzeń drogowych lub katastrof, – Zwiększenie dostępności do dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych poprzez ustalenie sieci dróg gminnych łączących te drogi, – Stworzenie i poprawa istniejącej infrastruktury drogowej i technicznej przyczyniającej się do poprawy bezpieczeństwa na drogach, – Wzrost współpracy pomiędzy poszczególnymi instytucjami, organizacjami i zarządami dróg, – Zwiększenie możliwości pozyskania zewnętrznych środków finansowych na realizację zadań drogowych w Gminie Łomża, – Poprawa układu komunikacyjnego Gminy Łomża.

Źródło: opracowanie własne

8. Oddziaływanie na środowisko

Rozdział zostanie uzupełniony po przeprowadzeniu procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko.

9. System wdrażania i komunikacji Programu

9.1 Projektowany system wdrażania – zarządzanie Programem

System wdrażania *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* obejmuje szereg procesów, które wymagają zaangażowania różnych instytucji i struktur organizacyjnych. System zarządzania Programem opiera się w wymiarze ogólnym na trzech głównych elementach:

- formułowanie Programu,
- wdrażanie Programu,
- monitoring rezultatów i warunków wdrażania Programu.

Poniższy rysunek przedstawia zależności pomiędzy głównymi wymiarami zarządzania Programem Rozwoju:

Rysunek 3 Poziomy zarządzania Programem Rozwoju

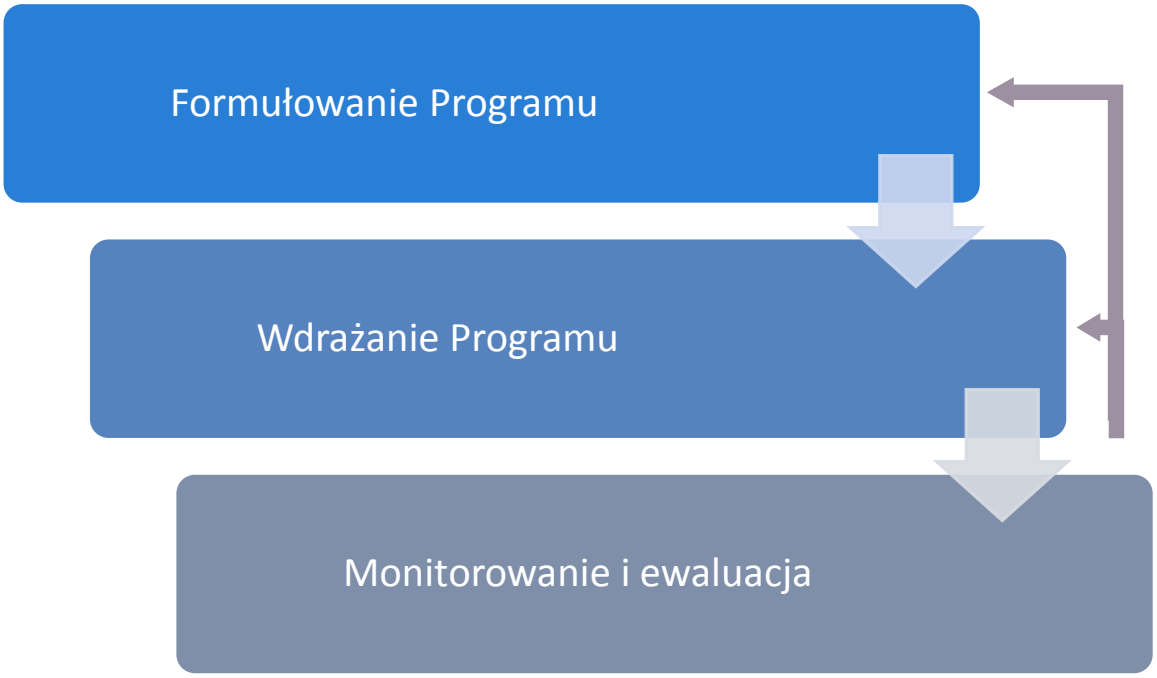

Źródło: opracowanie własne

W zarządzanie procesem tworzenia, realizacji założeń Programu i oceny jego wykonania, zaangażowana zostanie lokalna administracja – pracownicy Urzędu Gminy na czele z Wójtem Gminy Łomża, koordynującym wzajemne działania. Do pomocy we właściwym wdrożeniu zadań będzie on dysponować aparatem wykonawczym, w postaci merytorycznych pracowników UG oraz jednostek organizacyjnych Gminy i jednostek zależnych, zgodnie z ich właściwością i zakresem odpowiedzialności. Kluczowe procesy związane z systemem wdrażania Programu oraz wytyczne odnoszące się do odpowiedzialności za ich uruchamianie i realizację, zaprezentowano poniżej:

- Przygotowanie projektu Programu oraz projektów zmian w Programie – Wójt Gminy Łomża przy współpracy struktur Urzędu Gminy w uzgodnieniu z Radą Gminy (zmiany zapisów

w dokumencie także w oparciu o uzasadnione wnioski organizacji społecznych, mieszkańców). Propozycje zapisów Programu poddane zostaną szerokim konsultacjom społecznym.

- Wybór zadań do realizacji w ramach Programu – Wójt przy współpracy struktur Urzędu Gminy i instytucji samorządowych.
- Nawiązywanie współpracy z partnerami dla realizacji działań i projektów wymagających zaangażowania innych organizacji i instytucji (administracji różnego szczebla, organizacji społecznych, sektora biznesu itp.) oraz działania lobbingowe na rzecz strategicznych kierunków rozwoju w wymiarze ponadlokalnym – Wójt Gminy.
- Opracowanie rocznych i wieloletnich programów branżowych, w ramach których będą realizowane cele strategiczne i operacyjne Programu Rozwoju – wyspecjalizowane komórki Urzędu Gminy, inne instytucje samorządowe (jednostki organizacyjne).
- Zatwierdzanie i zapewnienie finansowania dla rocznych oraz wieloletnich programów branżowych, w ramach których będą realizowane cele strategiczne i operacyjne programu rozwoju – merytoryczne komórki Urzędu Gminy, Rada Gminy Łomża.
- Zabezpieczenie środków w budżecie na realizację zadań wynikających z celów operacyjnych poprzez umieszczenie konkretnych zadań w budżecie oraz w Wieloletniej Prognozie Finansowej – Skarbnik Gminy, Wójt Gminy, Rada Gminy.
- Przygotowanie wniosków o uzyskanie finansowania zewnętrznego dla projektów wynikających z założeń Programu – Wójt przy zaangażowaniu struktur Urzędu Gminy, jednostki organizacyjne.
- Monitoring realizacji Programu w systemie rocznym – Wydział Infrastruktury Urzędu Gminy przy współpracy innych komórek organizacyjnych.
- Realizacja przeglądu strategicznego – Wójt przy zaangażowaniu struktur Urzędu Gminy (Wydział Infrastruktury przy współpracy innych komórek organizacyjnych).
- Nadzór nad realizacją projektów, rozliczenia, raporty – merytoryczne komórki Urzędu Gminy, w tym Wydział Finansowy.
- Ewaluacja osiągania poszczególnych celów operacyjnych – Urząd Gminy, Wójt Gminy, Rada Gminy, kierująca jednostkami podległymi w ramach struktury samorządu Gminy Łomża.

Należy przyjąć, że w procesy na poziomie wdrażania Programu w sensie operacyjnym (tj. zadań, projektów lub programów, które wynikają z celów strategicznych), w zależności od specyfiki przedsięwzięć, będą zaangażowane różne organy, jednostki i instytucje samorządowe Gminy Łomża. Urząd dysponuje personelem z odpowiednimi kwalifikacjami do wykonania tego zadania, a to dzięki wszechstronnej specjalizacji pracowników, zatrudnionych w poszczególnych wydziałach i jednostkach. Biorąc pod uwagę fakt, iż działania przewidziane w Programie dotykają różnych obszarów, a co za tym idzie składa się na nie bardzo wiele odmiennych procesów, skupienie aż tylu kompetencji u jednej osoby

nie byłoby możliwe. Lokalna władza, dzięki swej rozbudowanej strukturze (w tym podlegających jej jednostek organizacyjnych) będzie zaś miała możliwość skorzystania z odpowiedniego wsparcia przy realizacji rozległych tematycznie zadań. UG nie będzie zastępował właściwych kompetencyjnie jednostek w ich obowiązkach – odpowiedzialne jednostki będą jednak współpracować z Urzędem, a ten koordynować wzajemne działania.

Zaangażowanie struktur administracyjnych Gminy Łomża uwzględnia również aspekt zaufania mieszkańców – odbiorców działań podejmowanych w ciągu najbliższych 5 lat na obszarze gminy, do ich wykonawcy. Pracownicy samorządowi, zaangażowani we wdrażanie Programu, poprzez wykonywanie swoich zadań pełnią służbę publiczną, zaś Urząd stanowi instytucję zaufania publicznego. Mieszkańcy za naturalny stan rzeczy uznają, iż to władza samorządowa realizuje zadania mające na celu rozwój i poprawę otoczenia lokalnego, a w przypadku zauważonych tu problemów, to do Urzędu zgłaszają swoje wnioski i uwagi. Wybrano więc operatora, którego zdolność do nawiązania kontaktu z interesariuszami obszaru jest największa.

System wdrażania Programu będzie realizowany w oparciu o schemat wdrażania pomocy Unii Europejskiej. Konkretne zadania będą implementowane zgodnie z zasadami wydatkowania środków według źródeł ich pochodzenia, co w niektórych sytuacjach może oznaczać konieczność sprostania wielu wymaganiom formalnym przez podmiot korzystający z różnych źródeł finansowania (dotyczy to w szczególności odmiennych zasad wykorzystywania środków pochodzących ze źródeł krajowych oraz środków pochodzących ze źródeł unijnych). Główną rolę w przygotowaniu odpowiednich wniosków aplikacyjnych na projekty realizujące cele wyznaczone w Strategii odegrają podmioty będące bezpośrednio ich beneficjentami we współpracy ze stanowiskami pracy: ds. rolnictwa i ochrony środowiska, gospodarki odpadami, drogownictwa i gospodarki wodno-kanalizacyjnej, gospodarki komunalnej i budownictwa oraz ds. pozyskiwania funduszy zewnętrznych. Przygotowanie wniosków oraz odpowiedzialność za pełen nadzór nad realizacją zadań leżała będzie w gestii pracowników Urzędu Gminy Łomża, a także pracowników jednostek organizacyjnych Gminy Łomża.

9.2 Komunikacja społeczna Programu

Skuteczność realizacji *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* zostanie zapewniona dzięki szerokiej partycypacji społecznej w jej wdrażaniu. Urząd Gminy Łomża chce uzyskać zaangażowanie społeczności lokalnej w tym procesie, jej aktywny udział w programowaniu, decyzjach oraz odpowiedzialności i finansowaniu, poprzez dotarcie do jak najszerszej grupy beneficjentów działań podejmowanych w ramach Programu.

W ramach upowszechniania *Programu* podjęte zostaną następujące działania:

- Umieszczenie Programu na stronie www.gminalomza.pl oraz w Biuletynie Informacji Publicznej
- Zamieszczenie na tablicy ogłoszeń w Urzędzie Gminy informacji o przyjęciu Programu, warunkach jego dostępności
- Informowanie o zawartych w dokumencie planach inwestycyjnych na zebraniach w sołectwach i innych spotkaniach mieszkańców
- Zapewnienie możliwości zapoznania się przez mieszkańców z treścią dokumentu poprzez udostępnienie go w Biurze Rady Gminy
- Przed uchwaleniem Programu przez Radę zostaną przeprowadzone otwarte konsultacje społeczne projektu uchwały w formie *on-line*

Wszystkie zmiany Programu będą publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej.

Samorząd Gminy Łomża będzie w sposób otwarty podchodził do projektów zgłaszanych przez mieszkańców, podmioty prywatne oraz organizacje pozarządowe, fundacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe, mogące pozytywnie wpłynąć na osiągnięcie celów rozwojowych gminy.

Propozycje wspólnej realizacji przedsięwzięć mogą być kierowane do samorządu w trybie ciągłym, zarówno poprzez zwrócenie się na piśmie, jak i w czasie spotkań z władzami gminy. Władza samorządowa chce zaangażować w proces rozwoju instytucje mogące być partnerami w realizacji przedsięwzięć zapisanych w Programie Rozwoju, ale także zachęcić mieszkańców do podejmowania inicjatyw służących realizacji celów zawartych w dokumencie. Będzie się to odbywało głównie poprzez bezpośrednie spotkania, które stanowią niezbędny element dialogu społecznego, prowadząc do wymiany opinii, czasem nawet do weryfikacji planów lub ich uzupełniania.

Warunkiem skutecznego wdrażania Programu jest informowanie na bieżąco wszystkich lokalnie działających grup oraz mieszkańców Gminy Łomża o zawartości opracowanego Programu, a także o sposobach realizacji poszczególnych projektów (prowadzenie działań promocyjnych i informacyjnych) oraz zaproszenie do aktywnego udziału w pracach na rzecz realizacji zamierzonych celów.

9.3 Monitorowanie, ewaluacja i system aktualizacji

W ramach monitorowania realizacji założeń Programu Rozwoju działalność Urzędu Gminy Łomża będzie poddawana kontroli Rady Gminy. Rada, jako organ przyjmujący dokument, będzie nadzorowała prawidłowość wypełniania celów i odpowiadała przed wspólnotą lokalną za efekty jego realizacji.

Procedura monitorowania i ewaluacji *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* obejmuje następujące elementy:

– *Monitoring bieżący w okresach rocznych*. Celem tej procedury jest uzyskanie kompletnej informacji nt. zadań, które zostały przyjęte do realizacji (zarówno na poziomie przygotowania koncepcyjnego i projektowego, jak i na poziomie wdrożeniowym). Koncepcja zarządzania strategicznego zakłada, że działania rozwojowe podejmowane przez Gminę Łomża w latach 2015 – 2020 będą każdorazowo przyporządkowane do zdefiniowanych celów strategicznych. Stąd wynikiem monitoringu prowadzonego w systemie rocznym będzie zestawienie zadań (zarówno infrastrukturalnych, jak i nie inwestycyjnych), których realizacja została podjęta w ramach każdego z celów strategicznych. Wymagane jest zatem, aby na etapie podejmowania przez samorząd Gminy Łomża konkretnych zadań, były one przyporządkowane do celów strategicznych i operacyjnych. Najprostszą formą jest opatrzenie każdorazowo danego zadania symbolem wiążącym zadanie z danym celem strategicznym oraz celem operacyjnym.

Tabela 29 System przyporządkowania zadań do celów strategicznych

Cel strategiczny		Symbol
1	Poprawa stanu środowiska naturalnego, zachowanie wartości oraz ochrona bioróżnorodności lokalnego dziedzictwa przyrodniczego	CS 1
2	Zapewnienie warunków do rozwoju ruchu turystycznego oraz promocja walorów turystycznych gminy	CS 2
3	Wzmacnianie społeczności lokalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i aktywny trzeci sektor	CS 3
4	Rozwój infrastruktury technicznej na rzecz wzrostu atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej	CS 4
5	Stymulowanie wzrostu gospodarczego w oparciu o wysoką jakość terenów inwestycyjnych oraz branże wykorzystujące technologie tzw. „zielonego przemysłu”	CS 5
6	Profesjonalizacja systemu świadczenia usług publicznych oraz wzmacnianie lokalnego kapitału społecznego	CS 6

Źródło: opracowanie własne

Zestawienie zadań oznaczonych odpowiednim symbolem sporządzone zostanie przez stanowiska merytoryczne Urzędu Gminy, przy czym obejmować ono będzie również zadania realizowane przez jednostki organizacyjne nadzorowane przez te wydziały. Zestawienie będzie przedkładane do Wydziału Infrastruktury w terminie do końca pierwszego kwartału każdego kolejnego roku. Rekomenduje się poszerzenie obowiązków (o nadzorowanie działań związanych z bieżącym monitoringiem postępu realizacji Programu oraz sporządzanie zbiorczych zestawień) kompetentnego ds. Programu Rozwoju pracownika Urzędu lub powołanie pracownika ds. monitorowania Programu Rozwoju.

Wójt przedkłada Radzie Gminy informację w zakresie monitoringu w systemie rocznym.

– *Przeglądy strategiczne – ewaluacja*. Rekomenduje się przeprowadzenie jednego przeglądu strategicznego w okresie obowiązywania Programu – w połowie 2018 roku. Wynikiem przeprowadzenia przeglądu będzie szczegółowe sprawozdanie zawierające podsumowanie zestawień wyników uzyskanych w ramach monitoringu (informacje roczne) wraz z oceną poziomu realizacji poszczególnych celów operacyjnych i strategicznych. Przegląd strategiczny spełni *de facto* warunki tzw. ewaluacji *mid-term*, której celem jest obiektywna krytyka pierwszych wyników wdrażania strategii, co pozwala ocenić również jakość samego systemu wdrażania i monitorowania. Przeglądy strategiczne mają na celu uzyskanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób założenia i cele przekładane są na działania oraz wskazanie konieczności dokonania korekt (aktualizacji). W ramach przeglądów strategicznych dokonywana jest także aktualizacja danych zawartych w analizie źródeł wtórnych stanowiącej jeden z elementów Programu[*].

  Raporty z przeglądów strategicznych są prezentowane Radzie Gminy przez Wójta Gminy Łomża wraz z rekomendacjami korekt, aktualizacji, uzupełnienia zawartości Programu.

Zmiany w Programie dokonywane będą uchwałą Rady Gminy na wniosek Wójta. Przed podjęciem uchwały wymagane jest wydanie stosownej opinii przez właściwe komisje.

Ocena realizacji Strategii na podstawie danych zawartych w przeglądach strategicznych zostanie dokonana w połowie 2018 roku. Jej celem będzie porównanie założonych w Programie oddziaływań i efektów jego wdrażania z faktycznie osiągniętymi rezultatami. Na tej podstawie formułowane będą zalecenia na kolejne lata wdrażania Programu Rozwoju. Ocena dokonywana będzie przez Wójta Gminy we współpracy z właściwymi komórkami organizacyjnymi Urzędu Gminy, które przedstawią ją do przyjęcia Radzie Gminy.

Ocena końcowa zostanie przeprowadzona po zakończeniu całego okresu, w jakim realizowane mają być zadania ujęte w Programie Rozwoju. Wnioski z oceny posłużą jako rekomendacje dla planowania rozwoju w następnych okresach planowania strategicznego.

System wdrażania Programu Rozwoju jest procesem, który wymaga czasu oraz wyboru metody wprowadzania kontekstowych korekt. W przypadku *Programu Rozwoju Gminy Łomża do roku 2020* system wdrażania będzie można uznać za właściwy, jeżeli:

– kolejne projekty strategiczne będą realizowane z właściwą konsekwencją,
– w każdym momencie wdrażania będzie dostępna pełna informacja zarówno o działaniach strategicznych, jak i o zmianach w uwarunkowaniach rozwoju gminy,

[*] *Na podstawie: www.ewaluacja.gov.pl/slownik/Strony/slownik_ewaluacja_mid_term.aspx*

- liczba podmiotów oraz ich aktywność skoncentrowana wokół celów strategicznych będzie rosła,
- Program będzie stanowił oś zarządzania gminą, a równocześnie będzie narzędziem pozyskiwania środków zewnętrznych.

Spis wykresów

Wykres 1 Dochody Gminy Łomża w l. 2009-2013 12
Wykres 2 Dochody ogółem na jednego mieszkańca w Gminie Łomża w l. 2009-2013 13
Wykres 3 Dochody własne na 1 mieszkańca w Gminie Łomża w l. 2009-2013 13
Wykres 4 Wydatki budżetowe Gminy Łomża w l. 2009-2013 14
Wykres 5 Wydatki na jednego mieszkańca w l. 2009-2013 14
Wykres 6 Porównanie dochodów i wydatków per capita w Gminie Łomża w l. 2009-2013 15
Wykres 7 Porównanie dochodów i wydatków budżetowych ogółem w Gminie Łomża w l. 2009-2013 15
Wykres 8 Liczba ludności w Gminie Łomża w l. 2004-2013 20
Wykres 9 Zameldowania i wymeldowania na terenie Gminy Łomża w l. 2004-2013 21
Wykres 10 Wskaźnik salda migracji ogółem i migracji zagranicznych na 1 000 osób w Gminie Łomża w l. 2004-2013 22
Wykres 11 Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku [%] w Gminie Łomża w l. 2004-2013 22
Wykres 12 Struktura gospodarki w Gminie Łomża wg sekcji PKD – 2013 r. 25
Wykres 13 Gospodarstwa domowe z dochodem z działalności rolniczej i pozarolniczej w Gminie Łomża – 2013 r. 26
Wykres 14 Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych w Gminie Łomża w l. 2009-2013 29
Wykres 15 Stopa bezrobocia w powiatach łomżyńskim i Łomża w latach 2010-2013 [%] 29
Wykres 16 Udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym [%] 30
Wykres 17 Struktura osób bezrobotnych według grup wiekowych w Gminie Łomża – 2013 r. 30
Wykres 18 Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem [%] 31
Wykres 19 Liczba budynków mieszkalnych w Gminie Łomża w l. 2009-2013 35
Wykres 20 Budynki nowe oddane do użytkowania w Gminie Łomża w l. 2009-2013 36
Wykres 21 Współczynnik skolaryzacji w szkołach podstawowych w Gminie Łomża w l. 2009-2013 [%] 40
Wykres 22 Liczba turystów ogółem w gminach ŁOF w latach 2004-2013 45
Wykres 23 Wiek respondentów (N=95) 50
Wykres 24 Wykształcenie respondentów (N=95) 51
Wykres 25 Status na rynku pracy ankietowanych (N=90) 51
Wykres 26 Ocena jakości życia w Gminie Łomża (N=105) 53
Wykres 27 Najwyżej oceniane aspekty życia w Gminie Łomża (N=105) 54
Wykres 28 Najsłabiej ocenione aspekty życia w Gminie Łomża (N=105) 55
Wykres 29 Mocne strony Gminy Łomża wg respondentów (N=55) 56
Wykres 30 Słabe strony Gminy Łomża wg respondentów (N=59) 57
Wykres 31 Stosunek respondentów do Gminy Łomża (N=105) 57
Wykres 32 Przywiązanie ankietowanych do Gminy Łomża (N=105) 58
Wykres 33 Kierunki interwencji wg respondentów (n=105) 59
Wykres 34 Hierarchia ważności działań wg respondentów (N=105) 59

Spis tabel

Tabela 1 Sołectwa i liczba ludności w Gminie Łomża, 2013 r. 10
Tabela 2 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w Gminie Łomża 17
Tabela 3 Wskaźnik gęstości zaludnienia w l. 2004-2013 20
Tabela 4 Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1 000 ludności 21
Tabela 5 Struktura ludności wg ekonomicznych grup wieku z uwzględnieniem podziału na płeć w Gminie Łomża 23
Tabela 6 Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2013 r. 23
Tabela 7 Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON 24
Tabela 8 Podmioty gospodarki narodowej według klas wielkości 24
Tabela 9 Wskaźniki przedsiębiorczości w l. 2009-2013 25
Tabela 10 Działalność rolnicza w Gminie Łomża – 2013 r. 27
Tabela 11 Liczba podmiotów gospodarczych sektora rolno – spożywczego wg sekcji PKD w Gminie Łomża w l. 2009-2013 27
Tabela 12 Użytkowanie gruntów na terenie Gminy Łomża [ha] 28
Tabela 13 Profil gospodarstw rolnych w Gminie Łomża 28
Tabela 14 Dane dotyczące infrastruktury technicznej na terenie Gminy Łomża w l. 2009-2013 32

Tabela 15 Udział korzystających z instalacji w liczbie ludności ogółem [%] 32
Tabela 16 Projekty związane z rozwojem infrastruktury ochrony środowiska realizowane w Gminie Łomża w l. 2007-2013 34
Tabela 17 Dane dotyczące pomocy społecznej w Gminie Łomża w l. 2009-2013 36
Tabela 18 Liczba pacjentów Szpitala Wojewódzkiego z Gminy Łomża w 2013 r. 38
Tabela 19 Liczba placówek przedszkolnych i dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w 2013 r. 39
Tabela 20 Placówki szkolne w Gminie Łomża 39
Tabela 21 Poziom czytelnictwa w Gminie Łomża – 2013 r. 42
Tabela 22 Zabytki kultury materialnej Gminy Łomża 44
Tabela 23 Wybrane gospodarstwa agroturystyczne w Gminie Łomża 46
Tabela 24 Wybrane trasy rowerowe na terenie ŁOF 46
Tabela 25 Infrastruktura sportowa na terenie Gminy Łomża 47
Tabela 26 Dane dotyczące klubów sportowych i kadry instruktorsko-trenerskiej w l. 2008-2012 48
Tabela 27 Podział respondentów ze względu na płeć N=95 50
Tabela 28 Zintegrowany wymiar Programu Rozwoju 77
Tabela 29 System przyporządkowania zadań do celów strategicznych 85

Spis rysunków
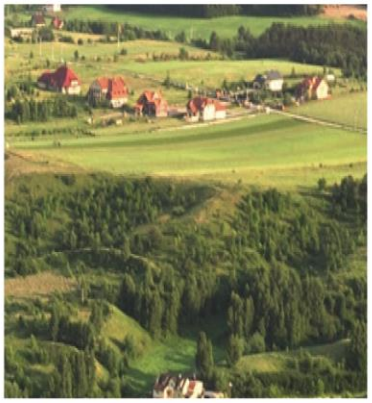
Rysunek 1 Elementy Programu jako narzędzia planowania i zarządzania 6
Rysunek 2 Struktura planu strategicznego 8
Rysunek 3 Poziomy zarządzania Programem Rozwoju 81